

Türk Dünyası

ARAŞTIRMALARI

43

AĞUSTOS 1986

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Turan YAZGAN - Doç. Dr. A. Mertol TULUM - Doç. Dr. Enis ÖKSÜZ - Doç. Dr. Mustafa E. ERKAL - Doç. Dr. Ahmet GÖKÇEN
Yard. Doç. Dr. Ahmet YÖRÜK

TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI 5 Sayı : 43 * Ağustos 1986 * İki ayda bir yayınlanır 5 Sahibi : Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı adına Prof. Dr. Turan YAZGAN * Yazı İşleri Müdürü : Saadet PINAR * İdarehane : Hoşkaçem Mahallesi, Kırıktulumba Sokağı, Belediye Sarayı arkası, Ankaravî Mehmet Efendi Medresesi, Saraçhane/İSTANBUL * Dizgi - baskı : Türkiyat Matbaası * Kapak Düzeni : Ömer ONAY

HABERLEŞME ADRESİ :

P.K. 94 — Aksaray/İSTANBUL
Tel.: 520 53 63 - 511 10 06

HZ. PEYGAMBERİN HADİSLERİNDE T Ü R K L E R

G İ R İ Ő

Doç. Dr. Zekeriya KİTAPÇI *

Hz. Peygamber ve Türkler, gerek T ü r k t a r i h i ve gerekse İ s l â m t a r i h i n i n h â l â aydınlatılması gereken çok önemli konuları arasındadır. Türk tarihinin meselelerinden biridir. Hernekadar M e d i n e 'de, Hz. Peygamberin üstün gayretleri ile temelleri atılan ve çok kısa bir süre sonra büyük imparatorluklardan birini oluşturan İslâm Devleti ve Müslüman Toplumu, büyük ölçüde Araplardan oluşmuş ise de çeşitli ırk ve dinlere mensup bir çok kimseler daha ilk devirlerde İslâm dinini kabul ederek bu yeni topluma katılmışlar, gereken saygı ve ilgiyi de görmüşlerdir. İran'dan kalkıp gelen S e l m a,¹ Bizans (rum) asıllı S u h a y b, Habeşistanlı B i l â l gibilerin yanı sıra, Medine'ye çok eski devirlerde yerleşmiş olan Yahûdi kabilelerinden başta E b u H ü r e y r e olmak üzere ihtida eden daha bir çok önde gelen müslüman Hz. Peygamber devrinde bu toplumda hemen dikkatimizi çeken ve fakat Arap olmıyan bir çok kimseden ancak bir misal olarak zikredebileceğimiz bir kaç kişiyi teşkil etmektedir.

Türklere gelince, Hz. Peygambere ulaşmak için çıktığımız bu yolda Türk asıllı bir sahabiye rastlamamız şimdilik mümkün görülmemektedir. Ancak sahabelere ulaşana kavuşan ve «Te-bea-Tabiin» arasında zikredebileceğimiz, büyük mücahid kalb ve gönül adamı Abdullah b. Mübarek et-Türkî vardır¹. Fazilet,

* Ph. D. Karachi Üniversitesi

¹ Şevki, Dayf. Tarihu'l-Edeb el-Arabî, Mısır, 1972 s. 402-406. Tarihu Bağdad, no. 5306. en-Nücümü'z-Zahire, II. s. 103. Huliyye-tü'l-Ealiya, VIII, s. 279. Abdullah b. Mübarek et-Türkî, (doğ. 718- öl. 797) büyük alimlerden- dir. Hadis öğrenmek için senelerce seyahat etmiş ve pek çok muhaddisden ilim almıştır. Asrının «Huffaz» tabir edilen büyük hadis imamları arasın-

takva, ve zühdü ile meşhur olan Türk asıllı bu zat, aynı zamanda, büyük bir hadis bilginidir. Hz. Peygamberden birçok hadis rivayet etmiştir². Bunun dışında, ilk müslümanlardan meşhur Y a s i r ailesinden özellikle S ü m e y y e'nin Türk asıllı olabileceği hakkında bazı iyimser görüşler ileri sürülmektedir. Daha ziyade Prof. M. Hamîdulah tarafından ortaya atılan bu görüşler üzerinde önümüzdeki sayfalarda daha etraflı bir şekilde durulacaktır³.

Mevcut temel kaynakların ifadelerine göre, Türk asıllı zadelere ilk defa Medineye kadar ulaşmaları, Emevi halifelerinden Muaviye zamanında, ve Halife Hz. Osman'ın oğlu Said'in çok kısa bir süre devam eden Horasan valiliği sırasında olmuştur. (674) Valiliği sırasında Semerkant'a bir hücum düzenleyen Said, Buhara Melikesi K a b a ç Hatundan 60-80 arasında değişen Türk asıllı zadelere rehin olarak almış⁴ ve bunları tekrar iade edeceği yerde beraberinde Medineye getirerek bağ-bahçe işlerinde kullanmaya başlamıştır⁵. Bundan önceki devirler, özel-

dadır. Kendisinden pek çok kimse hadis rivayet etmiştir. Bunun yanı sıra büyük bir mutasavvıf olup zühd ile ün salmıştır. İbni Uyeyne şöyle demiştir; «Bir sahabe'nin yaşayışına, birde İbni Mübarek'e baktım da, Sahabe'nin İbni Mübarek'ten daha üstün bir tarafını görmedim. Ancak onlar Hz. Peygamberle sohbet etmiş ve gazalarından bulunmuşlardır. (Üstünlükleri sadece bu idi.)»

² el-Hatîb el-Bağdâdî, Şerefü Ashabi'l-Hadis, Tak. M. S. Hatioğlu, Ankara, 1971, s. 26, 41, 58. 65. Hadis neketmede senede son derece önem verdi :

الاسناد عندي من الدليل لولا الاسناد لقال من شاء وما شاء

³ Kitapçı, Z. et-Türk fi Müellefâtî'l-Cahız., Beyrut, 1972, s. 98.

⁴ el- Belâzuri, Fütühu'l-Bülğân, Beyrut, 1957, s. 579.

⁵ Kitapçı, Z., «Arap Şehirlerine Yerleştirilen İlk Türkler,» Türk Kültürü, (Aylık Dergi), Şubat, 1972, Ankara, no. 112, s. 215. Fakat Said b. Osman'ın bir takım hileli yollarla Medine'ye getirmeye muvaffak olduğu bu Türk asıllı zadelere sonu çok nazin olmuştur. Şöyleki, esirlik, bakımsızlık ve ve kölelik bu Türk delikanlıları için artık çekilmez bir hale gelmişti. Gurur ve izzeti nefisleri bir hayli rencide edilmişti. Onun için her ne pahasına olursa olsun Said b. Osman'dan bu yaptığının intikamını almak istiyorlardı. Nihayet aralarında kararlaştırdıkları bir günde O na hücum etmişler ve hançer darbeleriyle Onu öldürmüşlerdir.

Haber Medîne'de panik havası yarattı. Hz. Osman'ında bu şekilde şe-

Z. KİTAPÇI : HZ. PEYGAMBERİN HADİSLERİNDE TÜRKLER

likle cahiliye çağında M e k k e ve M e d i n e gibi Arabistan'ın meşhur iskân bölgelerine yerleşmiş herhangi bir Türk varlığından bahsetmek için eldeki malzemeler henüz yeterli değildir. Türklerin göçebe bir millet olmaları * ve tarihin ilk devirlerinden beri dünyanın pek çok ülkelerine göç etmiş bulunmalarına rağmen Arabistan yarımadasına gelmemiş olmalarına pek fazla şaşmamalıdır. Bunda ileriki sayfalarda, üzerinde daha da ayrıntılı olarak durulacağı gibi Türk-Arap münasebetlerinin gelişmesine olumsuz yönden tesir eden bir kısım faktörler çok önemli ölçüde rol oynamıştır.

Konunun bu olumsuz yönlerine bakarak, tarih ilminin ışığı altında Hz. P e y g a m b e r ve Türkler hakkında yapılacak bir araştırma için hiç bir malzemenin bulunmadığı kanaatine de varılmamalıdır. Meselenin müsbet ve gerçekten de çarpıcı bir çok yönleri bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi Hz. Peygamberin Türkler hakkında bir nevi tarihi vesikalar niteliğinde olan h a d i s l e r i ve bu hadislerin K ü t ü b ü - S i t e ** denilen otantik hadis kitaplarından özellikle Sahihi Buhari ve Sahihi Müslim de zikredilmiş olmasıdır. Bu hadis koleksiyonlarından Sahihi Buhari ve Sahihi Müslim ise çok büyük bir titizlikle kaleme alınmış ve Kur-

hid edilmiş olması halk üzerinde dahada derin tesirler yaptı. Ona ağıtlar yaktılar. Galeyaneye gelen Medine halkı bu Türk gençlerinin üzerine yürüdü. Onlarda çekilerek o civarda bir dağa (Uhud?) sığınmak durumunda kaldılar. Medine halkı dağı kuşatmıştı. Artık bu Türklere ne yiyecek ve nede su ulaştırmaya imkân yoktu. Böylece onlar çok uzun süren bu kuşatmalar sonucu aç ve susuzluktan ölüp gitmişlerdir. Said b. Osman verdiği sözde durmamanın cezasını çok büyük bir facia ile ödemiş oluyordu.

Z. K.

* Türkler bütünüyle göçebe bir millet değildir. Eski Türklerin bir bölümü göçebe hayat yaşamışlar ise de, büyük bir bölümü yerleşik hayata geçmişlerdi. Bu konuda Prof. Dr. Faruk Sümer'in «Eski Türklerde Şehircilik» adlı eseri ciddi belgeler ihtiva etmektedir. Eski Türklerde Şehircilik, Türk Dünyası Araştırmaları yayınları arasında yayınlanmıştır.

** Kütübü's-Sitte: Altı kitap, hadis kitapları arasında doğruluğu yönü ile kabul edilmiş ve her devirde İslâm ulemasının taktir ve kabulüne mazhar olmuş altı meşhur hadis koleksiyonudur. Batılı yazarların otantik dediği bu temel eserler şunlardır: Sahihi Buhari, Sahihi Müslim, Süneni Nesei, Süneni Ebi Davud, Süneni Tirmizi ve Süneni İbn maceh.

anı Kerim'den sonra bir teamül olarak doğruluğunda hiç bir zaman şüphe edilmemesi gereken ana kaynaklar olarak kabul edilmiş ve her devirde İslâm uleması tarafından çok büyük bir saygı ve hürmete mazhar olmuştur.

Türkler hakkında söylenilmiş şüphesiz çok hem de pek çok hadisler vardır. Bu yönde yaptığımız küçük bir taramada bile bu hadislerin sayısının tahminlerin ötesinde kabarık olduğu görülmüştür. Türkler hakkında pek çok şeyler söylenilmiştir. Ancak, bunlardan mahdud bir kısmı bizzat Hz. Peygamber tarafından söylenmiş «S a h i h-Doğru» hadisler olduğu gibi, pek çoğu da daha sonra ki devirlerde şu veya bu maksatla uydurulmuş «M e v z u - Uydurma», yani yalan ve hiç bir zaman kabul edilmesine imkan olmayan gülünç hadislerdir. Bunların bir kısmı geleneksel Arap düşmanlığını yansıtmaktadır.

Bizim bu mütevazî araştırmamızda, ilk defa bu hadislerden S a h i h kategorisine giren ve büyük hadis otoritelerinden İ m a m ı B u h a r i ve İ m a m ı M ü s l i m 'in S A - H İ H 'adındaki çok meşhur eserinde Türkler hakkında zikredilen hadisleri ile yine Kütübü Sitteden ünlü S ü n e n 'i E b i D a v u d 'un hadisleri üzerinde durulmuştur. Diğer kaynakların rivayetine bunları takviye ettiği ölçüde yer verilmiş ve hadislerin tarihi gerçeklerle mukayesesi yanısıra derin bir muhasebe ve tahlili de yapılmıştır.

Klasik hadis kitaplarında bu hadisler muttasıl senedlerle, hadis formuna tamamen uygun olarak zikredilmiştir. Araştırmamızda senedler ve bu senedlerde yer alan raviler üzerinde durulmamıştır. Bu konuyu şüphesiz belirli amacının dışına çekmek ve belki dağıtmak olurdu. Halbuki konunun orijinalitesinin korunması gerekirdi. Bu bakımdan incelememizde sadece birer kıymetli vesikalar niteliğinde olan hadislerin gerçek metinleri üzerinde titizlikle durulmuş ve onların Türkçe çevirisi verilmiştir. Daha sonra metin ve çevirisi sunulan bu hadislerin (bize göre vesikalar) tarih perspektifi içinde objektif bir değerlendirilmesi yapılmış ve okuyucunun doğrudan doğruya bir değer hükmüne varması amacı güdülmüştür. Herhalde yapılması gereken ve uygun olanı da bu idi.

Yukarda da işaret edildiği gibi Türklerle ilgili bir çok muhter hadisler vardır. Bunlardan en yaygın olan şüphesiz

Z. KİTAPÇI: HZ. PEYGAMBERİN HADİSLERİNDE TÜRKLER

«Türkler size dokunmadıkça sakın sizde Türkleredokunmayınız!» hadisidir. Bu hadis üzerinde diğerlerine nazaran çok daha etraflı bir şekilde durulmuş ve hadisin ilk devirlerden başlayarak Abbasi-lerin en parlak devirlerine kadar Arap devlet adamları üzerinde özellikle Türklerle olan münasebetlerinde bıraktığı tesirler araştırılmıştır. Neticede «Türlere dokunmayınız!» hadisinin hiç bir zaman aktüalitesini kaybetmediği, Türk - Arap münasebetlerinin tamir ve gelişmesinde her devirde bir nirengi noktası mesabesinde olduğu görülmüştür.

Bu arada yine milli kaynaklarımızdan ve Türk kültürünün temel kitabı olan Kaşgari'nin meşhur «D i v a n ü L ü g a t - i t - T ü r k » adındaki kıymetli eserinde kaydettiği Türk cihan hakimiyeti mefkûresi üzerinde de durulmuştur. Türk okuyucularının yakından tanıdığı bu hadislere, diğer bir kısım yazarların aksine, daha olumlu yönden yaklaşmış, metin münakaşası yerine muhtevaları bakımından ele alınmıştır. Kaşgari'nin bir çok ilim adamlarının sathî bir şekilde reddettikleri bu hadisleri o devir (X. asır) İslâm Dünyası için bir dönüm noktası olabilecek sosyal ve siyasî gelişmeler açısından daha realist olarak değerlendirilmiş ve konuya daha tatmin edici bir açıklık getirilmiştir.

Türklerle ilgili otantik hadis kitaplarında yer alan hadisler ve onların tarih objektifinde değerlendirilmesi yolunda yaptığımız çalışmalar bundan ibaret değildir.

Bilindiği gibi bu hadis koleksiyonlarımızın dışında, bir çok mu-teber kitaplarda da Türkler, onların milli karakterleri, özellikle onların Orta-Doğu'ya nasıl ve hangi yollardan hâkim olacaklarını açıklayan hadisler vardır. Bunların sayıları bir hayli kabardır.

Konunun daha da ilginç yönü bu hadislerde nasıl olmuşsa bir Türk tipi ortaya konulmuş ve bunlara birde isim verilmiştir.

Bir kısım hadislerde «بني قنطورا • - Kanturâ Oğulları» olarak anılan bu Türklerle, uzun asırlar Asya'nın, Avrupa'ya üstünlüğünü temsil eden atlı akıncılar ordusu sembolize edilmiştir. Çok büyük bir hareket ve manevra gücüne sahip olan Kantura Oğullarının karşılarında hiç bir güç ve kuvvetin duramayacağı vur-

gulanmıştır. Müslüman aydınları, ulemâsi, edibi ve şairiyle bu akıncılar ordusunun, ne kadar güçlü kimseler olduklarını tasvir etmede adeta yarışa girmişlerdir. Dolayısıyla o devrin müslüman toplumu, daha Türkler Orta Doğu'ya ayak basmadan önce, büyük ölçüde, Türklere karşı şartlandırılmış oluyordu.

Bunun yanısıra Arap ve Fars milli şuurunun, Türklere karşı takındığı olumsuz tavır ve bunun neticesinde, Türklerin aleyhine ortaya konulan yakışsız ve hadis edeb ve ahlâkına gerçekten de muğayir bir takım hadisler de vardır. Bunlar karşısında Türk Milli şuurunun çok daha müsbet ve çok daha yapıcı bir tavır takındığı görülmektedir. Mamafih onlara karşı Türklerin reaksiyonlarını gösteren hadisler de bulunmaktadır. O kadar ki bu hadislerde müslüman topluma Türk dilini öğrenmeleri gerektiği, mülk ve saltanatın her halü kârda Türklerin eline geçeceği bildirilmiştir. Bunlara en güzel örneği şüphesiz Kaşgari'nin kendine kadar ulaşan ve Türk dil ve irfanının kıymetli bir hazinesi olarak kabul ettiğimiz «D i v â n-ü L ü g a t-i t - T ü r k, adındaki kitabında zikrettiği hadisler oluşturmaktadır.

İşte kitabımızın bu son ve dördüncü bölümünde, bir fikir vermek üzere, bu kabil hadislere yer verilmiştir. Bu bölümde önce K ü t ü b ü - S i t t e 'nin dışında kalan Türkler hakkındaki hadislerin genel bir değerlendirilmesi yapılmış ve Türk milli şuru tahlil edilmek istenilmiştir. Daha sonra başta Kaşgari olmak üzere, diğer kitaplarda bulunan ve özellikle «Kantura Oğuları» ile ilgili hadislerin en önemlilerinden bir kaç tanesinin metin ve çevirileri verilmiştir.

Bununla beraber şu gerçek itiraf edilmelidir ki, Türklerle ilgili hadislerin hemen hepsi daha ham bir malzeme yığını halindedir. Hadislerin her nedense tarih otoriteleri tarafından olumlu yönlerden ele alınarak tarihi olaylar açısından gerçek bir değerlendirilmesi yapılmadığı gibi, bir mukayese ve sentezi de yapılmamıştır. Söz konusu hadisler üzerinde ne yazık ki t a r i h ç i l e r d e n ziyade umumî olarak ş a r i h l e r durmuş ve tarih nosyonundan çoğu kere uzak ve mahrum olan bu hadis alimleri ve müfessirler Türkler hakkında ulu orta konuşmaktan hiç bir zaman geri durmamışlar, akıl ve mantık hudutlarını zorlayan bir yığın bilgi, daha doğrusu y a v e l e r ileri sürmüşlerdir. Bugün bile değişen fazla bir şey yoktur.

Z. KİTAPÇI: HZ. PEYGAMBERİN HADİSLERİNDE TÜRKLER

Diğer taraftan, hadislere temas eden bir kısım çağdaş ve fakat ecnebi tarihçi ve yazarlar, hadis bilginlerinin derleme ve yazılmasında özellikle ravilerin **s i k a** (kişinin güvenilir karakterde) olabilmeleri yclunda crtaya koydukları bir kısım sağlam kriterleri çoğu kere yeteri kadar nazarı itibara almadıklarından gerek şekil gerekse metinler hakkında yaptıkları yorumlar gerçekten sathî ve tetmin edici olmaktan uzaktır. Çoğu kez bu bilginlerin meselâ W. Barthold, Ahmed Emin gibi daha bir nice kimselerin Türkler hakkındaki hadislere fazla bir gerekçe göstermeden olumsuz bir tavır takındıkları görülmektedir⁶.

Türklerle ilgili Hadisler şüphesiz Türk tarihçilerinin de meçhulü değildir. Sayıları mahdud da olsa bu hadisler üzerinde duran kıymetli müelliflerimiz vardır. Bunlardan meselâ H. D. Yıldız, kitabında Türklerle ilgili bir kısım hadislerin mealini verdikten sonra kanaatini şu şekilde özetlemektedir: «Bu hadisler şekil bakımından emniyet arzetmelerine rağmen, muhtevaları oldukça şüpheyi çekmekte ve doğruluk ihtimalini tamamen ortadan kaldırmaktadır»⁷. Eski Araplara göre Türkler konusunda yaptığı bir araştırmasında, R. Şeşen bazı açıklamalar yaptıktan sonra; «işte bu ve buna benzer bazı tecirler sebebiyle Araplar tarafından Türklerin aleyhinde Peygambere isnad edilen bir çok hadisler uydurulmuştur. Bu çeşit hadisler pek erken devirlerde teşekkül etmeye başladığı için, mükemmel senedlerle al-kütüb al-sitta ve diğer hadis kitaplarına geçmiştir»⁸. demektedir.

Büyük Türk alimi Z.V. Toğan'ın ise hadisler hakkında tutumu biraz daha ılımlıdır. Ona göre; «Türlere karşı bitaraf belki de dostane bir siyaset takib olunması onların kıyafet ve sîmaları hakkında Peygambere nisbet edilen hadisler vardır. Bunlardan bir kısmı, meselâ, bizzat Muaviye tarafından rivayet olunan şekli çok doğru olabilir», demektedir⁹. İ. H. Danişmend ise eserinde Türklerden bahseden hadislerden büyük bir hayır-

⁶ Barthold, W. **Orta Asya Türk Tarihi**, Ankara, 1975. s. 115. Ahmed Emin **Fecru'l-İslâm**, Kahire 1961, s. 213, Lewis, B. **İslâm**, 11, p. 179.

⁷ Yıldız, H.D. **İslamiyet ve Türkler**. İst 1976 s. 5.

⁸ Şeşen, R. Eski Araplara göre Türkler. **Türkiyet mecmuası**, İst. 1969 XV. s. 16.

⁹ Toğan, Z. V. **Umumi Türk Tarihine Giriş**. İst. 1948. s. 74.

hah ve sitayişle bahsetmekte ve bunlardan adeta gurur ve heyecan duymaktadır¹⁰. O, bu hususta o kadar ileri gitmektedir ki, Hz. Peygamberin Türk çadırında itikâfa çekilmesini bile, O nun Türklere bir nevi iltifatı olarak kabul etmektedir¹¹. Bu kabîl iktibasları daha da çoğaltmamız mümkündür.

Bu kısa açıklamalarımızdan da anlaşılacağı üzere, onlar söz konusu hadislere dolaylı olarak temas etmişler ve her nedense pek fazla bir ayrıntıya girmemişlerdir. Bizzat hadisleri müstakîl olarak ele alan, onları gerek hadis ilmi ve gerekse tarih ilminin verileri açısından karşılaştırarak geniş bir değerlendirmesini yaparak bir senteze doğru giden ve ilim aleminin münakaşasına sunan ilim adamları hemen hemen yok gibidir. Bu arada tesbit edilmesi gereken bir diğer husus daha vardır. O da yazarlarımızın genellikle bu hadisler üzerinde rahat bir yorum yapabilmelerinin sıkıntısı içinde olmalarıdır. Buna rağmen bazı ilim adamlarımız hadisler hakkındaki kanaatlerini açıklamakta çok daha cesur davranmaktadırlar. Hadis literatürüne geçmiş ve Otantik kitaplarda dahil bu sahanın pek çok kıymetli eserlerinde yer alan bu hadisleri bir çırpıda silip atmak herhalde lehimize bir hareket olmasa gerektir.

Halbuki, cahiliye devrinde Türklerle ilgili şiirler vardır. Bunlarda Türklerden bahsedilmektedir. Bu şiirlerin biri de bizzat Hz. Peygamberin amcası Ebû Talib tarafından söylenilmiştir. Cahiliye devri Türklerle ilgili şiirleri kabul edip hadisleri görmemezlikten gelmek tatmin edici bir yol değildir. O devirlerin Arap toplumunda Türklerin karakterlerini dile getiren «A t a S ö z l e r i», «ş i i r l e r «yanında «h a d i s l e r » de vardır. Artık bunlar bir realitedir. Üstelik bizim milli şahsiyetimizin Hz. Peygamberin dilinden ifade edilmiş olması bakımından bir meziyet, bir fazilet ve bir mazhariyettir. Zira hadis literatüründe Türkler kadar kendileri hakkında hadisler söylenmiş bir başka millet yoktur.

¹⁰ Danişment, İ. H. **Türklük ve Müslümanlık**, İst. 1959, s. 139 vd.

¹¹ Danişment İ. H. a.g.e., s. 144 krş; Turan O. **Türk Cihan Hakimiyeti** İst. 1969. s. 136 (1).

Z. KİTAPÇI: HZ. PEYGAMBERİN HADİSLERİNDE TÜRKLER

Türkler hakkındaki hadislerin milli tarih süzgecinden geçirilmesi ve yeni bir değerlendirilmesinin yapılması yolunda yaptığımız bu mütevazî çalışmalar bugün için bir başlangıç niteliğindedir. İlerde bu konular üzerinde imkânlar elverdiği ölçüde araştırma ve incelemelerimiz devam edecektir. Böylece mesele bütün yönleri ile okuyucularımızın münakaşasına sunulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBERİN YAKIN ÇEVRESİ ve TÜRKLER

1.01 — TÜRK ARAP MÜNASEBETLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

Milâdi VII. asrın ilk yarısında, Ceyhun nehrini geçmek ve aşağı Türkistan'ın (İslâmi kaynaklarda Maveraü'n-nehr) iç kısımlarına doğru ilerlemek isteyen Arap ordularını durdurmak ve onları Ceyhun havzasına sokmamak için harekete geçen Türk Hakanı ile Ahnef b. Kays'ın ilk defa Merv er-Revz de karşılaşmaları (642-22) bir tarafa ¹² bırakılacak olursa, eski Türklerle-Araplar arasında ilk siyasi ya da sosyal ve kültürel münasebetlerin hangi çağlarda ve nasıl bir ortamda başladığı hakkında henüz bir bilginiz yoktur. Türk-Arab münasebetlerinin, Hz. Peygamber ve dolayısıyla İslam Dininin ortaya çıkmasından çok daha önce, ilk defa Sasanî ordularında çarpışan Türklerle başladığı söylenebilirse de ¹³, Cahiliyye devri Arap şiirinde Türklerden ve Türk kahramanlığından bahsedilmiş olması ¹⁴, bu temasları çok daha önceki devirlere kadar götürmektedir.

Gerek bu münasebetler ve gerekse Türkler hakkında bir kısım bilgilerin Arap toplumuna intikalinde öyle tahmin ediyoruz ki, pek çok devirler Türk kontrolünde bulunan İ p e k Y o l u

¹² et-Taberi. *Tarihü'l-Ümem vel-Müluk*, Beyrut 1967, IV. s. 169.

¹³ Sealibi Gurer, *el-Müluki'l-Acem*, Tahran 1369. h.s. 297. Yıldız, a.g.e., s. 3. Toğan Z. V. a.g.e.

¹⁴ Şeşen. R. a.g.mk. s. 12.

önemli bir rol oynadığı gibi yine o devrin B a s r a, M e - d a i n gibi Arap tacirlerinin sık sık uğradıkları ticaret merkezleri de önemli rol oynamıştır. Bu ticaret merkezlerine, çeşitli maksatlarla gelen Arapların, doğrudan doğruya olmasa bile, ilk çağlardan beri komşu olarak yaşayan ve büyük ölçüde Türk unsurunun tesiri altında kalan İ r a n l ı l a r vasıtasıyla, Türkler ve Türklerin meziyetleri hakkında bir çok bilgiler edinmiş olmaları gayet normaldi. Zira ilk devirlerde Araplar tarafından Türkler hakkında söylenen bir kısım darbı meseller¹⁵ ve şiirleri başka türlü izah etmemize imkan yoktur.

Fakat şu da tarihi bir gerçektir ki; bu ilk temaslar hiç bir zaman ciddi ve yeterli olmamıştır. Tarih boyunca, tesbit edebildiğimiz kadarı ile Türk-Arab münasebetlerinin gelişmesinde olumsuz yönden tesirler eden birçok faktörler vardır. **Bunların başında Arabistan yarımadasının coğrafi durumu gelmektedir.**

¹⁵ el-Cahız, Fezeilü'l-Etrak, Resailü'l-Cahız, Kahire 1964. 1., s. 76.

Cahız'ın eserlerinde bununla ilgili ve Arap toplumunda Türklerin karakterlerini yansıtan, hatta ilk devirlere kadar uzanan bazı rivayetler bulmamız mümkündür. Meselâ Hz. Osman büyük fitne sırasında muhasara altında iken **Abdullah b. Abbas** Mekke'de halka hitaben bir konuşma yapmıştır. Bundan ziyadesi ile duygulanan ve heyecana kapılan halk:

لو شهدا الترك والديلم لأسلموا

— Türkler ve Deyimliler bunu duymuş olsalardı mutlaka müslüman olurlardı. demişlerdi. Türklerin taş yürekli insanlar olduğundan kinayedir. (bkz. el-Beyan ve'l-Tabyin, Kahire 1967. 1. s. 330) Cimriliği ile meşhur bir arap filezofu olan **Kindi** (öl. 866), bir defasında kiraya vermiş olduğu evine giren ve çıkanları bile çok görerek şöyle bağırmıştır:

فانتم اشر علينا من الهند والروم ومن الترك والديلم

— Sizler Hind, Rum, hatta Türk ve Deylem halkından da daha betersiniz. (bkz. el-K. el-Buhala, Kahire 1947. s. 76) İlk devirlerde Arapların Türkier aleyhinde söylenilmiş bir nevi darbı mesel olma niteliğindeki sözleri bir araştırma olacak kadar vardır. Z. K.

Z. KİTAPÇI : HZ. PEYGAMBERİN HADİSLERİNDE TÜRKLER

Bilindiği gibi Arabistan Asya'nın, batı güneyinde, Hint Okyanusu'na doğru adeta geniş bir dil gibi sarkmış ve üç tarafı denizlerle çevrili çok büyük bir kara parçası bir yarımadadır. Arabistan kendine has olan bu coğrafi durumu sayesinde tarihin hemen her devrinde değil Türkler, hiç bir yabancı ırk ve kültürün istilasına uğramamış, dolayısıyla Araplar ta ilk çağlardan beri harici anarşi ve kargaşalıklardan uzak (monoton) bir hayat yaşaya gelmişlerdir. Bu da hiç bir zaman şüphesiz Türk-Arap münasebetlerinin lehine olmamıştır. Şöyle ki,

Tarih boyunca Orta Asya ve Arabistan iki ayrı dünya ve bu iklimlerde yaşayan insanlarda iki ayrı dünyanın insanları olarak yaşaya gelmişlerdir. Orta Asya'nın sosyal ve siyâsî hayatı bir çok dalgalanmalar hatta oluşma ve gelişmelerle doludur. Dinamik Türk toplumunun yaşadığı bu topraklarda, zayıf Türk devletleri tarih sahnesinden çekilip giderken onları daha güçlü Türk devletlerinin doğuşu takip etmiştir. Okadar ki, İslâm hidayet güneşinin doğuşundan biraz önce de yine bu topraklarda büyük fırtınalar kopmuş ve bu fırtınalar neticesinde ilk defa T Ü R K adıyla tarih sahnesinde görülen büyük GÖK-TÜRK imparatorluğu kurulmuştur. (552-743) ¹⁶

Arabistan'a gelince, hemen her devirde dış dünyada ceryan eden büyük olaylar ve gelişmelerin dışında kalmıştır. Zira, çöl hayatının sakinliğine gömülmüş ve devlet geleneğinden tamamen uzak bu sıcak diyarın insanları kendi iç dünyalarına dönmüşler ve onu konuşurmuşlardır. Böylece Araplar şiir ve edebiyatta dünyanın en önde gelen insanları ve Arabça ise dünyanın en zengin dili olmuştur.

Türk-Arab münasebetlerinin çeşitli yönlerden gelişmesini önleyen faktörlerden bir diğeri de Arabistan'ın, Türklerin meşhur göç yolları istikametinin dışında bir başka ifade ile daha sapa bir yerde bulunmuş olmasıdır. Bilindiği gibi Türkler göçebe bir millettir. Tarihin ilk çağlarından beri Orta-Asya'dan dünyanın hemen her tarafına büyük dalgalar halinde göç eden Türk kavimleri batıya doğru Hazar denizinin Kuzey ve Güneyi olmak üzere iki ana yoldan ilerlemişlerdir. Meselâ, Hazar denizinin kuzeyinden ilerleyen Türk kavimleri (Hunlar, Avarlar, Ha-

¹⁶ Orkun, N. H. Eski Türk yazıtları, İst. 1936. Cilt; 4. Sümer, F. Oğuzlar. Ankara 197 2. s. 13-25. Kafesoğlu. Türk Milli Kültürü. İst. 1977 s. 79-109.

zarlar) Avrupa iç kısımlarına kadar ilerledikleri ve Hıristiyanlık dünyasının en önemli merkezi olan Roma'yı dahi tehdit ettikleri gibi, Hazar denizinin güneyinden geçen Türk kavimleri ve bir çok Oğuz boyları, Ceyhun havzasını geçerek İran ve Orta Doğuya inmişler, oradan Anadolu yaylalarına gelerek bu toprakları daha sonraki Türk nesilleri için mübarek bir yurt vatan haline getirmişlerdir.

Arabistan yarımadasının, daha ziyade coğrafi vaziyetinin bir neticesi olarak malum göç yolları istikametinin dışında oluşu, Onu ilk çağlardan beri devam edegelen Türk göçlerinden ve dolayısıyla Türk istilasından koruduğu gibi, Türk-Arab münasebetlerinin gelişmemesinde de çok önemli bir faktör olmuştur.

Yukarda zikredilen faktörlere, Arabistan yarımadasının Türkler için yurt tutmaya pek fazla elverişli topraklar olmadığını da ilâve etmemiz gerekmektedir.

Bilindiği gibi Türkler, uzun zaman göçebe kavimler olarak yaşamışlar ve yerleşik hayat düzenine bir türlü geçmemişlerdir. Onların göçebeliği sürdürmelerinin bir çok sebeplerinden biri de gerek kendileri gerekse büyük meblağlara ulaşan mal varlıkları için daha rahat yaşayabilecekleri yurtlar tutmaktı.

Arabistan'a gelince, çok ince olan sahil şeridi müstesna, ülkenin büyük bir kısmı yaşamaya hiç da elverişli olmıyan çöller ve çok zor bir hayat mücadelesini gerektiren vahalarla kapalı idi. Türklerin ise sulak, etrafı yeşil bol ve bereketli topraklara ihtiyaçları vardı. Bu bakımdan Arabistan yarımadası ne İslamdan önce ne de sonra çeşitli Türk boylarına yeni yurt tutmak için hiç bir zaman elverişli ve cazip olmamıştır.

1.02—YASİR AİLESİNDEN SÜMEYYE'NİN ASLI TÜRK MÜ İDİ?

Yukarda saydığımız bütün bu olumsuz faktör ve şartları göz önüne alarak cahiliyye devri Araplarının, Türkler hakkında tamamen bilgisiz ve üstelik habersiz olduklarını iddia etmek hiç te doğru değildir. Bilakis bu husustaki malzemeler değerlendirildiğinde, çöl Araplarının eski Türkler ve onları diğer milletlerden ayıran mümeyyiz vasıfları ve milli karakterleri hakkında pek de küçümsenmeyecek derecede bilgilere sahip olduklarını

Z. KİTAPÇI: HZ. PEYGAMBERİN HADİSLERİNDE TÜRKLER

görüyoruz. Türklerin hakkında söylenmiş bir kısım şiirler olduğu gibi, Türkler hakkında geniş bilgisi olan kimseler de vardır. Bunların başında ilerideki sayfalarda daha geniş bir şekilde durulacağı gibi Hz. P e y g a m b e r ' n vahiy katiplerinden Hz. M u a v i y e ve Hz. Ö m e r gelmekte idi.

Arapların yukarda da işaret edildiği gibi meşhur cahiliye devri şiirlerinde Türklerden bahsedildiği gibi Arap folklorüne geçmiş ve Türklerin haşın tabiatlarından kinayeli olarak söylenen bir kısım d a r b ı m e s e l l e r dahî vardır. Fakat bunlardan daha önemlisi, Hz. Peygamber devrine aid bulabildiğimiz kadarı ile Arabistan'da Türk varlığını yansıtan izlerdir. Bunlara bir misal olmak üzere biz önce Belâzuri'nin Yasir ailesinden Ammar'ın annesi Sümeyye hakkındaki rivayetleri ve bu hususta yapılan yorumlar üzerinde durmak istiyoruz. Acaba Sümeyye Türk soyundan mı idi?

Bilindiği gibi Sümeyye, İslâm tarihinde ve bilhassa ilk müslümanlar arasında çok şerefli bir yer işgal eden ve salabeti diniyesi fevkalade yüksek bir kadındı. Sadece müslüman olduğu için Ebu Cehl tarafından keyf için hunharca öldürülmüş ve böylece İslâm'da ilk kadın şehid unvanını kazanmıştı. Büyük İslâm tarihçisi Belâzuri, Sümeyye'nin aslen Keskere bağlı Z e n d a v e r d * köyünden olduğunu ve çevre halkı arasında ona « B a m ı n c بامنج veya « Y a m i h باميه » denildi-

diğini kaydetmektedir. Rivayetin bundan sonrası şöyledir; Kavvâ el-Yeşkürî, Yamih'i her nasılsa kaçırarak yanına almış ve ona hepimizin bildiği Sümeyye adını vermiştir. Sümeyye bu yeni efendisinin yanında uzun müddet kaldı. Kavvâ daha sonraları tutulduğu ve siroza benzer bir hastalıktan kurtulmak için Taif'e gelmiş ve zamanın ünlü hekimlerinden Haris b. Kelde'ye görünmüştür. Kelde'nin tedavisi ve tavsiyesi ile bu hastalıktan kurtulan ve şifa bulan Kavvâ, buna karşılık Sümeyye'yi ona hediye etmiştir. Böylelikle Sümeyye Taif'e gelmiş oldu¹⁷.

¹⁷ el-Belazürî. *Ensabü'l-Eşraf*. Kahire 1959. I. s. 489.

Kaynaklarda Sümeyye hakkında ileri sürülen bu görüşleri dolaylı da olsa takviye edecek bazı rivayetler vardır. Meselâ: Kadî er-Reşid'in kaydettiğine göre Türk Hakanının meşhur *kılıncı* ile yine onun *zırhı* aynen

Büyük alim Prof. Dr. M. Hamidullah bu hususta ilginç yorumlar yapmaktadır. O'na göre Sümeyye'nin aile adı olan **Yamih** veya **Baminc** kelimesi **Türkçe** bir kelimedir. Hepimizin bildiği **Pamuk** kelimesinden muharreftir. Arap dilinde «P» harfi olmadığından ve ayrıca telaffuz güçlüğünden dolayı Araplar Türkçe bu pamuk kelimesini değiştirerek lisanlarına daha yatkın olarak **Yamih** şekline dönüştürmüşlerdir. Bundan sonra Hamidullah daha da ileri gitmektedir. O'na göre Sümeyye, Türk soyundan gelmiştir. Farslarla Türkler arasında çıkan harplerin birinde O, esir olarak İranlıların eline geçmiştir. Farslardan çeşitli vesilelerle Arapların eline düşmüş ve böylece bir çok yer değiştirerek **Taif'e** kadar gelmesi mümkün olmuştur¹⁸.

1.03 — EMEVİLER SARAYINDAKİ TÜRK ASILLI PRENSES

Biz, Prof. Hamidullah'ın görüşlerini takviye etmesi bakımından buna benzer bir olayı, daha sonraki devirlerde ceryan etmiş olmasına rağmen burada nakl etmek istiyoruz. Yine Türk hükümdar ailesine mensup bir kız tıpkı biraz önce üzerinde durduğumuz Sümeyye gibi Farslıların aracılığı ile Arapların eline esir düşmüş ve daha sonra Halife'ye takdim edilmek üzere Şam'a gönderilmiştir. Emevî halifelerinden **Yezid**'in bu Türk hükümdar ailesine mensup cariyeden olduğu bilinmektedir. Konunun ayrıntıları temel kaynaklarda şu şekilde zikredilmektedir:

Aşağı Türkistan (Arap kaynaklarında **Maveraü'n-nehr**) fâtihi **Kuteyb b. Müslim**, Soğdlularla harbederken, **Yezdücerd**'in Türk Hakanının kızı olan karısından doğma bir prenses de onun eline esir düşmüştür. **Kuteybe** bu güzel Prensesi, cariyeye olarak **Irak** genel valisi ve kendisinin bir nevi hâmisî olan **Haccac b. Yusuf'a** gönderdi. **Haccac** da bu cariyeyi kendisinden daha ziyade Halifeye lâayık gördüğünden **Velid b. Abdülmelik'e**

Sümeyye'de olduğu gibi önce İranlılara onlardanda malum harbler dolayısı ile Arap fatihlerinin eline geçmiştir. Daha sonra bu kılıç ve zırh diğer bir kısım harb ganimeti ile birlikte Medine'ye gönderilerek Hz. Ömer'e takdim edilmiştir. (**K. üz-Zehâîr. vet-Tuhûf**, Kuveyt 1959. s. 159).

¹⁸ **Türkiyat mecmuası**. İst., C. XIV. s. 65.

Z. KİTAPÇI: HZ. PEYGAMBERİN HADİSLERİNDE TÜRKLER

takdim edilmek üzere Şam'a gönderdi¹⁹. Böylece Emevi hanedanı sarayına Türk soyundan gelmiş asil bir cariyeye katılmış oluyordu. Velid'in bu cariyeden bir erkek çocuğu dünyaya gelmiştir. Yezid b. Velid adıyla tarihe geçen bu veliahd bir müddet hilafet makamına da oturmuştur.

Yezid hayatında insanların haseb ve neseb itibarıyla en asil ailelerinden birinin çocuğu olduğunu iddia eder ve bununla her fırsatta öğünürdü. Asaletle öğünme duygusu zaman zaman onu öyle heyecanlandırır ki, nihayet bu duygusunu bir kısım şiirleri ile ifade etmeye çalışır. O bu kabil şiirlerinin birinde şöyle iftihar etmiştir :

انا ابن كسرى وابى مروان - وقیصر جدی وجدی خاقان

«Ben Kısra'nın oğluyum, babam ise Mervan'dır!
Kayser dedemdir, diğer dedem ise HAKAN'dır.»²⁰

Yezid şiirlerinde cesaret ve harpçiliğinden bahsetmek istediği zaman sadece Türk hakani aklına gelir ve şöyle derdi :

«(Eğer) ben (kâh) önüme, (kâh) arkama doğru ok atıyor ve (hırçın) taylar üzerinde dik yamaçlı dağlardan iniyorsam (buna şaşmamak gerekir).

Şunu bil ki dedem HAKAN dır, Onun bozkırlarda ve yalçın dağlarda neler yaptığını hatırla, (bu sana yeter)»²¹.

Mamafih, Araplar, İran'ı zaptedip Türklere komşu, hatta Arap siyasi hakimiyetini Türk yurtlarına kesinlikle yerleştirmeye muvaffak olduktan sonra, Arap şehirlerine doğru Türk soyundan gelen köle ve cariyelerin akımı daha da süratlenmiştir Emeviler ve hele hele Abbasiler devrinde bunun hayati bir önem taşıdığı artık bir gerçektir²².

¹⁹ Daha geniş bilgi için bkz. Kitapçı, Z. a.g.mk. s. 217.

²⁰ Taberi. Beyrut 1965. s. 298. VII.

²¹ el-Cahız. Fezailü'l-Et'ak. Kahire. 1. s. 82.

²² Kitapçı, Z. a.g.mk., Türk Kültürü. sy. 112. s. 211-221.

Söz konusu araştırmamızda İslamın ilk devirlerinden başlayarak Emeviler devrinin sonuna kadar Arap şehrine yerleştirilen ilk Türkler üzerinde ayrıntılı bir şekilde durulmuştur.

1.04 — HENDEK HARBİNİ HZ. PEYGAMBERİN TÜRK ÇADIRINDAN İDARE ETMESİ

Hız. Peygamber devrinde Türk varlığından söz ederken zikretmemiz gereken bir ilginç konu daha vardır. O da Türk kültür ve medeniyetinin önemli bir unsuru olan meşhur **Türkmen çadırının** Hız. Peygambere kadar ulaşmış olması ve O'nun tarafından kullanılmasıdır. Bu Türkmen çadırı, Hız. Peygambere kimler vasıtasıyla ve nasıl ulaşmıştır? Hız. Peygamber kendisi mi almış veya bir başkası tarafından O'na hediye mi edilmiştir? Simdilik bu sùallere gönül rahatlığı ile cevap vermemiz mümkün değildir. Ancak kesin olarak bildiğimize göre Hız. Peygamber bu Türkmen çadırından çok hoşlanmış ve onu hayatında bir çok vesilelerle kullanmıştır.

Müslümanların meşhur Hendek harbine (627) hazırlandıkları sıralarda, özellikle Medine'nin zayıf kesimlerini korumak için büyük hendekler kazılırken Hız. Peygamber bölgenin hâkim bir tepesine kurulan «Türk Çadırını- **قبة تركية** bir nevi harb karargâhî olarak kullanmıştır. Nitekim Taberî bu konu ile ilgili rivayetinde bunu açıkca dile getirmekte ve şöyle demektedir;

«Hız. Peygamber Arap kabilelerinin hücumu yılında Medine'nin etrafında kazılmak istenen Hendek'in sınırlarını çizdi... Biz hiç bir zaman bu sınırları aşmak istemiyorduk. Selman hendekten çıkarak Hız. Peygamberin bulunduğu yere geldi. Bu sırada O bir Türk çadırını kurmakla meşgul bulunuyordu»²³.

Hız. Peygamber bütün bu Hendek harbi süresince yaklaşık bir ay şüphesiz bu Türk çadırında kalmış ve harbi buradan idare etmiştir. Onun bu Türkmen çadırından hoşlandığını gösteren başka rivayetleri de vardır.

1.05 — HZ. PEYGAMBERİN TÜRK ÇADIRINDA İTİKAF ÇEKİLMESİ

Bu çadırın, Arapların «**خباء** hıbâ'» dediği bir nevi kıldan yapılan çadırdan çok daha kullanışlı ve rahat olduğu an-

²³ et-Taberî. 11. s. 568.

Z. KİTAPÇI: HZ. PEYGAMBERİN HADİSLERİNDE TÜRKLER

laşılmaktadır. Türk çadırının belki bu rahatlığı ve kullanışlı olması nedeniyle ki Hz. Peygamber bu çadırı hayatında bir çok vesilelerle kullanmıştır. Ramazanlarda genellikle keçeden yapılmış bu T ü r k m e n çadırında itikâfa çekilirdi. Nitekim Müslim'in Kitabü's-Sıyam'da, Ebu Said el-Hudri'den zikrettiği bir hadiste bu konuda açık rivayetler vardır.

Şöyleki :

عن ابي سعيد الخدري رضي الله عنه قال قال رسول الله صل الله عليه وسلم
اعتكف العشر الاول من رمضان ثم اعتكف العشر الاوسط في قبّة
تركية ، على سدّها حصير . . الخ .

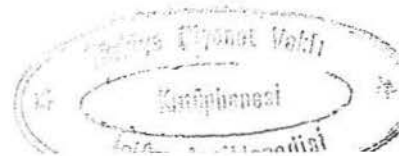
«Ebu Said el-Hudri demiştir ki, Hz. Peygamber ramazan'ın ilk on gününde itikâfa girmiştir. Sonra ortasında ki on günde tentesi üzerinde hasır bulunan bir Türk çadırında itikâfa girdi»²⁴.

İmamı Nevevî bunun keçeden yapıldığını, normal yuvarlak derli toplu bir çadır olduğunu kaydetmektedir. Fakat bizce bunlardan daha önemlisi, تركية türkiyye ve الترك et'türk» gibi kelimelerin böylece, Hz. Peygamber ve müslümanların dilinde ilk hicret yıllarından itibaren konuşulmaya başlanmış olması ve müslüman toplumun bu kelimelere daha da aşına olmalarıdır. İ. H. Danişmend ise bu konuda daha da ileri gitmektedir. O bunu, Hz. Peygamberin Türklere karşı bir teveccühü olarak nitelemekte ve şöyle demektedir:

«Bu tevaccüh o kadar büyüktürki, Hz. Peygamber, bir kadir gecesi girmiş olduğu keçeden bir Türkmen çadırında itikâfa çekilmiş ve bu suretle Türk kavmine verdiği ehemmiyeti göstermiştir»²⁵.

²⁴ Sahih Müslim, çev. Davutoğlu, A. İst. 1977. VI., s. 246. Sahih Buhâri tecriid, çev. Miras, K. Ankara 1969 VI. s. 320.

²⁵ Danişment, İ. H. a.g.e., s. 144.



1.06 — TÜRKLERİN EHLİ BEYTLE İLK TEMASLARI

Her ne kadar, Türklerin Hz. Peygambere mülâki oldukları daha aydınlatılmaya muhtaç bir konu ise de, Ehlî Beyt'e mülâki oldukları ve bu hususta belki bütün müslümanların kıyamete kadar kendilerine minnet duyacakları çok şerefli bir hizmeti gerçekleştirdikleri hakkında çok iyimser rivayetler bulunmaktadır. Tasavvuf tarihi, özellikle Mevlevilik tarihinin üzerinde önemle durduğu bu olay kısaca şöyledir:

Kerbelâ'da savaşın en şiddetli safhasında yedi kadar Türk savaşçısı gelip Hz. Hüseyin'le görüşmüşler ve O'nu Azerbaycan'a götürmek teklifinde bulunmuşlardır. Azerbaycan ise Hz. Ömer devrinde feth olunmuş ve İslâm hidayet güneşi bu toprakları ilk fetih yıllarındanberi aydınlatmaya başlamıştı. Hz. Hüseyin, bundan çok mütehassis olmuş ve:

«— Kumandanınıza teşekkür ederim. Ancak yardımınız bana değil, hasta oğlum Abidin'e (Zeynel Abidin) olacaktır. Ben şehid olduğum zaman o'nu alıp götürün», buyurmuşlardır. En sonunda bu meşum olay vuku'bulmuş ve Türkler Hz. Abidin'i götürmeye muvaffak olmuşlardır. Hz. Peygamberin torunlarından olan Abidin orada sağlığına kavuşmuş ve daha sonrada Medine'ye dönmüştür²⁶. Gönlümüz bu rivayetlerin gerçek olmasını ne kadar arzu etmektedir. Ancak o günkü şartlar içinde böyle bir olaya ihtimal vermenin güçlüğü de ortadadır. Mamafih :

Biz bu rivayetleri konuya dikkati çekmek ve mümkün olduğu kadar daha geniş araştırmalarda bulunmak için buraya nakl etmiş bulunuyoruz. Ancak Taberi'de bu önemli hadise hakkında Türklerle ilgili şu rivayetler yer almaktadır. Hz. Hüseyin, Kerbelâ'da ki bu yürekler acısı duruma bir son vermek için muhaliflerinden Allah'ın hükümlerine göre hareket etmelerini ve kendisini Yezid b. Muaviye ile görüşebilmesi için serbest bırakmalarını istemiştir. Onun bu samimi isteğinin insafsızca reddedildiğini gören ve İbni Ziyad'ın gözü pek süvarilerinden olan Hur b. Yezid dayanamayarak ortaya atılmış ve yüksek sesle bağırarak:

«— Allah'a yemin ederim ki, eğer bunu T ü r k ve

²⁶ Nurbaki, H. *Anadolu mucizesi*. Ankara 1984. s. 15.

Z. KİTAPÇI : HZ. PEYGAMBERİN HADİSLERİNDE TÜRKLER

Aftaliler istemiş olsalardı onu geri çevirmezsiniz.» diyerek atını mahmuzlamış ve Hz. Hüseyin'in saflarına katılmıştır. Daha sonra da Yezid taraftarlarına karşı kahramanca çarpışarak şehid olmuştur²⁷.

Bu konu ile ilgili bir başka yazıda ise, Hz. Hüseyin muhaliflerine; «Ya Medine'ye geri dönmesine, ya Türk ülkelerine gitmesine, ya da kendisinin Yezid'le görüşmesine mücade edilmesini teklif ettiği» ifade edilmektedir²⁸. Halbuki Mekke'yi terketme ve Türk ülkelerine gitme teklifi ilerideki sayfalarda dahada ayrıntılı bir şekilde üzerinde durulacağı gibi bundan çok daha önce Kureyş'in azgınları tarafından dedesi Hz. Peygambere yapılmıştı. Bu kere Hz. Hüseyin'in son derece sıkışık böyle bir anda, Kureyş'in aksine kendisinin emniyeti bakımından Türk yurtlarına sığınmasını istemesi gayet ilginçtir²⁹.

Mamafih, İslâm tarihinde ceryan eden bu ve buna benzer olaylar, Türkler arasında evlâdı Rasûle karşı bir aşk derecesine varan manevî sevgi meşalesinin tutuşmasına sebep olmuş ve bu yolda binlerce sevdalı, H' o r a s a n e r e n l e r i yetişmiştir. Anadolu'ya birbiri peşinden koşup gelen bu Horasanlı erenlerin, Anadolu topraklarının dağları ve ovaları da dahil hem Türkleştirilmesi hemde İslâmlaştırılması yolunda pek büyük himmet ve gayretleri olmuştur.

1.07 — CÜRCAN HÜKÜMDARI SUL TEKİN MEDİNE'DE

Bu arada zikretmemiz gereken bir diğer önemli olayda Cür-can'ın Türk asıllı hükümdarı Sul Tekin'in bizzat yaşadığı ihtida olayıdır. Her ne kadar Türkler Hz. Peygambere sağlığında kendisine mülâki olamamışlarsada, müslüman olmak ic-

²⁷ et-Taberi. Tarih. Beyrut 1967. s. 392. V.

²⁸ Akın. K. Tercüman Gazetesi. İst. (11-Ekim-1985).

* Ne gariptir ki buna benzer bir durum daha vardır; Abbasi halifelerinden el-Memûn (808-813) kardeşi el-Emin'le yaptığı çok çetin hilafet mücadelesinde şansını kaybeder gibi olunca :

«Artık bana Türk Hakanına katılmaktan başka ne kaldı» diyerek hayıflamaya başlamış ve son çare olarak Türk yurtlarına sığınmak istemiştir. (bkz. et-Taberi, VIII. s. 403) Hz. Peygamber devrinden başlayarak çeşitli vesilelerle Arap toplumunda izhar edilen bu Türk yurtlarına sığınma duygusu, ihtiyacı bize son derece ilginç görülmektedir.

teyen ve Peygamber ateşiyle yanıp tutuşan Sul Tekin ilk hicret sırasında Cürcan'dan kalkmış, Arabistan'ın o meşhur çöl ve kum denizini aşarak Hz. Peygamberin manevi huzuruna gelmiş ve onun kabri başında müslüman olmuştur.

Sul-Tekin hak dini aramaya ve Hz. Peygambere dehelet etmede Ehli-beyti'nden sayılan Selmanı-Farisi'yi andıran bir yönü vardır. Hatta ona bu yönü ile Türklerin Selman'ı demek daha uygun olacaktır. Bilindiği gibi Selman ilk önce mecusiliği benimsemiş fakat bir türlü tatmin olmamıştır. Sonra hak ve gerçek dini bulmak için yurdunu yuvasını terkederek bir çok yere seyahat etmiş, burada hürriyetini kaybetmiş ve köle olmuş sonunda Hz. Peygambere mülâki olmuştur.

Sul-Tekin'e gelince hak dine ve Hz. Peygambere kavuşma macerası, Selmani Farisi'den hiçte geri değildir. Ancak aralarında küçük bir fark vardır. Selman Hz. Peygamberin sağlığında onun huzuruna gelerek müslüman olmuştur. Sul-Tekin ise Hz. Peygamber vefat ettikten sonra Medine'ye gelmiş ve Onun kabri başında manevi huzurunda müslüman olmuştur. Bu ilginç ihdida olayının kısaca hikâyesi şudur:

Sul-Tekin daha önce Selman gibi, kardeşi Firûz'la birlikte mecusiliği kabul etmiş ve tam bir Farşlı gibi yaşamaya başlamıştı²⁹. Fakat İslam dini hakkında bir şeyler duyup öğrendikten sonra mecusilik onu tatmin etmemiş ve hak dine girmeye karar vermiştir. O Müslüman olmaya karar verince devrin Horasan valisi Yezid b. Mühellebe gelerek:

«Sizden daha yüce bir müslüman var mıdır? Taki ben onun huzurunda müslüman olmak istiyorum», demiştir.

Yezid ona Emevi Halife'lerinden Süleyman b. Abdülmelik'i tavsiye etmiştir. Sul-Tekin bu defa Curcan'dan kalkarak Şam'a gelmiş, Halife ile görüşmüş ve Yezid'e söylediği şeylerin aynını ona da söylemiştir. Halife bu Türk hükümdarının manevi sorumluluğunu kabul etmekten çekinmiş ve ona:

«Bugün evet müslümanlar arasında benden ulu bir kimse yoktur. Fakat senin Hz. Peygamberin kabri başında müslü-

²⁹ Yâkût, *Mu'cemü'l-Udeba*. Beyrut 1. s. 165. İbni Hallî kân. *Vefayetü'l-ayan*. Kahire 1948. 1. s. 28.

Z. KİTAPÇI: HZ. PEYGAMBERİN HADİSLERİNDE TÜRKLER

man olman daha evlâdır.» demiş ve onun Medine'ye gitmesini tavsiye etmiştir. Müslüman olma sevinci ve Hz. Peygambere kavuşma aşkıyla yanıp tutuşan Sul-Tekin Şam'dan kalkarak bu defa Medine'ye gelmiş ve Hz. Peygamberin kabri başında ve onun manevi huzurunda müslüman olmuştur.(717) ³⁰. Böylece Sul-Tekin ilk ve belkide Hz. Peygamberin kabri başında Onun manevi huzurunda müslüman olan tek hükümdardır. Bu hükümdarın bir Türk olması her halde bizim için iftihar edilecek bir durumdur.

1.08 — HZ. PEYGAMBERİN TÜRKLERLE İLGİLİ BİLGİLERİNİN KAYNAĞI

Buraya kadar olan açıklamalarımızda Hz. Peygamberin yakın çevresi ve bizi bu büyük konuya yaklaştıracak müteferrik bir kısım olaylar üzerinde durulmuştur. Ancak

Otantik hadis kitaplarında yer alan ve Türklerle ilgili olan hadisleri açıklamaya geçmeden önce şimdi biz konunun biraz daha ilginç bir yönüne temas etmek istiyoruz. O da Hz. Peygamberin Türklerle ilgili hadislerine konu olan bu kadar ayrıntılı bilgilerinin kaynağı meselesidir. O'nun malumatının kaynağı nerelere kadar dayanmaktadır? Bu önemli konuya Mekke'nin uzak doğu, yani Orta-Asya, Çin ve Hindistan'la olan ticarî ilişkileri açısından yaklaşmak her halde en tatmin edici yol olsa gerektir.

Mekke, uzun tarihi seyri içinde, Arabistan'ın en büyük ticaret merkezi olmuştur. Umumiyetle volkanik bir arazi üzerinde kurulmuş olduğundan halkın büyük bir kısmı geçimini ticaretle sağlıyordu. Mekkenin güneyinde Yemen, kuzeyinde Şam ve doğuda Basra Körfezi limanlarına açılan geleneksel ticaret yolları Onun, dünyanın büyük merkezleri ile temasını sağlıyordu. Özellikle bu yollardan, Mekke'nin kuzey doğu istikametinde ayrılan bir yol, Rum vadisinden geçerek Basra Körfezi'ne ulaşırdı. Buradan devamla Sasanî ülkesine girer ve Medain'e kadar varır, Medain'de ise Orta-Asyanın can damarı olan İpek-Yolu ile birleşirdi

³⁰ es-Sehîmî, *Tarihü Cürcan*. Haydarabad 1937 s. 149.

Aynı yolun bir başka kolu ise B a h r e y n ' e kadar uzanıyordu³¹.

Çok eski çağlardan beri bölgenin iktisadi refah ve kalkınmasında büyük bir önemi olan uzak doğu ve Çin malları (hatta köleler) malum İpek Yolu vasıtasıyla başta Orta doğu olmak üzere, Basra körfezi ve Bahreyn limanlarına kadar ulaşıyordu. Hatta o çağlarda bu sahil limanlarından biri olan Ş o h a r ' a, Mukaddesi «Çin-Kapısı» denildiğini bile kaydetmektedir³². Diğer taraftan söz konusu körfez limanlarının çok eski çağlardan beri uzak doğunun efsanevi zenginlikler diyarı olan Hindistan ve Seylan ile de çok sıkı ticari ilişkileri vardı. Daha ziyade deniz yolu ve gemilerle olan bu ticaret tutkusu doğunun servet ve zenginliklerini bu körfez limanlarına taşıyordu. Nitekim, hicri 14/635 yılında Ubulla yani eski Basra'yı fethetmeye muvaffak olan Utbe b. Gazvan'ın Hz. Ömer'e gönderdiği fetih mektubunda bu husus açıkça dile getirilmiş ve denilmiştir ki:

«...Uman, Bahreyn, Fars, Hind ve Çin'den gelen yelkenlerin uğradıkları deniz limanı U b u l l a ve onların altın, gümüş hatta kadınları ve çocukları bizim elimize geçti»³³.

İşte, cahiliye devrinde, körfez limanlarına yığılan bu kıymetli ticaret malları buralara sık sık ticari kervanlar düzenleyen Mekke'li tacirler vasıtasıyla Arabistan'ın bir çok yerlerine ulaştırılıyor, dolayısıyla Mekkelilerin çok büyük miktarda kazançlar sağlamasına yardım ediyordu.

Bilindiği gibi, Hz. Peygamber ilk gençlik yıllarından beri aktif bir ticari hayatın içinde idi. Amcası, Ebu Talib'le daha çocuk denilebilecek yaşlarda Şam'a ve diğer ticaret merkezlerine bir çok ticari seferlerde bulunmuşlardı. Hatta Onun, Hadice ile mutlu bir izdivaç yapmalarında şüphesiz çok dürüst ve başarılı

³¹ Çağatay. N. İslam öncesi arap tarihi ve cahiliye çağı. Ankara 1971 s. 153.

³² İslam ansiklopedisi. Arabistan md. 1. s. 475.

³³ Dinevari, el-Ahbaru't-Tıval. Leiden neş. s. 123.

Arapların ilk çağlardan başlayarak bütün orta çağ boyunca Hind ve Seylan'la olan ticareti hakkında daha geniş bilgi için bkz. Yusuf. S.M. Alâkatü'l-Arap et-Ticeriyye bi'l-Hind, Macellah Külliyyetü'l-arp Mayıs 1953. XV. 1. s. 1-33.

Z. KİTAPÇI: HZ. PEYGAMBERİN HADİSLERİNDE TÜRKLER

bir ticaret adamı olmasında önemli rolü olmuştu. O'nun Peygamberliğinin ilk yıllarına kadar devam eden bu ticari hayatı yaklaşık olarak 28 sene devam etmiş ve çevredeki ticaret merkezlerine bir çok seferlerde bulunmuştur.

Gerçekte Hz. Peygamberin, ömrünün ticaretle geçen bu uzun devresi hakkında bize kendisinden intikal eden rivayetler çok sınırlıdır. O, Peygamberliğinin öncesi yıllara aid olaylardan ancak risaleti ile ilgisi dolayısıyla bahsetmiş aksi halde susmuştur. Hz. Peygamberin bu dönemde B a s r a K ö r f e z i ve B a h r e y n ' e de müteaddid seyahatlerde bulunduğu bir gerçektir. Nitekim O'na hayatının son senelerine doğru Arabistan'ın her tarafından heyetler gelmeye başlamıştı. Bahreyn'den gelen Abdül-Kays heyetine Hz. Peygamber çok ilginç sualler sormuş ve heyet üyeleri O'nun bu kadar ayrıntılı bilgilerine hayret ederek «—Sen bizim memleketimizi bizden iyi biliyorsun!» dedikleri zaman Hz. Peygamber:

«— Ben sizin memleketinizde enine boyuna seyahatlerde bulundum.» demiştir³⁴.

1.09 — HZ. PEYGAMBERİN TÜRKLERLE GÖRÜŞMESİ :

Diğer taraftan bu bölgelerde ticari hayatın getirdiği bereket ve canlılık dolayısıyla büyük fuarlar kurulurdu, Muşakkar ve Deba fuarları bunlar arasında idi. Bu fuarlara sadece Araplar değil, bir çok yabancılar da katılırlardı³⁵. Bu bakımlardan Doğu Arabistan'ın bu körfez şehirlerinde, dünyanın muhtelif yerlerinden gelen çeşitli din ve kavimlere mensub bir çok insanlarla karşılaşmak mümkündü. Bu çeşitli insanlar arasında şüphesiz bir ihtimalle Türk tacirleri de vardı.

Bilindiği gibi, Hz. Peygamberin çağdaşı olan Büyük Gök-Türk Hakanlığı döneminde «İpek Yolu» tamamen Türklerin hakimiyet ve kontrolü altında idi. Bundan büyük ölçüde yararlanan Türk ticaret kervanları, Çin'den bizzat temin et-

³⁴ İbn Hanbel, Müsne'd IV. 206 Hamidullah, M. İslam peygamberleri. İst. 1972. s. 54.

³⁵ Hamidullâh, M. a.g.e., 1. s. 54. Doğu Arabistan fuarları için bkz. İbn Habib el-Muhabber. s. 265-266 Yakûbi. Tarih. 1. s. 313-314.

tikleri ipek ve diğer malları tam bir emniyet ve güven içinde İran'ın iç kısımlarına hatta Medâin'e kadar ulaştırıyorlardı. Türk tacirlerinin İran'ın belli başlı şehirlerinde yaptıkları bu alışverişten büyük kazançlar sağladıkları da bir gerçektir³⁶. Bu Türk tacirlerinin özellikle Gök-Türk hakimiyeti döneminde en parlak zirvesine ulaşan İpek Yolu nimetlerinden yararlanarak Basra - Körfezi kıyılarına kadar gelmiş olmaları akla çok daha uygun gelmektedir. Zira bu devirde Türkler, çok uzaklara kadar sevkettikleri akınlar sayesinde bir çok yerlerde İran şehirlerine yerleşmişler ve oralarda hanedanlar kurarak bölge halkından vergi almaya bile başlamışlardı³⁷.

Hız. Peygambere gelince, O, Türklerin çehreleri, simaları, yüz göz, burun, hatta nomadic hayatın özelliklerini yansıtan giysileri hakkında şaşılacak şekilde teferruatlı bilgiler vermiş, hatta daha da ileri giderek müslüman Arapların Türklerle olan münasebetlerinde çok daha dikkatli olmalarını istemiştir. Türklerle Harbetmenin çok vahim sonuçlar doğurabileceğini vurgulamıştır. Türkler hakkında bu kadar ayrıntılı şeyler söyleyen, Peygamberin bu geniş bilgilerinin kaynağı sadece Farslardan intikal eden rivayetler olmasa gerekir. Öyle tahmin ediyoruz ki O, bu ticari seferlerinin birinde, muhtemelen Basra körfezi bölgelerinde Muhammedü'l-Emin olarak bu Türklerle karşılaşmış ve onları çok yakından tanıma fırsatını bulmuştur. Sağlam yapılı, çelik suratlı bu heybetli Türkler, Hız. Peygamber üzerine o kadar derin tesirler yapmışlardır ki, O peygamber olduktan nice yıllar sonra bile bu intibalarını dile getirmekten çekinmemiş ve onların etnik özelliklerini beyan eden bir kısım hadisler söylemiştir.

1.10 — EBU TALİB'İN TÜRKLERDEN BAHSEDEN ŞİİRİ

Şimdi biz konunun daha ilginç bir yönünü aralamak istiyoruz. O da Hız. Peygamberin vefâkar amcası Ebu Talib'in doğrudan doğruya Türklerden bahseden şiiridir. Bu beyitleri İbni Hişam'ın iyi bir şans eseri kaydettiği uzun bir kasidesi içinde bul-

³⁶ Kitapçı, Z. Müslüman Arapları Türk yurtlarına fethetmeye zorlayan amiller *Diyanet Dergisi*. XVIII. no. 6. s. 325-342.

³⁷ Welhausen, J. *Arap devleti ve sukutu*. Çev: Işıltan, F. Ank. 1963. s. 206.

Z. KİTAPÇI: HZ. PEYGAMBERİN HADİSLERİNDE TÜRKLER

duk. Hz. Peygamberin tevhid davasının giderek bir çığ gibi büyüyüp gelişmesinden dehşete kapılan Kureyş ileri gelenleri büyük bir hışımla Ebu Talib'in yanına gelmişler ve Hz. Peygamberi ya davasından vazgeçirip susturmasını, ya da Türk yurtlarına çekilip gitmelerini tavsiye ederek büyük tehditler savurmuşlardır. Ebu Talib onlara karşı, engin duygularını 94 beyitten oluşan uzun bir kadise ile dile getirmiştir. Şimdi biz sözü İbni Hişam'a bırakalım. İbni Hişam diyor ki:

«Ebu Talib, Arap kabilelerinin kendi kavmi ile birlikte üzerine yüklenmelerinden korktu. Bunun içinde o meşhur kasidesini söyledi. Bu kasidede, Mekke'nin kutsallığına sığındığını kendisinin bu mukaddes bölgedeki üstün durumunu dile getiriyor ve kavminin ileri gelenlerini kendi safına çekmek istiyordu. Bununla beraber şiirinde Allah'ın elçisini ölünceye kadar onlara teslim etmeyeceğini ve Onu yalnız bırakmayacağını hem kendi kavmine hemde başkalarına hatırlatıyordu»³⁸.

Ebu Talib, cahiliye devrinin meşhur «Muallekâti Sebasını» andıran bu parlak kasidesinde, his, heyecan ve kahramanlık duyguları zirveye ulaşıpta artık Mekkelilere meydan okuma zamanı gelince şöyle halkırmıştır:

يعطاع بنا العدو ودوا لو اننا - تسدُّ بنا ابواب ترك وكابل
كذبتهم وبيت الله نترك مكة - ونظعن الامر كم في بلابل

كذبتهم وبيت الله نبزى محمدا - ولما نطاعن دونه ونناضل
ونسلمه حتى نصرع حوله - ونذهل عن ابناثنا والحلائل

«Düşman bizim gücümüze boyun eğib kahroluyor, Halbuki onlar bizim Türk ve Aftalitler kapılarına sığınmamızı isterler.

Allah'ın Evi (Kabe'ye) and olsun ki sizler yalan söylüyorsunuz. İşleri karma karışık etmeden ne Mekke'yi

³⁸ İbni Hişam, Es-Sire, Mısır, 1955, 1. s. 227.

terk (nede buralardan Türk yurtlarına göçüp gitmiyeceğiz!)

Allahın Evi (Kabe)ne and olsunki, sizler yalan söylüyorsunuz. Biz Muhammed'i göğsümüzle siper edecek. Onun etrafında çarpışacak, Onu (sonuna kadar) koruyacağız.

Onun etrafında ölmeden, uğruna çocuklarımızı ve eşlerimiz dahi fedâ etmeden Onu, sizlere asla teslim etmiyeceğiz»³⁹.

Gerçekte bunlar kasidenin en canlı, en vurucu beyitleridir. Ebu Talib'in bir husumet dünyasına karşı meydan okuduğu bu beyitlerde hiç bir yoruma meydan vermeyecek şekilde Türklerden ve Türklerin başka bir boyu olan **Aftalitler** den bahsedilmektedir. Hatta Kureyşin ileri gelenleri Muhammed ailesinden Mekke'yi terkederek Türklerle sığınmalarını istemişlerdir. Diğer taraftan kaside de Türklerin, Kabe, Beytullah, Mekke ve Muhammed'le birlikte zikredilmiş olmaların konumuz açısından gerçektende çok büyük önemi vardır. Bu kısa açıklama ile dile getirmek istediğimiz nokta şudur:

Türkler değil Hz. Peygamber, O nun ailesi, akrabası, yakın çevresi hatta en vefâkar amcası Ebu Talib tarafından bile, tanınmakta ve bilinmekte idi. O çevre Türkleri, büyük tehlike anlarında, kendilerinin sığınabilecekleri kahraman bir millet olarak görüyorlardı. Araplarda daha sonraki devirlerde bu kabil sıkışık anlarda Türklerle, Türk Hakanına sığınma duygularının başka olaylarla da tezahür ettiği olmuştur. Eminimki şiire karşı derin ilgisini çok yakından bildiğimiz ve «**şiirde hikmet vardır!**» buyuran kendisinin baş düşmanı şairleri sonunda affeden, onların şiirlerini dinlemekten heyecan duyan hatta hırkasını bile çıkarıp onlara hediye eden⁴⁰ Hz. Peygamber, herkesin kendisinden yüz çevirmeye başladığı ve büyük bir yalnızlığa itildiği bu sıralarda sevgili Amcasının bu lirik beyitlerini defalarca okumuş, her defasında göğsü ferahlamış, dolayısıyla kendi ismiyle

³⁹ İbni Hişam, a.g.e. 1. s. 275.

⁴⁰ İbni Hişam, a.g.e., II. s. 501 vd. Bunlardan biride Kaab b. Züheyr'dir. Onun, Hz. Peygamberin huzurunda söylediği. Kasidesi pek meşhurdur.

Z. KİTAPÇI: HZ. PEYGAMBERİN HADİSLERİNDE TÜRKLER

birlikte Türkleri de zikretmiştir. Bu bakımdan Hz. Peygamberin bir kısım hadislerinde Türklerden bahsetmesi gayet tabiidir.

1.11 — TÜRKLERDEN BAHSEDEN HADİSLER BİR MUCİZE MİDİR?

Yukardan buraya kadar yaptığımız bütün bu açıklamalar bu meseleye daha rasyonel bir tarzda yaklaşma ve başka bir ifade ile konunun bir dereceye kadar zahiri yönünü oluşturmaktadır. Bir de bunun diğer yönü vardır. O, da İslam alimleri yanında **Müfessirler** ve **Hadis bilginlerinin** konuya bakış açılarıdır. Onlar bu meseleye daha ziyade manevi yönden bakmışlardır. Şöyle ki Hz. Peygamberin, Peygamberlik yılları incelendiğinde, O'nun günlük hayatının bir çok fevkaladeliklerle (mucize) dolu olduğu görülür. O, hali yaşarken istikbalden bahsetmiş, bir çok olayları haber vermiş ve haber verdiği şeylerin hepsinde genellikle vaki olmuştur. Hz. Peygamberin Türkler hakkında bilgiler vermesi, ve istikbale matuf olarak bir kısım olayları dile getiren hadisler söylemesi Onun bir nevi mucizesidir. Haddi zatında şerheden İslâm alimlerinin hemen hepsi konunun zahiri yönü hakkında henedense pek fazla bir yorum yapmamışlar ve bunları Hz. Peygamberin bir nevi mucizesi olduğunu söylemekle yetinmişlerdir.

Bu hadislerin şerhleri aynı zamanda Türkler hakkında akıl ve mantık hudutlarını zorlayan bir takım yanlış bilgi, dini literatürdeki adıyla **hurafelerle** doludur. Bu arada eski Türklerin örf, adet ve ananeleri, hatta dinleri hakkında bir kısım bilgiler vermişler ve ulu orta yorumlarda bulunmuşlardır. Fakat Sahihî Müslim'in en tutunmuş şerhlerinden birini yapan İmamı Nevevî Muhyiddîn Ebu Zekerîyya (1233-1277 h.), Hz. Peygamberin Türkler hakkında söylediği hadisleri en makul ölçülerle değerlendirdikten sonra onların hepsinin bir nevi Hz. Peygamberin mucizesi olduğunu söylemektedir⁴¹. Sahihî Buhari'nin en

⁴¹ Sahihû Müslim. Bişerhi'n? Nebevî, Beyrut 1972. XVII. s. 38.

وهذه معجزة لرسول الله صل الله عليه وسلم فقد وجد قتال هؤلاء الترك
بجميع صفاتهم التي ذكرها صل الله عليه وسلم .

makbul şerhlerinden biri olan 'Ümdetü'l-Kâri'de büyük alim Aynî, Bedrüddin Ebi Muhammed'de aynı görüşleri ileri sürmektedir. Aynî'ye göre de Hz. Peygamberin Türklerden bahseden hadis ve haberlerinin hemen hepsi O'nun mucizeleri arasındadır⁴².

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKLERDEN BAHSEDEDEN GERÇEK HADİSLER : HADİSLERİN METİN ve ÇEVİRİLERİ

2.10 — HADİSLERİN TASNİFİ

Buraya kadar olan açıklamalarımızda. Hz. Peygamberin mümkün olduğu kadar yakın çevresinde Türkler üzerinde durulmuş ve bu konular tarihi bir perspektif içinde okuyucuya arz edilmiştir. Bu ikinci bölümümüzde ise Türklerden bahseden gerçek hadislerin metin ve çevirileri üzerinde durulacaktır.

Türklerden bahseden gerçek hadisler derken asıl maksadımız; İmamı Buhari'nin *Sahih'i* ile İmamı Müslim'in *Sahih'i* ve İmamı Ebu Davud'un *Sünen'i* gibi büyük hadis otoritelerinin yazdığı hadis koleksiyonlarında bulunan ve Türklerden bahseden hadislerdir. Bir diğer adıyla «Kütübü Sitte» diye anılan bu kitaplar, özellikle Sahih Buhari ve Müslim, müslümanlar için Kurani Kerim'den sonra, en sağlam en güvenilir bir kaynak olarak kabul edilmiş ve hemen her devirde Çin seddinden Atlas Okyanusuna kadar yayılan bütün müslümanlar arasında çok büyük bir saygı ve hüsnü kabule mazhar olmuştur. Buhari ve Müslim'in Türkler hakkında ve onların bedeni yapı ve irki özelliklerinden bahseden hadisleri metin itibariyle bir birine büyük ölçüde bir yakınlık arz ettikleri gibi, lafız ve muhteva bakımından da bir benzerlik arz etmektedir. Ayrıca bu hadislerin hemen hepsinin sahabenin ulularından ve çok hadis rivayet etmekle tanınan Ebu-Hüreyre tarafından nakledilmesi dikkate değer bir husustur.

⁴² Aynî. Ümdetü'l-Kâri. İst. VI. s. 652.

Z. KİTAPÇI: HZ. PEYGAMBERİN HADİSLERİNDE TÜRKLER

Türklerle ilgili hadislerin İmamı Buhari, İmamı Müslim gibi bu sahanın iki dev otoritesi, hadis toplama ve kitabına yazmada kılı kırk yararcasına bir titizlik ve hassasiyet gösteren ve yine bir çok hadisleri çok sahih olmasına rağmen kitabına almıya dahi lüzum görmiyen bu iki büyük Alim büyük Muhaddis tarafından kitabında zikredilmiş olması, şüphesiz Türkler için büyük bir mazhariyet ve ulu bir şereftir. Zira, İmamı Buhari, binden fazla yetkiden hadis yazmış, 100.000'i sahih olmak üzere, 300.000 ezberlemiştir. Onaltı senede ancak ikmal edebildiği bu muazzam eserinde böyle hadislerden sadece 7275 tanesini zikretmiştir. İşte O'nun, Türklerle ilgili zikrettiği hadisler, en sahih gördüğü bu yedi bin hadisin içindedir. İbni Hacer, Buhari hakkında «Gök kubbenin altında Allahın Elçisinin hadislerini, İmamı Buhari'den daha iyi bilen bir başkasını görmedim» demiştir¹.

Hadis, toplama, değerlendirme ve yazmadaki aynı durum ve kriterler şüphesiz İmam Müslim için de geçerlidir. Mamafih bu büyük otoritelerin Türkler hakkındaki hadislere ayrı bir ilgi göstermeleri, onların genellikle Türklerle meskun bölgelerde yetişmelerinin ve Türk milleti ve onun temel karakterlerini, diğer bir kısım muhaddislerin aksine çok daha yakından tanımlarının önemli ölçüde rolü almıştır. Nitekim Buhara'da dünyaya gelen ve bundan dolayı Buhari diye adlandırılan büyük İmam, uzun tarihi seyri içinde Türk muhiti olarak bilinen Semerkant'ın bir kasabası olan H a r t e n k 'de vefat etmiştir (869)².

Buhari, Müslim ve Ebi Dâvud'un Sünen'i incelendiğinde, Türklerle ilgili hadislerin bazı özellikler arzettiği görülmektedir. Bu bakımdan söz konusu hadislerin muhtevaları bakımından bazı esaslara göre tasnif edilmeleri, konuya daha kolay bir şekilde yaklaşmamızı sağlayacaktır. Bunlardan :

A - Türklerin fizyolojik yapılarını beyan eden hadislerdir. Bu katagoriye giren hadisler, genellikle Türklerin ırkı özellikleri, etnik yapıları diğer bir ifade ile Orta-Asya'nın kendine has iklim, çevre, coğrafi şartların birleşerek vücûda getirdiği güçlü kuvvetli Türk ırkının bedeni yapılarını, sosyal bünyelerini

¹ Salih. S. Hadis ilimleri ve Hadis ıstılahları, çev. Y. Kandemir, Ankara, 1971. s. 313.

² Salih. S. a.g.e., s. 313. el-Hamavi, Mucemü'l-Büldan, 11. s. 356.

hatta, giyim ve kuşamlarını ilginç bir şekilde dile getiren hadislerdir. Bunlar daha ziyade Buhari ve Müslim'de yer almışlardır.

B - Bu hadislerden ikinci katagoriye giren hadisler ise, genellikle geleceğe aid ve **Türklerin Orta Doğu hakimiyetini** açıklayan hadislerdir. Kütübü Sitte'den sadece Ebi Davud'un Sünen'inde zikrettiği bu nevi hadisler bunu dışında, diğer bir çok hadis kitaplarında da yer almış ve pek çok yorumlar yapılmıştır. Bu hadislerde, Türk-Arap siyasi ve sosyal münasebetlerine yön verebilecek bir kısım olaylardan bahsedilmektedir. Bu hadislerde herkesin anlayabileceği şekilde, Türklerin İslâm dünyası, özellikle Orta Doğu hakimiyetleri üzerinde durulmuş ve bu büyük oluşumun nasıl şekilleneceği, kaç safhada gerçekleşebileceği hakkında önemli açıklamalarda bulunulmuştur. Daha açık bir ifade ile söz konusu hadislerde dikkatlerin Orta Doğu'da Türk faktörüne ve onların tarihi misyonlarına çekilme öngörülmüştür.

Bu hadisleri biz bir kısım görüşlerin aksine, müslüman Türklerin Orta Doğu'ya, insanlığın kendini idrak ettiği devirlerden beri ihtiyar dünyamızın en belâlı ve stratejik bakımından en önemli bölgesine ayak basmaları ve hakim olmaları için Hz. Peygamber tarafından yapılmış bir nevi davetiyeler olarak kabul etmekteyiz. Yekûnu bir hayli kabarık olan bu hadisler üzerinde çok daha ciddi bir şekilde durulması gerekmektedir. Zira, muhteva bakımından gerçekten de ilginç olan bu kabil hadisler, daha değişik bir terkiib ile bir çok kişiler tarafından nakledilmiş, daha ziyade **t e f s i r , h a d i s** özellikle **f i t e n** kitaplarında yer almıştır. Çoğu kere tarih, coğrafya nosyonundan yoksun bu kimseler, olaylar ve Türkler hakkında gerçeklerle bağdaşmasına imkân olmayan bilgiler vermiş ve yorumlar yapmışlardır.

C - Üçüncü katagoride ki hadisler ise Türklere karşı en az **bitaraf** davranılmasını tavsiye eden hadislerdir. Gerçekte, Ebu Davud'un naklettiği bu hadis ve onun varyantları, başta tarihçiler olmak üzere bir çok kimseler tarafından nakledilmiş ve uzun süre Türk-Arap siyasi ilişkilerinin bir nirengi noktasını teşkil etmiştir. Kısaca, **"Türklere sakın dokunmayınız!"** diye formüle edebileceğimiz bu hadislerin müslüman Arapların ilk fetihler

Z. KİTAPÇI: HZ. PEYGAMBERİN HADİSLERİNDE TÜRKLER

ve daha sonraki devirlerde Türklere karşı takib edecekleri politikanın esasını oluşturan ve bir nevi Hz Peygamberin tavsiyeleri olarak kabul edilmesi daha uygundur.

İlk devirlerden başlayarak Abbasiler ve daha sonraki devirlere kadar uzanan ve Türk Arab münasebetlerine belirli ölçüde yön veren bu hadislerin üzerinde durulması ve milli tarih açısından değerlendirilmesi artık bir zaruret olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bölümde önce bu hadislerin metinleri üzerinde durulacak ve uygulamalarla ilgili geniş bilgiler, bunun yanı sıra örnekler verilecektir. Şimdi biz sırası ile bu hadisleri görelim.

2.20 — TÜRKİERİN FİZYOLOJİK - ÖZELLİKLERİNDEN BAHSEDEN HADİSLER :

2.21 — BUHARİ'NİN TÜRKLER HAKKINDAKİ HADİSLERİ

Her ne kadar Türklerle ilgili hadislerin büyük bir bölümü yukarda da işaret edildiği gibi, daha ziyade sonraki devirlerde bazıları tarafından şu veya bu maksatlarla uydurulmuş ise de, bunlar arasında doğruluğundan hiç bir zaman şüphe edilmemesi gereken hadislerde vardır. Bunların başında, şüphesiz hadis ilminin gelmiş geçmiş en büyük otoritelerinden biri olan İmamı Buhari'nin. **S a h i h** adındaki meşhur hadis koleksiyonunda naklettiği hadisler gelmektedir. Daha ziyade **Şeyhu'l-muhaddis'in unvanıyla şöhret bulan büyük İmam ve değerli alimin asıl adı Muhammed b İsmail el Buhari el Cufi'dir.** Uzun tarihi seyri içinde büyük ölçüde Türk nüfuz ve hakimiyeti altında kalmış olan ve hatta İslâmi fetihler sırasında dahi Türk soyuna bağlı hükümdar aileleri tarafından idare edilen³ **B u h a r a'** - da dünyaya gelmiştir. (doğ. 809-öl. 869).

İmamı Buhari'nin Türklerle ilgili hadisleri nakletmesinde muhtemelen Türk çevrelerinde dünyaya gelmiş ve buralarda yetişmiş olmasının da büyük tesirleri olsa gerektir. Hatta onun Türk soyundan geldiğine kail olan ilim adamlarımız bile var-

³ Kitapçı. Z. Buhara'da İslamiyetin Yayılışı ve Yerleşmesi, **Milli Kültür** (Aylık Dergi) Şubat. 1977. Ankara, 1. no: 2, s. 57 vd.

dır⁴. Buhari, Türklerle ilgili hadis'eri, meşhur eserinde «Siyer ve Cihad Kitabı- كتاب السير والجهاد» adını verdiği umümi bölümünde ve «Türklerle Savaş- باب قتال الترك» başlığı altında özel bir babda toplamıştır. Bunun yanısıra muhteva itibarı ile birbirine çok yakın olan bir diğer hadisi de «Çarık Giyenlerle Savaş» باب قتال الذين ينتعلون الشعر babında bize nakletmektedir. Lafız ve metin itibarı ile birbirlerine çok yakın olan bu hadislerden biz burada sadece sahabeden Amr b. Tağlib ve Ebû Hüreyre kanalı ve müstakil senedlerle bize kadar gelen hadisleri zikretmekle yetineceğiz.

Amr. b. Tağlib'in muttasıl senedle Hz. Peygamberden rivayet ettiği hadisin metni şudur :

عن عمرو بن تغلب قال النبي صل الله عليه وسلم ان من اشراط الساعة ان تقاتلوا قوما ينتعلون نعال الشعر وان من اشراط الساعة ان تقاتلوا قوما عراض الوجوه كان وجوههم المجان المطرقة .

«Amr b. Tağlib'den rivayet edildiğine göre, Haz. Peygamber buyurmuşturki; Kıyamet kopmasının şartlarından (biride) sizlerin kıldan çarıklar giyen bir kavim olan (Türkler) le harbetmenizdir. Yine kıyamet kopmasının şartlarından bir (diğeri de) sizlerin geniş yuvarlak yüzlü öyle ki, yüzleri (örs üstünde döğülmüş ve) üzeri derilerle kaplanmış (sağlam) kalkanlar gibi bir kavim (olan Türklerle) çarpışmanızdır»⁵.

Buhari'nin Türklerle ilgili bir diğer hadisi de yine muttasıl bir senedle büyük sahabe Ebû Hüreyre tarafından nakledilmiştir. Bu hadiste şudur;

عن ابي هريرة رضي الله عنه قال : قال النبي صل الله عليه وسلم لا تقوم الساعة حتى تقاتلوا الترك صغار الاعين حمر الوجوه نلف الانوف كان وجوههم المجان المطرقة ولا تقوم الساعة حتى تقاتلوا قوما فعالهم الشعر .

⁴Koçyiğit, T. Tercüman Hadisi Şerif Külliyyâtı. İst. 1983, s. 65.

⁵ Sahihu Buhari, Mekke 1376 h. IV. s. 34.

Z. KİTAPÇI: HZ. PEYGAMBERİN HADİSLERİNDE TÜRKLER

«Ebu Hüreyre'den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber buyurmuştur ki, Sizler küçük çekik gözlü, kırmızı benizli, yatkın burunlu, çehreleri sanki (örs üstünde döğülmüş ve) üzeri derilerle kaplanmış (sağlam) kalkanlar gibi bir kavim olan TÜRKLERLE çarpışmadıkça kıyamet kopmayacaktır. Yine sizler, kıldan çarık (ve çorablar) giyen bir kavimle (TÜRK) çarpışmadıkça kıyamet kopmayacaktır»⁶.

2.22 — MÜSLİMİN TÜRKLER HAKKINDAKİ HADİSLERİ

Türklerle ilgili hadisler, sadece Buhari değil, hadis ilminin Buhari'den sonra en büyük otoritelerinden İmamı Müslim tarafından da zikredilmiştir. Asıl adı, Müslim b. el-Haccac el-Kuşeyri olan bu değerli alim Nişabur'da dünyaya gelmiştir. (Doğ. 817-Öl.875) İmamı Buhari'ye karşı aşırı derecede saygı ve bağlılığı ile tanınmıştır.

Büyük İmam daha ziyade «Sahihu Müslim» adı ile İslâm dünyasında hürmet ve itibar gören meşhur eserinde, Türkler hakkındaki hadisleri «Kargaşalıklar ve Kıyamet Alametleri Ki-

tabı- كتاب الفتن واشراط الساعة adını verdiği çok geniş ve umumî bir bölümde toplamıştır. Daha ziyade Ebu Hüreyre kanalı ile bize kadar ulaşan bu hadislerin sayısı beş kadardır. Hadisler gerek lafız gerekse muhteva itibarı ile birbirlerine çok yakın ifadelerle nakledilmiştir. Müslim'in naklettiği bu hadislerin Buhari'deki hadislerle metin bakımından çok benzer olduğu gözden kaçmamaktadır. Demek oluyor ki, her iki İmam da bu hadisleri bir ömür boyu çok büyük bir titizlik hatta meşakkatle hazırladıkları kitaplarında tam bir gönül rahatlığı ile kaydetmişlerdir*.

Biz burada bu beş hadisten bir fikir vermek üzere sadece

⁶ Sahihu'l-Buhari, IV. s. 35.

* Hadis literatüründe Buhari ve Müslim'in birlikte zikrettiği hadislere «Müttefakun Aleyh» denilirdi ki bu onların çok kuvvetli olduğunu vurgular. Sayıları pek fazla değildir. Türklerle ilgili hadisler işte bu tür hadislerdir.

iki tanesini zikretmek istiyorum. Bu hadislerden biri aynen şöyledir;

عن أبي هريرة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال لا تقوم الساعة حتى يقاتلوا المسلمون الترك قوما وجوههم كالمنجان المطرقة يلبسون الشعر ويمشون في الشعر .

«Ebu Hüreyre'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber buyurmuştur ki, müslümanlar kıldan elbiseler giyen ve kıldan çaraplar, çarıklarla yürüyen çehreleri (sanki örs üstünde döğül-müş ve) üzeri derilerle kaplanmış kalkanlar gibi kuvvetli bir kavim olan Türklerle çarpışmadıkça kıyamet kopmayacaktır»⁷.

İmamı Müslim'in Türklerle ilgili buraya katdetmek istediğimiz bir diğer hadisi de aynen şöyledir;

عن أبي هريرة رضي الله عنه أن النبي صلى الله عليه وسلم لا تقوم الساعة حتى تقاتلوا قوماً تعالهم الشعر ولا تقوم الساعة حتى تقاتلوا قوماً صغار الأعين ذلف الأنوف (وفي زاوية حمر الوجوه).

«Ebu Hüreyre'den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber, buyurmuştur ki; Sizler kıldan çarıklar giyen bir kavim (Türklerle) çarpışmadıkça kıyamet kopmayacaktır. Yine sizler çekik gözlü, ince ve yassı burunlu 'kırmızı benizli' bir kavimle çarpışmadıkça kıyamet kopmayacaktır»⁸.

2.23 — EBU DAVUD'UN TÜRKLERLE İLGİLİ HADİSLERİ

Buhari ve Müslim'den sonra şimdi de biz büyük hadis imamlarından Ebu Davud'un meşhur eseri *Sünen* üzerinde durmak istiyoruz Türklerle ilgili hadislerden bahseden ve «Kütübü Sitte» dediğimiz meşhur hadis kitaplarından biri olan bu koleksiyonun, üzerinde durduğumuz konu açısından çok büyük bir önemi vardır. Büyük hadis imamlarından biri olan Ebu Davud

⁷ Sahihu Müslim. a.g.e., XVII. s. 37.

⁸ Sahihu Müslim, XVII. s. 37.

Z. KİTAPÇI: HZ. PEYGAMBERİN HADİSLERİNDE TÜRKLER

tarafından telif edilmiş olan bu eser, müslümanlar arasında derin bir hüsnü kabûle mazhar olmakla kalmamış, aynı zamanda Mısır ve Mağrib gibi daha bir çok ülkelerde tasnif edilen S ü n e n ler içinde bir örnek olmuştur. Müellifin asıl adı Süleyman b. Eşas'tır. Horasan illerinden Sicistan'da doğmuştur. (Doğ. 817-Öl. 888)

Ebu Davud'un Sünen'inde Türklerle ilgili olarak dört hadis zikredilmiştir. Bu hadislerden ilk üçü aynen Buhari de olduğu gibi «Türklerle Savaş- باب قتال الترك umumî başlığı altında derc edilmiş diğer biri ise «Türkleri ve Habeşlileri Harbe

Tahrikten Çekinmek- باب في النهي عن تهيج الترك والحبشة babında verilmiştir. Hadislerden ikisi daha önceden tanıdığımız büyük sahabe Ebu Hüreyre tarafından rivayet edilmekte ve daha önce Buhari ve Müslimden nakl ettiğimiz hadislerle büyük ölçüde bir benzerlik arz etmektedir. Bunlarda Türklerin ırkı özelliklerini beyan eden hadisler cümlesindedir. Fakat bizim asıl üzerinde durmak istediğimiz Ebu Davud'un zikrettiği diğer iki hadisidir. Gerek muhteva gerekse temas ettiği konular bakımından daha öncekilere hiçte benzemiyen ve tamamen farklı olan bu hadisler, ilk hicret asrından itibaren resmî devlet yazışmalarına geçmiş, dolayısıyla İslâm alimleri tarafından büyük bir ilgi ve kabul görmüşlerdir. Mamafih söz konusu hadisler, Türk-Arap siyasi münasebetlerine ışık tutması bakımından önümüzdeki sayfalarda daha etraflı bir şekilde değerlendirilecektir.

Büyük İmamın, Türklerin bedenî yapılarını beyan eden ve daha önce Buhari ve Müslim'de gördüğümüz hadislerin nerede ise bir tekrarından ibaret olan hadislerini, bir fikir vermesi bakımından burada da kaydedeceğiz. Bunlardan birisi şudur;

عن ابي هريرة رضي الله عنه ان رسول الله صل الله عليه وسلم
لاتقوم الساعة حتى يقاتلوا المسلمون الترك قوماً وجوههم كالجمان
المطرقة يلبسون الشعر

«Ebu Hüreyre'den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber demiştir ki, Müslümanlar kıldan elbiseler giyen ve çehreleri

(sanki örs üstünde döğülmüş ve) üzeri derilerle kaplanmış kalkanlar gibi kuvvetli bir kavim olan Türklerle çarpışmadıkça kıyamet kopmayacaktır»⁹.

Diğer hadis ise aynen şöyledir;

عن أبي هريرة رضى الله عنه ان النبي صلى الله عليه وسلم قال لاتقوم الساعة حتى تقاتلوا قوماً نعالهم الشعر ولا تقوم الساعة حتى تقاتلوا قوماً صغار الاعين ذلف الأنف كان وجوههم المجان المطرقة

«Ebu Hüreyre'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber buyurmuştur ki: Sizler deriden çarıklar giyen bir kavim (olan Türkler)le çarpışmadıkça kıyamet kopmayacaktır. Yine sizler, küçük gözlü, yatık burunlu ve yüzleri sanki (örs üstünde döğülmüş ve) derilerle kaplanmış kalkanlar gibi (kuvvetli) bir kavim (olan Türkler)le çarpışmadıkça kıyamet kopmayacaktır»¹⁰.

2.24 — HADİSLERİN ORTAYA KOYDUĞU MESELELER :

2.24.1 — Türklerin Etnik Yapıları

Otantik hadis kitaplarından nakletmiş olduğumuz yukardaki hadislerin muhtevaları incelendiğinde onların bir kısım tarihi gerçeklere temas ettikleri görülür. Bunlardan en önemlisi, Türklerin irki veya fizyolojik yapıları ile bozkır kültürünü yansıtan yaşayış tarzlarına işaret edilmiş ve anahatlarıyla sosyal ve medenî yaşayışları ile bir Türk tipinin ortaya konulmuş olmasıdır. Bu Hz. Peygamberin başka kavimlerden ziyade Türklerle has davranışlarından biridir. Zira, Hz. Peygamber, Türklerin dışında hiç bir kavim üzerinde bu kadar fazla durmamış ve müslüman toplumun dikkatini çekmemiştir. Bu uyarılarında Hz. Peygamberin ne kadar isabet'li olduğunu vefatından sonra gelişen olaylar bütün açıklığı ile ortaya koymuştur.

Gerçekten de hadislerde, Orta Asya bozkırlarının havası,

⁹ Süneni Ebi Davût, Tah. m. m. Abdü'l-Hamid, Mısır, 1950, IV. s. 160.

¹⁰ Süneni Ebi Davût, a.g.e., IV. s. 160.

Z. KİTAPÇI: HZ. PEYGAMBERİN HADİSLERİNDE TÜRKLER

suyu tabiat ve iklim gibi müessir şartların birleşerek ortaya koyduğu Türk tipi çok canlı olarak tasvir edilmiştir. Geniş manada bu izahlardan anlaşıldığına göre, Türkler çekik gözlü insanlardır. Kırmızı benizli değirmi geniş yüzlü ve canlıdır. Burunları yatık ve küçüktür. Çehreleri, sanki üzeri sağlam derilerle kaplanmış kalkanlar gibidir, çok güçlü ve heybetli bir yaratılışları vardır. Vücut yapıları oldukça düzgün ve mütenasibdir. Onlar çadır ehlidirler, ovalarda yaşarlar ve kıldan dokunmuş elbiseler giyerler. Yine kıldan yapılmış çarıkla gezer dolaşırlar, hareketli bir kavimdirler.

Bizim derlemeye çalıştığımız ve hadislerde tasvir edilen bu tip daha ziyade Türk-Moğol tipini canlandırmaktadır. Halbuki Türk tarihinin umumî kaynaklarında, Türk soyu Hz. Nuh'un büyük oğlu Yafes'ten türemiş olması hasebiyle beyaz ırktan gösterilmiştir. Tüvan tipine örnek olan Orta-Asya, Aşağı Türkistan (Maveraü'n-nehr) ve diğer yakın doğu Türkleri beyaz tenli, koyu parlak gözlü, değirmi yüzlü, yapılı erkek ve kadınlardan oluşmaktadır¹¹.

2.24.2 — Türklerin Fizikî Yapılarının Değişmesi

Her ne kadar, hadislerde ortaya konulan Türk tipi ile Türk tarihinin umumî kaynaklarında beyan edilen Türk tipi arasında bazı farklılıklar görülmekte ise de, bu üzerinde fazla durulacak bir şey olmasa gerektir. Çünkü Moğolların menşei, Türk-Moğol akrabalığının yakınlık derecesi Türk tarihinin önemli meselelerinden biridir¹². Hâlâ çözümlenerek bir görüş birliğine varılmış da değildir. Bizim burada konuyu ayrıntıları ile münakaşa etmemiz ancak meseleyi dağıtmak olur. Fakat tarihin umumî seyri içinde gelişen olaylara bakıldığında Moğolları büyük Türk varlığı ve ailesi dışında mütalea etmemiz herhalde insafsızlık olur. Böyle bir yaklaşım kanaatimize göre Türk tarihi için bir kazanç değil bir kayıptır.

Mamafih, fizikî ve bedenî yapıların bir başka ifade ile in-

¹¹ Kafesoğlu, İ. *Türk Milli Kültürü*. Ankara, 1977. s. 29.

¹² Brockelman, C. *İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi*, çev. N. Çağatay Ankara, 1964. s. 228.

san bünyesinin bir kısım sosyal ve çevre şartları ile değişebileceğini hiç bir zaman hatırdan çıkarmamalıdır. Muhtemelen Türklerin fiziki özellikleri ve bedeni yapıları çok uzun devirlerden beri yaşaya geldikleri Orta-Asya bozkırlarında ilk defa hadislerde belirtildiği şekilde teşekkül etmiş ve zamanla, iklim çevre ve diğer şartlarla değişerek bu son şeklini almıştır. Nitekim **T a r i h i A l i S e l ç u k** adındaki kıymetli anonim bir yazmada aynen şöyle denilmektedir;

«... raviler rivayet ederler ki, Oğuz kavmi Türkistandayiken şekilleri **M o ğ o l** çehre idi ve **l e h ç e l e r i** dahi onlara yakın idi, çün İran zemin ve Rûm ve Şam'a geldiler şekiller **T a c i k** çehre ve dilleri revân ve yumuşak oldu idiler»¹³.

Bu kabil biyolojik ve fizyolojik değişmeler, sadece Türklerde değil başka kavimlerde de görüle gelmiştir. el-Cahız'ın **K i t a b ü ' l - H a y e v a n**' ında da Türklerin bu kabil özellikleri hakkında ilginç tesbitleri vardır¹⁴. Bu takdirde Türklerin irki özelliklerini yansıtan hadisler realite ile karşılaştırıldığında çelişkili olmaktan ziyade gerçeğin çarpıcı bir ifadesi olur.

2.24.3 — Türklerle Harbetmedikçe Kıyamet Kopmaz Meselesi

Türklerle ilgili bir kısım hadislerde temas edilen bir diğer önemli mesele de, Arapların Türklerle harbetmelerinin kıyamet alametlerinden biri olarak zikredilmiş olmasıdır. Hadisler umumdur ve asıl kastedilen mana, şüphesiz olayın azamet ve büyüklüğü, böyle bir teşebbüsün Araplar açısından doğuracağı vahim neticelerdir. Zira Türk Arap harbi o kadar önemli bir olaydır ki, bu tek başına bile kıyameti koparmaya yetecek ve bir başka ifade ile Arapların başına çok büyük felâketlerin gelmesine sebep olacaktır. Yoksa, Türk Arap çarpışmalarının hiç bir zaman gerçek manada dünyanın sonu olacağı anlaşılmamalıdır.

Hız. Peygambere bir çok defalar kıyametin ne zaman kopacağı bir tarih olarak sorulmuş O da, zamanı tarihini değil fakat

¹³ **Tarihi Ali Selçuk** (Anonim yazma eser) vb. 5.

¹⁴ el-Cahız, **Kitabü'l-Heyevan**, Kahire, 1958, V. s. 370.

Z. KİTAPÇI : HZ. PEYGAMBERİN HADİSLERİNDE TÜRKLER

genel anlamda bu büyük olaydan önce ortaya çıkabilecek bazı garip durumları açıklamıştır. Bunlardan en önemlisi Hz. Ömer'den nakledilen meşhur «C i b r i l» hadisidir¹⁵. Kıyametin alâmetlerini beyan eden bu kabil hadislerde bile Türklerden bahsedilmediği gibi, Türklerle Araplar arasında çıkabilecek harblere, olaylara da temas edilmemektedir. Bu bakımdan hadisler olsa olsa, Arapları ikaz mahiyetinde söylenmiş gerçeklerdir. O, çelik suratlı heybetli Türklerle çarpışmanın çok büyük bir zaruret olmadıkça kolay kolay göze alınmamasını tavsiye etmektedir. Bununla beraber Hz. Peygamber, durumu ve daha açık ve kesin bir şekilde ortaya koymaktan da çekinmemiştir. O, «Türkler size dokunmadıkça, sizde onlara dokunmayınız!» demek suretiyle müslüman Araplara bu hususta son sözünü söylemiş oluyordu.

Nitekim müslüman alimlerde konuya bir «kıyamet kopması» açısından yaklaşmamışlardır. Bize bir çok faydalı bilgiler veren Ebu Zeyd el-Belhi, bu hadislerle temas ederken, konuya daha değişik bir açıdan yaklaşmaktadır. O, K. el-Bed' vet-Tarih adındaki kıymetli eserinde, Ebu Hüreyre'nin bu meşhur hadisini aynen naklettikten sonra bunu sahabenin ulularından ve Hz. Peygamberin duasına mazhar olmuş İbni Abbas'ın bir rivayeti ile yorumlamaktadır ki, bu Türklerle ilgili hadislerde müslüman topluma verilnek istenen umumî mesajlara da uygundur. İbni Abbas'tan rivayet edildiğine göre, Peygamber bu hadisi ile «yüzleri çekiçle döğülmüş gibi kırmızı benizli kimseler gelinceye kadar hakimiyet benim torunlarımın elinde olacaktır!» demek istemiştir¹⁶.

Mamâfih şöyle demekten de kendini alamamaktadır: Bu haberin yorumunda alimler ihtilâfa düşmüşlerdir. Bazıları, «Haşim oğulları saltanatının mahvı müslüman Türkler eliyle olacaktır!» dediler. Bazılar ise bu haberi; «Kâfir Türkler gelecek ve hakimiyeti müslüman Türklerin elinden alacaktır!» şeklinde yorumlamışlardır¹⁷. Ebu Zeyd el-Belhi'den hulasa etmeye çalıştığımız, bu rivayetler konuya kazandırmak istediğimiz yeni boyutlardır.

¹⁵ Sahihu'l-Buhari, I. s. 15. Sahihi Müslim Tercüme ve Şefhi, I. s. 105

¹⁶ Ebu Zeyd el-Belhi, K. el-Bed' vet-Tarih, nşr. M. C. Huart, II. s. 170.

Şeşen, R., İslam Coğrafyacılara göre Türkler, Ankara, 1985, s. 192.

¹⁷ Ebu Zeyd el-Belhi, a.g.e., II, s. 171.

Böylece Türkler vahşi bir millet olmaktan ziyâde mülk ve saltanata Hz. Peygamber tarafından aday gösterilmiş ve buna lâyık bir millet oluyorlardı. Böyle bir yaklaşım Türk-Arap siyasi münasebetlerine ışık tutan hadislerle de büyük bir uyum ve paralellik içindedir.

2.30 — TÜRK-ARAP SİYASİ GELİŞMELERİNE IŞIK TUTAN HADİSLER :

2.31 — Hadislerin Metin ve Çevirileri :

Hız. Peygamberin Türklerin fizyolojik yapıları ve onları diğer bir kısım milletlerden ayıran hakim karakterleri hakkındaki hadisleri yanısıra, istikbalde Türk-Arap siyasi münasebetlerine değinen ve bu tarihi bağların nasıl gelişebileceğine ışık tutan bir kısım hadisleri daha vardır. Bu hadislerde yukarda da işaret edildiği gibi, Türklerin Orta-Doğu hakimiyetleri üzerinde durulmuş ve bunun nasıl ve hangi merhalelerden geçtikten sonra gerçekleşebileceği hakkında ilginç açıklamalarda bulunulmuştur. Bu bakımdan biz bu hadisleri daha geniş manada Hz. Peygamberin, Türklerin Orta-Doğu'ya gelmelerini sağlamak için bir nevi « d a v e t i y e s i » olarak kabul etmekteyiz.

Şimdi bir fikir vermek üzere onlardan en ilginç olan bir kaç hadis üzerinde durmak istiyoruz. Kaynağımız, otantik hadis koleksiyonlarından Ebu Davud'un Sünen adındaki meşhur eseridir. Ebu Davud'un Buhari ve Müslim'den farklı olarak kaydettiği ve bizim için geçektende ilginç olan hadisinin metni şudur; ;

عن عبد الله بن بريدة عن ابيه عن النبي صل الله عليه وسلم
يقاتلكم قوم صغار الاعين قال تسوقونهم ثلاث مرار حتى تلحقوهم
بجزيرة العرب فاما في السياقة الاولى فينجو من هرب منهم واما في
الثانية فينجو بعض ويهلك بعض واما في الثالثة فيصطلمون اهلها
قال .

«Abdullah b. Büreyde'nin babasından rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber buyurmuştur ki: Sizler, şüphesiz çekik gözlü bir kavim (olan Türkler)le çarpışacaksınız. Onlar sizleri üç defa sü-

Z. KİTAPÇI: HZ. PEYGAMBERİN HADİSLERİNDE TÜRKLER

rüp kovalayacaklar ve sonunda sizlere Arabistan yarımadasında yetişeceklerdir. Birinci istilada onların önünden kaçanlar (mutlak bir felâketten) kurtulacaklardır. İkinci takibde ise bazılarınız kaçıp kurtulacak ve bazılarınız ise helâk olup gideceklerdir. Üçüncüde ise, onların istilalarının kökü kesilecek (istilaları sona erecek) tir»¹⁸.

Ebu Davud'un bu hadisi diğer bir çok kaynaklarda fakat biraz farklı olarak zikredilmiştir. Bunlar arasında Nuaym b. Hammad da vardır. Hammad'ın «Kitabü'l-Fiten» adındaki yazma eserinde bu hadis daha ayrıntılı olarak kaydedilmiştir. Ebu Davud'un yukarıda metnini verdiğimiz hadisine tamamlayıcı nitelikte olması ve ayrıca konumuzlada çok yakın ilgisi olması sebebiyle onun hadisini de burada zikretmeyi uygun görüyoruz;

قال النبي صلى الله عليه وسلم ليسوق امتى عراض الوجوه صغار الاعين
كان وجوههم الحجف حتى يلحقون بجزيرة العرب ثلاث مرات اما
فى السبىة الاولى فينجون من يهرب واما فى الثانية يهلك بعض وينجو
بعض ويصطلم الثالثة وهم الترك والذى نفسى بيدى ليربطن خيولهم الى
سوارى مساجدى المسلمين .

«Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur; Benim ümmetimi öyle bir kavim sürüp kovalayacaktır ki; Onların yüzleri (yuvarlak ve) enli, gözleri (çekik ve) küçük, çehreleri sanki üzeri derilerle kılıflı kalkanlar gibidirler. Onlar üç defa Arabistan yarımadasına kadar ilerleyeceklerdir. İlk istilada onların önlerinden kaçanlar kurtulacaktır. İkinci (istilada hücumu uğrayanlardan) bazıları helâk olacak ve bazıları da canlarını kurtaracaklardır. Üçüncü istilada ise onların kökleri kesilecektir. (Artık istilalar son bulacaktır). İşte onlar TÜRK'lerdir. Nefsim yedi kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki Türkler (çok yakın bir gelecekte) atlarını müslüman mescidlerinin direklerine bağlayacaklardır»¹⁹.

Büyük hadis alimlerinden Aynî «Umdetü'l-Karî» adındaki meşhur eserinde, İmamı Buharî'nin Sahihindeki Türklerle ilgili hadislerin şerhi sadedinde Büreyde'den yukarıda rivayet edilen

¹⁸ Süneni Ebi Davûd, Tah. m. m. Abdü'l-Hamid, Mısır, 1950, IV. s. 160.

¹⁹ Nuaym b. Hammad, Kütübü'l-Fiten, Aft. Efendi. no. 602. s. 121-122b.

hadisi daha sade ve fakat vurucu yönleri daha ağır bir şekilde zikretmiştir. Hadisin metni aynen şöyledir;

قال النبي صلى الله عليه وسلم ان امتى يسوقها قوم عراض الوجوه كان
وجوههم الحجف ثلاث مرات حتى يلحقوهم بجزيرة العرب قالوا يا بنى
ادمه من هم قال الترك والذى نفسى بيده ليربطن خيولهم الى سوارى
مساجدى المسلمين .

«Hz. Peygamber buyurmuştur ki: Süphesiz ümmetimi üç defa yüzleri geniş, çehreleri sanki derilerle kılıflı kalkanlar gibi olan bir kavim kovalayacaklar ve sonunda onlara Arap yarımadasında yetişeceklerdir. Ey Allahın Resûlu onlar kimlerdir? diye soruldukta, Hz. Peygamber:

— TÜRKLERDİR buyurmuşlardır. Nefsim yedi kudretinde olan Allah'a yemin ediyorum ki Onlar mutlaka atlarını müslümanların mescidlerinin direklerine bağlıyacaktırlar²⁰.

İslâm alimleri bu hadisleri bizlere kadar ulaştırın başta sahabiler olmak üzere bazı kimselerin takındıkları ilginç durumları da nakletmişlerdir. Abdullah b. Büreyde de bunlardan biridir. Meselâ, Abdullah b. Büreyde bu hadisi çeşitli vesilelerce defalarca rivayet etmiştir. Fakat bununla yetinmemiştir. Çünkü bu Ş a h a b î, hadiste ifadesini bulan haberlere o kadar ciddi ve kesin gözü ile bakmış ki nerede ise bütün bu olayların kendi zamanında vuku bulacağına inanır olmuştu. Bunun içinde her ihtimale karşı daima yanında; «iki veya üç deve, yolculuk için lüzumlu eşya bulundururdu»²¹.

²¹ Ebu Davûd, Sünen, IV. s. 160. K. el-Fiten, 12½ a.

فكان بريدة لا يفارقه بعيرين او ثلاث ومتاع السفر للهرب مما سمع
من امر الترك .

Z. KİTAPÇI: HZ. PEYGAMBERİN HADİSLERİNDE TÜRKLER

Buna benzer ve fakat farklı bir durum Hz. Ömer içinde mevzu bahistir. Onun Türkler hakkındaki rivayeti ve çok özel durumu ilerdeki sayfalarda çok daha etraflı bir şekilde üzerinde durulacaktır.

2.32 — HADİSLERİN İFADE ETTİĞİ TARİHİ GERÇEKLER

Yukardan buraya kadar zikredilen hadisler umumî itibarı ile Türk-Arap ilişkilerinin nasıl bir ortamda başlayıp bazı merhale ve istihalelerden sonra hangi istikamette gelişeceği hakkında ışık tutmakta ve istikbale matuf hakikaten önemli bir kısım ihbar ve açıklamalarda bulunmaktadır. Hadislerin umumî ifadelerinden anlaşıldığına göre; Araplar ilk merhalede, Türklerle bir harb ortamı içinde karşılaşacaklardır. Daha sonra Türkler, Arapların peşine takılacaklar ve ileri hareketlerine devam ederek onları Arabistan yarımadasının iç kısımlarına kadar sürmeye muvaffak olacaklardır. Türklerin Arabistan'a hakim olmaları pek tabii kolay olmayacak, ancak bir çok mücadelelerden sonra bu mümkün olabilecektir. Fakat en sonunda Türkler, mücadeleyi kazanacaklar ve atlarını müslüman mescidlerinin direklerine bağlamaya muvaffak olacaklar ve bir başka ifade ile Arap yarımadasına (hilâfet ülkelerine) tamamen hakim olacaklardır.

Gerçekte Hz. Peygamberin vefatını takib eden yıllarda meydana gelen olaylar ve gelişmelere bakıldığında, bu olayların tamamen Hz. Peygamberin sağlığında çizdiği umumî çerçeve içinde ceryan ettiği ve geliştiği görülmektedir. Evet, Hz. Ömer devrinde (634-643) İran'ı vuran Araplar, doğuya doğru bu ileri hareketlerine devam ederek çok geçmeden **A r i l e r l e - T ü r a n i l e r** arasında geleneksel bir sınır olarak kabul edilen Ceyhun nehrine²² kadar ulaşmışlar ve Türk dünyasını tehdit etmeye başlamışlardır. Daha sonra Türk Hakanı büyük bir ordu ile hareket ederek Hz. Ömer'in dirayetli komutanı Ahnef b. Kays'ın Merv şehri yakınlarında karşısına çıkmış ve Araplara çok zor günler yaşatmıştır. (642)²³ Kuteybe b. Müslim'le başlayan Arapların Orta Asya hareketi ve Türk Arap harpleri bütün Emeviler devri boyunca, yaklaşık olarak yarım asır devam etmiş-

²² Bartholt. W. **Turkistan Down to Mongol Invasion**, London, 1968, s. 64. Hitti, p. k. **The Araps Chicago**, 1962. s. 80.

²³ Kitapçı. Z. The first challenge of the Turks Against the Araps, According to narration of the T abary, **Tarih Dergisi**. i. Ü. İst. 1979. XXXII. s. 894 vd.

tir. Neticede Arap siyasi hakimiyeti Türk yurtlarında kesin bir şekilde yerleşmiştir. Bütün bunlar hadislerde işaret edilen Türk Arap münasebetlerinin ilk merhalesini teşkil etmektedir. Gerçekten de Araplar, çekik gözlü enli yüzlü Türklerle bir takım harplerde bulunmuşlardır.

Bu arada doğuda Türkler arasında İslâmiyet'in lehine büyük fırtınalar olmuştur. (özellikle X. ve XI. asırlar) Kendisini İslâm hidayet güneşinin cazibesine kaptıran ve çehreleri çelik kalkanları gibi heybetli olan bu Türkler batıya yönelmiş, çağların büyük bir irfan ve kültür merkezi olan S e m e r k a n t ve B u h a r a 'ya gelmişlerdir. İslâmın yeni zinde güçleri olan Türk uncurları (özellikle S e l ç u k l u l a r,) çok geçmeden İslâm medeniyetinin parlak merkezi olan Bağdat kapılarında görünmüşler ve Halifenin saraylarının civarında çadırlarını kurmuşlar tuğlarını da dikmişlerdir.

2.33 — TÜRKLER MÜSLÜMAN MESCİDLERİNİN DUVARLARIN ATLARINI BAĞLAYACAKLARDIR.

Artık siyasi üstünlük Türklerin eline geçmiştir. Hadislerde işaret edilen olaylar ve gelişmelerin yavaş yavaş tahakkuk ettiği görülmektedir. Türk-Arap siyasi münasebetlerine yön verecek olan bu olaylar Türk Tarihinin umumî seyrine uygun ve tamamen Türklerin lehine olarak gelişmiştir. Şöyle ki:

Türklerin Orta-Doğu'da görünmeleri, sanki okyanusların ortasından kaynayıp gelen büyük dalgaları ve fırtınaları andırmaktadır. Asya'nın iç kısımlarından kopup gelen bu büyük Türk dalgaları, önce Selçuklular zamanında Arap yarımadasının kıyılarına çarpmışlar, başta Bağdad olmak üzere nerede ise eski hilâfet ülkelerinin tümüne hakim olmuşlardır. (1060) Bunları iki asır sonra ikinci büyük dalga T ü r k - M o ğ o l dalgaları takip etmiştir. Orta Asya'nın geniş bozkırları üzerinde yükselen bir cihan imparatorluğunun kurucusu kudretli Türk hükümdarı Cengiz Han'ın soyundan gelenler Hülâgü Han ve Onun batıya doğru sanki bir kasırga gibi ilerleyen ordularını kimse durduramamıştır. Neticede Bağdad, Hülâgu ordularının eline geçmiş ve böylece hadislerde ifade edilen ikinci büyük harekât da gerçekleşmiştir. (1247) Daha sonraları İslâm dinini kabul

Z. KİTAPÇI: HZ. PEYGAMBERİN HADİSLERİNDE TÜRKLER

edecek olan Türk Moğol hanedanları, bu büyük dinin yapılma ve gelişmesinde önemli rol oynayacaklardır.

Arabistan'a yönelen üçüncü kasırga bu defa Anadolu yay-lalarından kopmuştur. Aradan yaklaşık üç asır geçtikten sonra Türk cihan hükümdarı Yavuz Sultan Selim Han ve ordusu, bu defa Bağdad'a değil Mısır'a yönelmiştir.

Önüne çıkan bütün engelleri bir çığ gibi aşarak ilerleyen Osmanlı ordusu ve onun yenilmez hükümdarı büyük bir ihtişam-la Kahire'ye girmiştir. (1517) ²⁴ Burada konumuz açısından önem-li olaylar olmuştur. Şöyle ki, Yavuz Sultan Han'ın fetih ve Mı-sır'a ayak baştığı haberi dalga dalga mukaddes beldelere ulaştığında Mekke Emiri ve Hz. Hasan'ın soyundan gelen Ş e r i f E b ü ' l - B e r e k â t (ö.l.1525) artık emanetin gerçek sahi-bine verilmesi vaktinin geldiğine inanarak oğlu E b u N u - m e y ' i bir heyetle birlikte Kahire'ye gönderip Türk cihan padişahına tazim ve hürmetlerini arz etmekle yetinmemiş baş-ta Mekke (Kabe) ve Medine'nin anahtarı olmak üzere dünyaları dolduracak ve doyuracak olan «Mukaddes Emanetleri» de gön-dererek kendi hür iradesiyle Osmanlı hakimiyetini kabul ve Türk cihan hükümdarının itaatine girdiğini beyan etmiştir. M. Z. Pa-kalın bu büyük olayı şu şekilde dile getirmektedir:

«Yavuz Sultan Selim, Mısır'ı fetih ve halife ünva-nını ihraz eylediği sırada bu muafferiyyetinin bir kat daha velvelesi artan Osmanlılarla münasebet tesisini Mekke Emiri zarûri ve muvafık görmüş ve İslâmiyete olan merbutiyet ve hizmetleri dolayısıyla bir hatıra olarak Emaret hazinesinde mahfuz bulunan Emanatı mübarekenin mühim bir kısmını oğlu vedaatiyle, Ya-vuz'a göndermiştir» ²⁵.

2.34 — MUKADDES EMANETLERİN İFADE ETTİĞİ GERÇEK

Büyük bir merasimle karşılanan Ebu Numey için bir divan kurulmuş ve divanda başta Kabe'nin anahtarları olmak üzere, ta Hz. Peygamber devrindenberi büyük bir tazim ve heyecanla

²⁴ Danışment, İ. H. *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İst. 1947-1955 11. s. 34.

²⁵ Pakalın, M. Z. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. İst 1971. 1. s. 524.

muhafaza edilip gelen bütün mukaddes emanetleri Yavuz Sultan Selim'e el etek öperek takdim etmiştir. Bu emanetlere, Moğolların zulmünden kaçan ve Mısır Memlûk Sultanlarına sığınan son Abbasi halifesi veliahdının beraberinde getirdiği mübarek eşyada ilâve edilmiştir.

Mekke şerifinin elçisini büyük memnuniyetle kabul eden Sultan Selim, onların ricalarının yerine getirilmesini emrettiği gibi, herbirine ayrı ayrı kıymetli hediyeler verip hilatlar giydirmiştir. Daha sonra bu aziz misafirleri, Mekke ve Medine ahali-sine dağıtılmak üzere iki yüzbin altınla külliyetli miktarda zahireyle birlikte daha pek çok kıymetli hediyeler vererek Mekke'ye uğurlamıştır. Bu hediyeler arasında Şerif Bereket'a gönderilen Emirlik hilati, ve beratı (emirlik menşuru) ve daha nice kıymetli hediyeler ayrı bir yer işgal ediyordu. Sultan Selim, bundan başka yukarda adı geçen miktardaki altını her sene «sürre-i şahane» adıyla Mekke'ye gönderilmesini ve daha önceleri Memlûklerin yollamakta oldukları «sadakât-ı Mısıryye»nin Hazine-i Amire hesabına mahsuben eskisi gibi yine gönderilmesine devam edilmesini emretmiş ve bu bir usul haline gelmiştir. Bundan böyle Türk Cihan İmparatorluğunun hayır ve hasenatı, sanki, Anadolu'dan çıkıp Mezopotamya'nın bereketli topraklarını sulayarak Basra Körfezi'ne ulaşan Dicle ve Fırat nehirleri gibi Anadolu hayratı da Mekke ve Medine'ye, Arabistan çöllерinin fakir halkına akmış ve bu böylece senelerce devam etmiştir.

Gerçekte mukaddes emanetler, hilâfetin bir nevi alametleri derecesinde idi. Hilâfet ve mukaddes emanetler birlikte birbirini tamamlıyor ve daha derin bir muhteva ve zenginlik arz ediyordu. Halbuki Osmanlılar devreye girmeden önce her nedense bu birlik bir türlü gerçekleşmemiştir. Bu emanetler İslamın ilk devirlerinden beri Mekke'de idi. Fakat hilâfet merkezi bir kısım sosyal ve siyâsî gelişmeler sonucu değişip durmuştu. İlk devirler M e d i n e, daha sonraları K u f e. Emeviler devrinde Ş a m, kanlı bir ihtilalle Abbasiler iktidara geldikleri zaman B a ğ d a t, hatta daha sonra K a h i r e hilâfet merkezi olmak üzere değişip durmuştur.

Osmanlı Sultanlarının şahsında ilk defa bu iki unsur (hilâfet ve mukaddes emanetler) bütünleşmişler, ve birbirlerine maddî ve manevî destek olmuşlardır. Yavuz Sultan Selim 1517 de

Z. KİTAPÇI : HZ. PEYGAMBERİN HADİSLERİNDE TÜRKLER

Mısır'daki Kölemen Sultanlarını ortadan kaldırdıktan sonra Abbasi halifelerinin sonuncusu el-Mütevekkil Alellah III. ü de beraberine alarak İstanbul'a gelmiştir. Böylece Hilâfet de mukaddes emanetlerle birlikte Osmanlı Sultanlarına intikal etmiş oluyordu. Bundan böyle İslâm dünyasının kalbi artık İstanbul'da atacaktı. İstanbul, Hıristiyanlığın asırlardır kabul edile gelmiş üç mukaddes şehirden biri, **Eyüp Sultan'ı, mukaddes emanetleri ve Halifeyi** sinesinde barındıran tek hilâfet merkezi ve bütün İslâm dünyasının taht ve baht şehri olacaktı.

Evet, yukarda da kısaca temas edildiği gibi olaylar normal seyri içinde gelişmiş ve Türkler İslâm milletleri camiasındaki şerefli yerlerini almışlar, İslâm dünyasının siyâsi ve dinî lideri, **Mekke, Medine** gibi Kudüs de dahil bütün mukaddes şehir ve beldelerin koruyucusu ve hakimi olmuşlardır. Türk hükümdar ailelerinden gelen **Sultanların** adları Yavuz Sultan Selim'den sonra bütün İslâm dünyasının cami ve minberlerinde, **Mescidü'l-Haram, Mescidü'n-Nebevî, Mescidü'l Aksa ve Ayasofya'da** «**Hadimü'l-Haramayn eş-Şerîfeyn**» ünvanıyla anılır olmuşlardır²⁶.

Nitekim büyük şair Abdü'l-Hak Hamid, bir beytinde bu ilâhî tecelliyi o devrin haşmeti ile şöyle ifade etmiştir:

«**Bu şehriyar değilmiydi Hadimü'l-Harameyn
Mutai cümle akvam iken o zî kudret.**»

²⁶ Danışment, İ. H. **Kronoloji**, 11. s. 29.

Harameyn, Mekke ve Medine iki kutsal beldenin İslâm Litaratüründeki adıdır. **Hadimü'l-Harameyn**, bu iki beldeye hizmet eden anlamına gelen bu tabir, Osmanlı Sultanlarından ilk defa Yavuz Sultan Selim han hakkında kullanılmıştır. Ondan sonra bir teamül haline gelmiş ve bütün Osmanlı Sultanları bu lakabla anılır olmuşlardır. Sultan Selim **Haleb'i** fethettiği (1516) haftanın ilk **cuma namazını melik Zâhîr**, camiinde eda etmiştir. Hatip müslüman fetihe duyduğu büyük minnet duygusunu dile getirirken hutbesinde «**Malikü'l-Harameyn eş-Şerifeyn**- iki kutsal beldenin sahibi» diye adını zikretmesine tahammül edemeyen Yavuz derhal yerinden kalkarak :

«— Harameyn'in maliki olmak ne haddimdir. Ben Harameynin hizmetkârı olmakla iftihar ederim».

krş. Pakalın. M. Z. a.g.e., 11. s. 709.

Osmanlı Sultanlarına atfolunun Hadimü'l-Harameyn tabiri İslâm alemince süratle benimsenmiş ve yayılmıştır. Resmî muhaberata geçtiği gibi bu unvanla s i k k e l e r dahi basılmıştır. Hadimü'l-Harameyn unvanının ne Emeviler ne de Abbasi Halifelerinden hiç biri hakkında kullanılmamış olması ayrıca dikkatimizi çekmektedir. Bütün bu beklenmedik gelişmeler, Türklerin İslâm hizmet ve cihadlarının kabulü ammeye mazhar olduğunu göstermektedir.

Artık Hz. Peygamberin hadislerinde işaret ettiği gerçekler bir bir tahakkuk etmiştir. Türkler atlarını müslüman mescidlerinin direklerine bağlamışlar bir başka ifade ile Onların hakiyetleri bütün bu mescid ve camilerin minber ve kürsülerinde açıkça ilan edilmiş ve Türk Sultanları «yer yüzünde Allahın

gölgesi- ظل الله فى الارض . diye anılır olmuşlardır.

Bundan sonra hadislerde beyan edildiği gibi artık Arabistan yarımadasına doğru Türk istilalarının sonu kesilmiştir. Böylece Hz. Peygamberin Türkler hakkında söylemiş olduğu şeylerde bir bir gerçekleşmiştir.

2.35 — İSLAM DİNİNİN TÜRK MİLLİ VARLIĞI İLE BÜTÜNLEŞMESİ

Türklerle ilgili hadisler dolayısıyla yukardan buraya kadar yaptığımız bütün bu tahlil ve izahlar bize bir gerçeği vurgulamaktadır. O da İslâm dininin Türk millî varlığı ve Türk tarihi ile birleşmesi, bütünleşmesi ve bir Türk İslâm tipinin ortaya konulmuş olmasıdır. Türkün bütün dünyaca müsellemlenmiş olan askerlik ruhu ve İslâm dinamizminin birleşmesinden doğan bu büyük terkip, üzerinde durduğumuz yeni tipin asıl karakterini oluşturmaktadır. Dünyada özellikle İslâm milletleri camiasında kendini İslâm dini esprisine bu kadar kolay ve güzel adepte eden başka bir millet hemen hemen yok gibidir. İslâmı kavrayış ve yaşayış tarzı diğer milletlerden farklı olarak Türk halkının hayatında geleneksel bir hüviyete kavuşmuştur. Onun için Türklerin bu asil hüviyetini dile getiren ve bir Türk şairi tarafından Rume- li fatihleri için söylenmiş olan

Z. KİTAPÇI: HZ. PEYGAMBERİN HADİSLERİNDE TÜRKLER

«(Onlar) Kalû belâdan önce de müslümandılar», mısraı, sadece Rumeli fatihleri için değil belki İslâm dini esprisine kendini bu kadar güzel kaptırmış olan gelmiş geçmiş bütün Türkler içinde geçerli olsa gerektir.

İslâm dini Türk milletinin daha önceleri sahip olduğu üstün değer ve meziyetleri nerede ise yeniden inşa etmiş, onu kendi potasında eriterek Türk unsuruna diğer müslüman milletlerde pek fazla görülmiyen yeni bir şahsiyet kazandırmış ve Türkler için adeta yeni bir E r g e n e k o n olmuştur. Bilindiği gibi Türklerin cedle'i, kendilerini çevreleyen ve dış dünya ile alakalarını kesen yalçın dağları ve granitler kadar sağlam kaya parçalarını akıllara duğunluk verecek bir teknikle eriterek nasıl Asya bozkırlarına taşmışlar ve büyük denizlere ulaşmak için dünyanın dört bir yanına göç etmişlerse: Müslüman Türklerde İslâm dinine girdikten sonra aynı rûhi değişiklikler olmuş onlarda kendi ruh ve gönüllerini kaplayan küfür ve batılın her türlü tahakkümünü kırarak aydınlığa çıkmışlar ve ilahî nura kavuşmuşlardır.

Artık müslüman Türklerinde yeni ummanlara açılmaları. İslâm milletleri denizine ulaşmaları gerekiyordu. Nitekim öyle de olmuştur. İslâm dininin Türk milli varlığı ile bütünleşmesinden meydana gelen bu büyük heyelân, cihangir Asya ordularının bir devamı olarak ilerlemişler, az zamanda dünyanın üç kıtasına hakim olan büyük imparatorluklar kurmuşlardır. Hatta bu Türklerin aynı asırda dünyanın çeşitli coğrafyalarında birden fazla büyük devletler bile kurdukları olmuştur.

İslâm dini Türkleri yeni bir hayat mücadelesine sevkettir. Onların bu mücadelesi İslâmın cihad misyonu, Türklerin «k ı z ı l e l m a» ruhu ile bütünleşerek asırlarca devam etmiş ve müslüman Türkü üç kıtada yetmiş iki milletin efendisi yapmıştır. Artık müslüman Türkler bundan böyle hıristiyan topraklar üzerinde yükselen ve yüzyıllarca hükümranlığı sürüp giden büyük bir cihan imparatorluğunun hem kurucusu, hemde koruyucusu olmuşlardır. Böylece Türkler bir taraftan asırlarca Asya'nın ta eski çağlardanberi devam edegelen Avrupa'ya karşı siyasî ve askeri üstünlüğü temsil ederken diğer taraftan da İslâm Dünyası ve Orta-Doğu'nun hem dinî hem de siyasî lideri olmuş ve dünya politikasına asırlarca yön vermişlerdir.

Bütün bu baş döndürücü gelişmeler, Kuranı Kerim'in el-Mâide suresinde yer alan bir ayeti ile ne kadar bir uyum ve ahenk içindedir. Bu ayeti kerîmede Allah şöyle buyurmaktadır:

يا ايها الذين امنوا من يرتد منكم عن دينه فسوف يات الله بقوم . . الخ

«Ey inananlar! Sizden kim dininden dönerse, Allah ilerde onun yerine öyle bir kavim getirir ki Allah onları sever, onlarda Allah'ı severler. Onlar müminlere karşı boyunları bükük ve alçak gönüllüdürler, kâfirlere karşı başları dik vakarlı ve güçlüdürler. Allah yolunda cihad ederler, kınayıp ayıplayanların ayıplamasından endişe etmezler. İşte bu Allah'ın öyle bir lutfudurki onu dilediğine verir. Allahın lutuf ve ihsanı geniştir ve herşeyi bilendir. O'dur»²⁷ Bu ayet sanki ilâhî bir müjde olarak, asırlarca önce Hz. Peygamber ve çevresinde Türkleri bu Allah'ın askerlerini tasvir etmek için nazil olmuş ve her devirdé, akıp giden zaman şeridi içinde müslümanları yeş ve ümitsizlikten kurtarmıştır. Ayet'de geçen kavim kelimesinden İslâma on asır bilfiil hizmetleri sabit olmuş Türklerin kasedilgi artık bir gerçektir. Bu tarihi gerçeği kabul etmek akıl ve mantığın ifadesi olacaktır.

2.40 — ARAPLARIN TÜRKLERE KARŞI POLİTİKALARINI BEYAN EDEN HADİSLER

Türklerin etnik özelliklerini ve Türklerle Araplar arasındaki önemli gelişmeleri beyan eden bir kısım hadislerden sonra şimdi de Arapların Türklerle karşı tavır ve takib edecekleri «bitaraflık» politikanın esasını oluşturan hadisler ve bu hadislerin Hz. Ömer devrinden başlayarak Abbasilerin altın devrine kadar varan çok geniş bir zaman şeridi içinde uygulamadaki yeri üzerinde durmak istiyoruz. O da daha ziyade «Türkler size dokunmadıkça sakın siz de Türklerle dokunmayınız!» hadisinin Arap entellektüel çevrelerinde ifade ettiği gerçektir.

Bir çok alimler tarafından ve çeşitli vesilelerle zikredilen

²⁷ Kuran-ı Kerim, el-Maide, 54.

Z. KİTAPÇI: HZ. PEYGAMBERİN HADİSLERİNDE TÜRKLER

bu hadisin bazen kaynağı hiç gösterilmediği gibi, bazende kaynak olarak her nedense çok sonraki asırlarda yaşamış alimlerin ikinci, üçüncü elden eserleri verilmiştir. Bu eserlerde hadisin gerek metni ve gerekse muhtevası farklı olarak kaydedildiğinden pek tabii yorumlarda farklı olmuştur.

2.41 — SAKIN TÜRLERE DOKUNMAYINIZ HADİSİ

Gerçekte hadisin orijinal metni yine otantik hadis kitaplarından biri olan ve yukarda yeteri kadar üzerinde durduğumuz Ebu Davud'un meşhur S ü n e n adındaki kıymetli eserinde zikredilmiştir. Buhari ve Müslüm'in aksine Türkler hakkında muhtevaları değişik bir kısım ilginç hadislere yer veren Büyük Alim kitabında «Türkleri ve Habeşlileri Harbe Tahrikin Yasaklanması» başlığı altında Hz. Peygamberin Türkler hakkında daha sonraları pek meşhur olan şu önemli hadisini rivayet etmektedir.

قال النبي صلى الله عليه وسلم دعوا الحيشة ما ودعوكم واتركوا الترك
ما تتركواكم .

«Hz. Peygamber buyurmıştır ki; Habeşliler sizinle uğraşmadıkça sizde onlarla uğraşmayınız, hele Türkler size dokunmadığı sürece sizde Türklere sakın dokunmayınız»²⁵

Kütübü Sitte'den yalnız Ebu Davud'un kaydettiği ve bizim yukarda metin ve çevirisini sunduğumuz bu hadis her nedense pek çok rağbet görmüş, hemen her devirde bir çok İslâm alimleri tarafından çeşitli varyantları ile nakledilmiştir. Şimdi bizim, bu hadisin uygulamadaki yeri ve müslüman entellektüelleri üzerin-

²⁵ Süneni Ebi Davût, IV. s. 159.

Bu ve buna benzer hadislerde Türklerin Habeşlilerle birlikte zikredilmesi konunun diğer önemli bir yönünü teşkil etmektedir. Bilindiği gibi, Mekkelilerin zulmünden kaçan müslümanlar Habeşistan'a sığınmışlar ve Habeşliler, özellikle hükümdar Necasî bu ilk müslümanlara çok alıcnap davranmışlardır. Müslümanları en zor günlerinde bu şekilde himaye eden Habeşlilere Hz. Peygamber aksi bir mukabelede (Kılınçla) bulunulmasını tavsiye etmiştir. Türklerin ilk İslâm toplumunda böylesine mümtaz yerleri olan Habeşlilerle mukayese edilmiş olmaları Hz. Peygamberin Türklere de aynı derecede saygı gösterilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

de bıraktığı tesirlerin tahliline geçmeden önce, bir fikir vermesi bakımından, onun kaynaklardaki çeşitli rivayetlerini tesbit etmemiz herhalde daha yararlı olacaktır.

Bunlardan meselâ el-Cahız; تاركوا الترك ما تركواكم

-Türkler size dokunmadıkça, sizde onlara ilişmeyiniz!»²⁹ Yakût el-Hamevî;

اتركوا الترك ما تركواكم

-Türkler size dokunmadıkça sakın sizde Türklere dokunmayınız!»³⁰ Aynı Müellif, Hz. Muaviyeden;

لاتبعثوا الرابضين اتركوهم ما تركواكم الترك والحبشة

-Kendi halinde yaşayan iki kavmin üzerine varmayınız, (onları kışkırtmayınız), Türkler ve Habeşliler size dokunmadıkça, sizde onlara dokunmayınız!»³¹ Tarihçi Cüveynî; «

اتركوا الترك ما تركواكم فانهم اصحاب باس شديدا

-Türkler size dokunmadıkça sizde Türklere dokunmayınız, Zira onlar çok sert ve haşin tabiatlı kimselerdir»³² Beyhaki;

اتركوا الترك ما تركواكم فان اول من يسلب امتي ملكهم وما خولهم
الله بنو قنطورا

-Türkler size dokunmadığı sürece sizde onlara dokunmayınız, zira Kantura soyundan gelen (bu Türkler), ilk defa Allah'ın ümmettime verdiği mülk ve hilâfet nimetini ellerinden çekib alacaklardır» şeklinde rivayet etmişlerdir³³

²⁹ el-Cahız, Fezailü'l-Etrak, (Resailü'l-Cahız), el-Kahire, 1964. 1. s. 57, s. 76. İbnü'l-Fâkih, el-Büldan, s. 316.

³⁰ el-Havemi, Mücamü'l-Büldan, Beyrut 1965, 11. s. 23. İbni Hacer, El-İsabe, Calcutta, 1856-1866, 1. no: 2254.

³¹ el-Hamevî, a.g.e., 11. s. 23.

³² el-Cüneyni. Tarihu Cihankuşay, 1. s. 11.

³³ Beyhaki, Delailü'n-Nübüvve, (Köprülü Kütüphanesi, 1. no: 287) 77b, 77a. Münavî, Feyz el-Kadir, no: 110. Remzi, M. M. Tefikü'l-Ahbar, ve Tefihül-Asar, Urenberg, 1908, 1. s. 11.

2.42 — HZ. PEYGAMBERİN İRANLILARA KARŞI DENGE
POLİTİKASI

Hız. Peygamberin Türkler hakkında söylediği bir çok hadisten şüphesiz en meşhur ve yaygın olanı bu hadisidir. Sadece tarihçiler değil hemen her sınıftan alimler, özellikle İslâm Coğrafyacıları tarafından da kaydedilmiştir. Diğer bir kısım hadislerinde Türklerle çarpışmanın Araplar için istikbalde nerede ise kaçınılmaz bir felâket olduğuna işaret eden Hız. Peygamber, bu hadisi ile Araplara Türklerle kesin olarak harbe tutuşmalarını tavsiye etmiş ve böylece Türk-Arap münasebetlerinin hududunu tesbit eden umumî politikanında temelini atmıştır.

Hadisin realitelerle olan ilgisi nedir? Daha sonraki uygulamalarda Hız. Peygamberin Türklere tavsiye ettiği bu bitaraf davranma nazarı itibara alınmış mıdır? Bu umumî tavsiyeler Arap devlet adamlarının icraatı üzerinde ne derece müessir olmuştu? Gerek bu sorulara cevap vermek ve gerekse söz konusu hadisin ifade ettiği bu hakikata daha gerçekçi bir açıdan yaklaşmak için konuya daha geniş bir tarih perspektifi içinde bakmamız gerekmektedir.

O da Hız. Peygamberin Medine İslâm devletini kurduktan sonra o zamanki dünya siyâsî konjektörü içinde Türk kavmini değerlendirmesi meselesidir.

Bilindiği gibi, İslâm dininin zuhuru sırasında, dünya siyâsî nizamında ağırlığı hissedilen üç büyük devlet bulunuyordu. Bunlar Bizans, Sasani ve doğu Karadenizden başlayarak bütün Orta-Asya bozkırlarına yayılan geniş Gök-Türk İmparatorluğu idi. Hız. Peygamber daha sonraları büyük bir imparatorluğa dönüşecek olan, bu yeni devletin komşu ülkelerle olan dış münasebetlerinin gelişmesi içinde bir kısım ciddi teşebbüslerde bulunmuştur. Bizans, Sasani hükümdarları da dahil Mısır ve Habeşistan melikleri ve daha bir çok civar kabile reislerine gönderdiği elçiler ve bir takım mektuplar O'nun bu kabil faaliyetlerinin müşahhas örnekleri arasında idi. Genellikle Hız. Peygamberin, «ehlîkita b» olmaları hasebiyle Bizanslılara ve Yuhûdilere karşı daha yumuşak bir politika takib ettiği görülmektedir.

Hız. Peygamberin İran'la olan münasebetlerine gelince; İs-

lâm Peygamberinin bütün iyi niyet ve davranışlarına rağmen müsbet yönde pek fazla bir gelişme olmamıştır. Bunda şüphesiz İran Kisralarının Araplara karşı geleneksel hasmane tutumlarının önemli tesirleri olmuştur. Nitekim Hz. Peygamberin halisane bir niyetle yazdığı çağrımektubunu yırtmak ve elçisine hakaret etmek gibi bir küstahlıkla yetinmeyen çağdaş İran Kisrası, Husrev Perviz. (590-628) daha da ileri giderek Yemen temsilcisine acele bir emirname yazmış ve Hz. Peygamberin derhal yakalanıp kendisine gönderilmesini istemiştir. Sasanî Kisralarının, İslâm devletine ve onun İlâhî başkanına karşı tutumu böylesine menfi ve küstah olunca şüphesiz Hz. Peygamberin onlara karşı davranış ve tutumları da menfi olmuştur. O, kendi mektubunu param-parça eden Sasanî devletinde yıkılıp gitmesini istemiş ve müslümanlara birçok vesilelerle bu devleti büyük bir boy hedefi olarak göstermiştir.

Hz. Peygamber zamanındaki sosyal ve siyâsi gelişmeler makul ölçülerle değerlendirildiğinde, İslâm Devlet Başkanının doğu Türklüğüne karşı siyâsi tutum ve davranışlarında büyük bir basiret ve uzak görüşlülüğün hakim olduğu görülür. İslâm Peygamberi, İranlıların aksine onların geleneksel hasmı olan Türklerle dost olmak ve Arapların Türklerle dostâne ilişkiler içinde bulunmasını istemiştir. Bu bir bakıma yeni kurulan İslâm Devletinin emniyet ve istikbali idi. Böylece İran iki kuvvetli kıskaç «Türk-Arap kısıcığı» arasına alınmış olacak ve Sasânî hükümdarlarının fazla kıpırdanmalarına meydan verilmeyecekti. Nitekim, o devirde İranlılarla Araplar arasında İslâm Devlet Başkanının endişesini haklı çıkaracak bir kısım olaylar olmuştur.

2.43 — HZ. PEYGAMBER ZAMANINDA İRAN'A TÜRK AKINLARI

Göktürklerden Şibi Hakan devrinde (603-619) Sasanilerle Türklerin arası düzelmiş ve birbirlerine rakib bu iki millet iyi geçinir olmuşlardı. Türk hudutlarından emin olan Husrev Perviz (590-625) Bizans İmparatorluğuna saldırmış ve orduları hiç bir mukavemet tanımadan bu günkü Kadıköy (İstanbul)a kadar ilerlemişti. (617?) Hz. Peygamberin mübarek mektubunu yırtan da İran'ın bu mağrur hükümdarı idi. Sasanilerin zaferi

Z. KİTAPÇI: HZ. PEYGAMBERİN HADİSLERİNDE TÜRKLER

Hıristiyanlık için büyük bir facia olmuştu³⁴. Mekkeliler kendileri gibi putperest olan İranlıların ehli kitab sayılan Bizanslıları yenmelerine çok sevinmişler, müslümanlar ise başta Hz. Peygamber olmak üzere bundan büyük endişe duymuşlardı. İşte Kur'anı Kerim'in Rum Suresinde;

«Rumlar yenildiler, yakın bir yerde onlar bu yenilgilerinden sonra bir kaç yıl içinde mutlaka galip geleceklerdir»³⁵, ayetleri ile işaret edilmek istenen olay budur.

Daha sonra olaylar aksi istikamette gelişmiştir. Bu devirde İpek Yolu ticaretine hakim olan Türkler ve Türk ticaret kervanlarına zorluk çıkaran hatta onların yağmalanmalarına göz yuman İranlı idarecilerle çok geçmeden Gök-Türklerin arası açılmıştır³⁶. Bu menfi gelişmelerin sonucu Gök-Türk Hakanları ile ittifak eden ve onların siyâsi desteğini sağlayan Bizans İmparatoru Herakle büyük bir ordu ile İran'a saldırdı. Ordusunda bulunan Avar Türklerinin de yardımı ile Sasanilere çok ağır darbeler indirdi. (624)³⁷ Karadeniz'in güney kesimlerinden geliştirdiği bir diğer hareket ile İran topraklarına girdi. Orduları nerede ise Medain'e yaklaşmıştı.

Diğer taraftan aynı tarihlerde büyük bir ordu ile harekete geçen Gök-Türk Hakanlarından **Tung Yabgu** (619-630), İran'a girmiş, Rey ve İsfahan'ı ele geçirmiştir³⁸. Dikkat edilirse bütün bu gelişmeler Kur'anı Kerim'in yukarıda zikri geçen ayetleri istikametine olmuş ve Türk Hakanlığının kesin tavır almalarıyla İran nerede ise tarih sahnesinden çekilip gidecek bir hale gelmiştir. Şüphesiz bu zafer Kur'anı Kerim'in de ifadesiyle Hz. Peygamber ve bütün müslümanları son derece memnun etmiştir³⁹.

³⁴ Abdullah. Y. Ali, *The Glorious Qurân*, United Kingdom, 1975, p. 1074; Toğan Z. V. a.g.e., s. 72. Turan, O. *Türk Cihan Hakimiyeti*, İst. 1969. I. s. 136

³⁵ *Kuran-ı Ke'rim*, er-Rûm, 1-4, Seyyid Kutub, *Fızılâli'l-Kuran*, İst. 1972 XI, s. 400.

³⁶ Kitapçı, Z. (Dip. not no: 29) a.g.mk'ci.

³⁷ Abdullah. Y. Ali. a.g.e., p: 173 Kitapta, İran-Bizans münasebetlerinin müslüman Araplar açısından değerlendirilen çok geniş bir tahlili yapılmıştır.

³⁸ Toğan, Z. V. a.g.e., s. 73. Turan, O. a.g.e., 1. s. 137

³⁹ *Kuran-ı Kerim*. er-Rûm, 4.

Bu bir bakıma İslam dini ve ehli kitap olan müslümanların da ilerde İran'a karşı muzaffer olacağına en güzel en mutlu bir işaret idi. Bu beklenmedik gelişmelerin Hz. Peygamberin gönlünde Türklere karşı müsbet bir ilgi ve ümid uyandırması gayet tabii idi. Nitekim bu hususa temas eden merhum Z. V. Toğan, «... bunun üzerine Araplar ve Hz. Muhammed şarkten Gök-Türklerin ve garbtan Bizanslıların Sasaniler üzerine müttefikan hareket etmeleri ihtimaline karşı Arab milli duygusu ile mütenasib büyük bir sempati ile bakmışlardır,» demektedir⁴⁰.

Bütün bu tarihi gelişmeler, Arapların Türklere karşı çok daha bitaraf ve müsamahalı bir politika takib etmelerini tavsiye eden Hz. Peygamberin «Türklere dokunmayınız!» hadisi ile ne kadar büyük bir gerçeği ifade ettiğini ortaya koymaktadır. O, bu hali ile dahi ne kadar uzak görüşlü bir devlet adamı olduğunu isbat etmektedir. Mamafih, Hz. Peygamber devrinde ceryan eden bu ve buna benzer olaylar değerlendirildiğinde, konu daha da berraklaşmakta ve O'nun Türkler hakkındaki çok hassas tutumu, hadisleri ve bu meyandaki tavsiyeleri çok daha anlamlı bir hal almaktadır.

2.44 — HZ. PEYGAMBERİN TÜRK HÜKÜMDARLARINA YAZDIĞI MEKTUBU

Yukardan buraya kadar yaptığımız açıklamalardan sonra şimdi aklımıza şöyle bir soru gelmektedir; Acaba, Hz. Peygamberin çağdaş hükümdarlara olduğu gibi, Gök-Türk Hakanlarının devamı olan Türk büyükleri ile ilgili herhangi bir teşebbüsü olmuş mudur?

Bu önemli soruyu şu anda hemen kesip atmamız mümkün değildir. Hz. Peygamberin doğu ülkelerine bu arada Çin ve Türk büyüklerine hitaben bir mektub gönderdiği, bu gün ilim adamları tarafından üzerinde önemle durulan konular arasındadır. W. Eberhard, Çin tarihi üzerine yaptığı

⁴⁰ Toğan Z. V. a.g.e., s. 73 (krş. Turan O. a.g.e., 1. s. 136) Hz. Peygamber, yine bu sıralarda Hirelilere ders vermek isteyen İran ordusunun Zükâr gölü kıyısında vuku bulan harblerde bir avuç arap bedevisine yenilmesini duyunca da çok memnun olmuşlardır. (bkz. Hamidullah, **İslâm Peygamberi**, 1. s. 257).

Z. KİTAPÇI: HZ. PEYGAMBERİN HADİSLERİNDE TÜRKLER

araştırmalarda İslâmiyetin Çin'e Hz. Peygamberin çağdaşı olan İmparator T'ait-tung (Tald-zung) devrinde (627-649) sıçradığını kaydetmektedir⁴¹. Konu ile ilgili rivayetler arasında Hz. Peygamberin Çin imparatoruna hitaben bir mektub yazdığı hatta elçinin cevapla birlikte M e d i n e ' y e döndüğü de yer almaktadır⁴². Kaynaklarda kimliği hakkında pek fazla bilgi bulamadığımız bu elçinin Hz. Peygamberin vefatından sonra tekrar yerleşmek üzere Ç i n ' e geldiği, orada öldüğü, hatta türbesinin hâlâ bir ziyaretgâh olduğu yine bu rivayetler arasındadır.

Bu rivayetler arasında yine Hz. Peygamberin, Türk büyüklerine hitaben bir m e k t ü b yazdığı hatta mektubun T ü r k ç e y a z ı l m ı ş olduğu rivayetleri de vardır. Son devir Türkiye'sinin yetiştirdiği büyük din alimlerinden Prof. İ. H. İzmirli, Türk tarih ve kültürünün kaynaklarına inmeyi hayati boyunca bir kültür politikası haline getirmiş olan Ulu önder Atatürk'ün teşvik ve himayeleriyle sık sık yapılan Türk Tarih Kongrelerinden birine sunduğu Peygamber ve Türkler konusunu işleyen bir tebliğinde, söz konusu mektub hakkında geniş bilgiler vermektedir. İzmirli, İbnü'l-Esirin, sahabeler hakkındaki meşhur biyografik eseri olan Ü s d ü ' l - Ğ a b e ' n i n Mısır'daki yazma bir nüshasına dayanarak aynen şöyle demektedir:

«Hz. Peygamber U m e y r ö z kabilesinden bir cemaatla geldi. Peygamber ona T ü r k ç e bir mektub yazdı.»⁴³

Biz sdü'l-Ğabe'nin ancak Mısır (1280 h.) baskısını (yazma değil) inceleme imkânını bulabildik. Orada Hz. Peygamberin gerçekten de Umeyr'e bir mektub tevdi ettiği açıkça yer almaktadır. Fakat mektubun hangi dil üzerine yazıldığı hakkında her-

⁴¹ Eberhard, W. Çin Tarihi, Ankara 1974, s. 204.

⁴² Hamidullah, M. Çin ile ilk devir müsüman ülkelerinin temaslari, İ.Ü. İTED. İst. 1975, VI. no: 1-2. s. 142 (Brocmhall, M. İslâm in China)

⁴³ İzmirli, İ. H. Peygamber ve Türkler, 11. Türk Tarih Kurumu Kongresi (Tebliğler) s. 1017.

hangi bir açıklık yoktur. İbnü'l-Esir'in rivayeti aynen şöyledir:

وان رسول الله صلى الله عليه وسلم كتب لعمر ومن معه كتابا تركنا
ذکره فان رواته نقلوه بالفاظ غريبة وبدلوها وصحفوها تركناها لذلك
اخرجه ابو موسى .

«Hz. Peygamber Umeyr ve beraberindekilere bir mektub yazdı. Fakat biz onu burada zikretmedik. Çünkü onu rivayet edenler bir çeşid garib lafızlarla naklettiler, üstelik aslını da bozdular, değiştirdiler. Bu bakımdan biz o mektubu terk etme durumunda kaldık. Fakat Ebu Musa onu rivayet etmiştir»⁴⁴.

Bizim için ilginç olan, İbn Hacer'in de konuya temas etmiş olmasıdır. Büyük hadis alimi «el-İsâbe» adındaki meşhur biyografik eserinde ise Umeyr'in içinde garib kelimeler bulunan bir hadis naklettiğini Ebu Musa'nın, hadisde geçen garib kelimeleri açıkladığını kaydetmektedir⁴⁵. Yukarda zikredilen bütün bu rivayetlerden açıkça anlaşıldığına göre, Hz. Peygamberin, Arapların pekte aşına olmadıkları bir dilde bir mektub yazdığı artık bir gerçektir. Peki bu mektub hangi dilde yazılmıştır? İzmirli'ye göre mektub Türkçe ve Türk büyüklerine hitaben yazılmıştır.

Her ne kadar, Hz. Peygamberin Türk büyüklerine hitaben yazdığı iddia olunan söz konusu mektubu daha geniş bir inceleme ve araştırma konusu ise de O'nun Türkler hakkında diğer hiç bir kavme nasip olmayacak kadar çok hadisler söylediği de bir gerçektir. Türk Arap siyasi münasebetlerine ışık tutan ve Hz. Peygamberin Türklere karşı takib edilmesini öngördüğü politikaya beyan eden hadislerin en yaygın olanı yukarda metin ve çevirisini verdiğimiz, üstelik bir çok bilim adamları tarafından kabul ve nakledilmiş olan «sakın Türklere ilişmeyiniz» hadisidir.

⁴⁴ İbnü'l-Esir, Üsdü'l-Cabeh, Mısır, 1280. IV. s. 139-140.

⁴⁵ İbn Hacer El-Askalâni, el-Isâbeh, Mısır, 1328, III. s. 29.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRKLERE DOKUNMAYINIZ HADİSİNİN UYGULAMADAKİ YERİ

3.10 — HZ. PEYGAMBER DEVRİNDEKİ DURUM :

Buraya kadar yaptığımız bütün bu açıklamalardan sonra şimdi de biz konunun daha ilginç bir yönü üzerinde durmak istiyoruz. O da Hz. Peygamberin Türklere karşı olan bu tavsiyelerinin daha sonraki devirlerde nasıl anlaşıldığı ve siyâsi devlet adamları tarafından nasıl uygulandığı meselesidir. Böylece «Türklere doyunmayınız», hadisine ilk hicret asrından başlayarak daha sonraki devirlere kadar müslüman Arapların ne dereceye kadar önem verdikleri de ortaya çıkmış olacaktır.

Ancak, konunun ayrıntılarına girmeden önce, Hz. Peygamber devrinde ve onun tarafından Türk-Arap münasebetlerinin boyutları hakkında ifade edilen görüşleri burada bir kere daha hülâsa etmekte herhalde yarar vardır. Onlarda ana hatları ile şunlardır. Hz. Peygamber; «Türklerin hiç bir surette tahrik edilmemelerini, kendi hallerine bırakılmalarını, kesin bir zaruret olmadıkça Türklerle açıkca bir harbe tutuşmamalarını her halükarda sabırlı olmalarını ve onlarla mümkün mertebe dost geçinmelerini» istemiştir.

Zira, Türkler Hz. Peygamberin nazarında başka milletlerle mukayese edildiğinde Habeşliler gibidirler. Habeşlilerin özellikle hükümdar N e c a ş i 'nin İslamın ilk sıkıntılı yıllarında Hz. Peygamber ve müslümanlara karşı ne kadar âlicenap bir tavır takındığı herkesin malumudur. Hele B i l â l 'i H a b e ş i 'nin ise hemen her devirde müslümanların gönüllerinde müstesna bir yeri olmuştur. İşte onlara Hz. Peygamber Arapların kılıncı çekmelerini yasakladığı gibi, Türkler daha müslüman olmadan önce de Arapların kılıncı çekmelerini kesin bir surette yasaklamıştır. Bu Peygamberin kendi sağlığında Türklere karşı takındığı olumlu bir tavidir. O'nun bu olumlu tavrının tesbit ve kabul edilmesinde Türk tarih ve toplumu için bir çok yararlar vardır. Hele hele Arapların kendi ırklarına ziyadesiyle düşkün, fazlasıyla hissi bir kavim oldukları göz önüne geti-

rilirse bu durumun önemli bir kere daha ortaya çıkmaktadır.

Yine Hz. Peygamber, Türklerle Araplar arasında bir harbin vuku bulmasını istememekte ve bundan son derece çekinmektedir. Yüce Peygamber, olayların bu şekilde gelişmesinden o kadar endişeli ve rahatsızdır ki, O'na göre böyle bir davranış ve harb tek başına bile olsa kıyameti koparacak kadar büyük bir hadisedir. Çok vahim neticeler doğuracaktır.

3.11 — HALİFE HZ. ÖMER DEVRİNDEKİ UMUMİ DURUM :

Bilindiği gibi Hz. Peygamberin vefatından sonra (632), yerine Hz. Ebu Bekir geçmiştir. Hz. Ebubekir'in iki sene kadar süren hilâfeti dahili fitneyi (irtidad-putperestliğe dönüş hareketlerini) bastırmak ve İslâm devletinin temelini arız olan tehlikeleri bertaraf etmekle geçmiştir. Onun yerine Hz. Ömer halife olmuştur. Hz. Ömer devri ise (634-643) İslâm tarihinde bir patlama devridir. O'nun devrinde, Arap yarımadasının Doğu, Batı ve Kuzeyi istikametinde ilerleyen Müslüman Arab orduları, çok kısa zamanda büyük zaferler kazanarak, küçük İslâm devletini büyük bir imparatorluk haline koymuşlardır. İslâm imparatorluğunun bu ilk hamlede, Hz. Peygamberin vefatından on sene sonra, doğudaki sınırları yukarıda da işaret edildiği gibi Sasanelerle Türkler arasında tabii bir sınır olarak kabul edilen C e y h u n n e h r i ' n e kadar uzanmış oluyordu.

İşte yukarıda bir kısmını kaydettiğimiz bu ve bunlar gibi daha bir kısım hadislerin ilk fetihler devrinden başlayarak Abbasilerin parlak devirlerine kadar (el-Mutasım: 833-841), Arapların Türklere karşı takındıkları tavır ve hareketlerinde bir dereceye kadar etkili olduğu görülmektedir. Belki de sırf bunun içindir ki, Araplar Türklerle, Merv önlerinde ilk defa karşılaştıkları zaman onlarla bir türlü harbe tutuşmak istememişler ve kesin karar vermede bir hayli tereddüd etmişlerdir.

Buna çok iyi bir misal teşkil etmesi bakımından, Hz. Ömer devrinde Doğu'da gelişen bazı olaylara kısaca temas etmekte yarar vardır. Öyle tahmin ediyoruz ki bu olaylar ve Hz. Ömer'in takındığı özel tavır, «Türklere dokunmayınız!» hadisinin ilk devirlerde İslâm ümera ve kumandanları arasında ne derece müessir olduğunu açıkça göstermektedir. İran'ın bütün doğu ke-

Z. KİTAPÇI : HZ. PEYGAMBERİN HADİSLERİNDE TÜRKLER

simlerini fetheden ve imparatorluğun sınırlarını Ceyhun nehrine kadar genişletin Ahnef b. Kays'la Hz. Ömer arasında geçen yazışmalar, konumuz açısından büyük bir önem taşımaktadır. İslâmî kaynaklarda özellikle Taberi'de, daha ayrıntılı bir şekilde beyan edildiğine göre, Ahnef b. Kays İran'ın kuzey kesimlerini fethetme muvaffak olduktan sonra Madine'ye bir metub göndermiş ve bu mektubunda hem fetihler hakkında bilgiler vermiş, hem de ileri askeri harekâtına devam yani, Ceyhun nehrini geçerek Türklerle meskun bölgelerin fethine müsaade edilmesini istemiştir¹.

Ahnef'in mektubunu okuduktan sonra doğudaki son gelişmelere daha yakından vakıf olan Hz. Ömer, İslâm ordularının İran'ı bir baştan bir başa çiğneyip geçmelerine, özellikle Horasan'ı alarak Ceyhun nehrine kadar ulaşmalarına çok sevinmiştir. O kadar ki, bir aralık koca Halife yüksek sesle «İşte O Ahneftir!» demiş ve O'na «Doğu halkının efendisi» ünvanını vererek bu başarılarına karşı duyduğu memnuniyeti izhar etmekten kendini alamamıştır². Taberi'nin rivayetlerinden anlaşıldığına göre, ne var ki Halife Ömer'in bu neşeli durumu pek fazla sürmemiş ve geçici olan bu hisler yerini akli selime terk edince, Hz. Ömer'in doğudaki gelişmelerden memnun olmak şöyle dursun, bilakis derin bir üzüntü duyduğu görülmüştür. Hatta O, «Keşke Horasan'a doğru bir ordu göndermeseydim. Keşke bizimle Horasan toprakları arasında ateşten bir deniz olsaydı»³ diyerek içini çektiği ve etrafına yakındığı görülmüştür.

Hiz. Ömer bu tür yakınmalarla da iktifa etmemiş ve muhtemelen Medine ileri gelenleri ehli şûra özellikle Hiz. Ali ile ciddi bir durum muhakemesi yaptıktan sonra derhal bir emirname yazarak Ahnef'in daha ileri yani Türklerle meskun bölgelere doğru hareketini yasaklamış ve şöyle demiştir:

«Sakın Ceyhun Nehrinin öte tarafına tecavüz etmeyiniz. Nehrin beri tarafında kalınız. Horasan'a hangi şartlar altında girdiğinizi çok iyi biliyorsunuz, aynı

¹ Kitapçı. Z. a.g.m.k. **Tarih Dergisi**, s. 896

² et-Taberi, IV. s. 168. وهو سيد أهل المشرق المسمى بغير اسمه .

³ et-Taberi, IV. s. 168.

şartlarla orada kalmaya devam ediniz. Böylece z e - f e r i n i z de devam etmiş olur. Hem sakın daha ileri giderek Nehrin öte tarafına geçmeyiniz, sonra darmadağın (perişan) olursunuz»⁴.

3.12 — HALİFE ÖMER'İN TÜRKLER HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ

Şimdi aklımıza şöyle bir fikir gelmektedir. O da, söz konusu mektubun yalnız o sıradaki askerî durum ve şartların icabı olarak yazılmış olabileceği hususudur. Yukardan buraya kadar yaptığımız açıklamalar ve hadislerin ışığı altında bizim böyle bir görüşe katılmamıza imkân yoktur. Halife Ömer'in bu mektubundaki endişesinin asıl kaynağını Hz. Peygamberin (kesin bir zaruret olmadıkça) T ü r k l e r l e savaşı yapmaktan kaçınılması yolundaki öğütleri oluşturmaktadır. Ayrıca Ömer, Türklerin Arap yarımadasına kadar uzanan üç büyük sefer yapacakları yolundaki hadisleri de pekâlâ biliyordu. Taberi'nin konuyu bütün yönleri ile aydınlatacak rivayetleri vardır. Şöyleki: «Ahnef b. Kays, Ömer'e Horasan'ın fethini yazdığı anda Ömer daha sonraları

«— Keşke, oralara kadar bir ordu göndermemiş olsaydım. Nehir ile bizim aramızda ateşten bir deniz olmasını ne kadar isterdim! diye hazıflanmaya başladı. Bunun üzerine Hz. Ali :

— Niçin Ey Müminlerin Emiri? diye sordu. O zaman Ömer dediki :

— Çünkü oranın ahalisi (Türkler) yerlerinden (çıkacak) ve üç defa dağılarak (dünyayı istila edeceklerdir.) Üçüncüsü, onların son istilaları olacaktır. Bu (belâ ve musibetin) müslümanların üzerine gelmesinden ziyade, Horasan ehlinin üzerine gelmesi benim için daha evladır» (Yani Türklerin bu ilk hücumlarına müslümanların maruz kalmalarından ziyade yerli halkın karşı koyması bizim için daha uygundur)⁵.

⁴ et-Taberi, IV. s. 168. اما بعد فلا تجوزن النهر واقتصر على ما درنه .

⁵ et-Taberi, IV. s. 168.

Z. KİTAPÇI: HZ. PEYGAMBERİN HADİSLERİNDE TÜRKLER

Ne kadar ilginçtir ki, büyük tarihçi Taberi'nin aynen naklettiğimiz bu rivayetleri, bir başka ifade ile koca Halifenin hayıflanmaları yukarıda kaydettiğimiz ve Türklerin Arabistan'ı istilâ etmeleri ile ilgili Sünen'i Ebi Davud ve Ayni'nin meşhur eserinde zikrettiği hadisi ile gerek metin, gerekse muhteva bakımından şaşılacak derece bir benzerlik arz etmektedir. Hz. Ömer, Hz. Peygamberden duyduğu bu hadisi şüphesiz gelişen bu önemli olaylar sebebiyle bir kere daha kendi ifadesiyle nakletmiştir. Araştırmalar sonucu elde ettiğimiz bu veriler bile Türklerle ilgili hadislerin artık birer realite olduğunu ve kolay kolay yabana atılamıyacağını göstermektedir.

Hz. Peygamberin vefatını takiben bir kaç yıl sonra meydana gelen baş döndürücü bu siyasi gelişmeler, sadece Türkleri ön plana çıkarmakla kalmamış, Türklerle ilgili hadislerin tekrar hatırlatılması ve konuşulmasına hatta biraz endişe ile konuşulmalarına da bir vesile olmuştur. Hz. Ömer devrinde üst düzeyde gördüğümüz bu endişeler daha sonraları Türklere karşı maalesef bir devlet politikası haline gelmiş ve Arapların doğu hareketinde her zaman kendisini hissettirmiştir. İleriki sayfalarda Türklerle ilgili hadislerin uygulamadaki yeri izah edilirken bir çok misaller verilecektir.

Mamafih, iyi bir durum muhakemesi yaptığına kail olduğumuz Halife Ömer'in askeri ikmal ve mesafe faktörü de nazarı itibara alındığında, Koca Halifenin endişesinde daha da haklı olduğu görülmektedir. İslâm devleti çok geniş sahalara yayılmıştı. Arap siyasi hakimiyetinin tam manasıyla yerleşebilmesi için fazla bir zaman geçmemiştir. Bu bakımdan bir çözülme olduğu takdirde yerli halkın (İran mecûsilerinin) desteğinden tamamen yoksun olan müslüman Arapların böyle bir ricati önleyebilecek ne bir güç ve ne de kuvvetleri vardı.

Gerçekte Hz. Ömer, başta Ebu Hüreyre ve Muaviye olmak üzere, Türklerin özelliklerini çok iyi bilen bir kaç sahabeden biridir. Türklere karşı takib edilecek politikanın esaslarını da bizzat bu politikanın vazı olan Hz. Peygamberden telakkî etmiştir. Halife Ömer'in, Buhari'nin Türkler hakkında ve bizim metinlerini kaydettiğimiz hadislerini kendine has biçimde yorumlayan başka görüşleri de vardır. Fakat bunlar, maalesef, Hz. Peygamberin

daha objektif görüşlerini yansıtan hadisleri ile kıyas edildiğinde biraz sert bulunmaktadır.

Nitekim bu sözlerinin birinde O;

«Yüzleri deriden kalkanlar gibi yuvarlak ve geniş, gözleri sanki katır boncuğu gibi (ürkütücü) olan kavimlerden çekininiz. Onlar size ilişmedikçe sizde onlara ilişmeyiniz » demiştir⁶.

Halife Ömer'in Türklerin umumî karakterleri hakkındaki ilginç görüşleri bunlardan ibaret değildir. O nun daha başka tesbitleri de vardır. O na göre Türkler çok çetin bir düşmandır. Ganimet gibi bayağı şeyler için onlarla harbe tutuşmak pek akıl kârı değildir. Nitekim, büyük Arab edibi ve Türk dostu C a - h ı z 'ın F e z a i l - ü ' l - E t r a k adındaki klasik eserinde kaydettiğine göre Hz. Ömer'in bu hususta şöyle dediği rivayet edilmektedir:

«Türkler ne yaman bir düşmandır. Onların (düşmanlarına) verecekleri (ganimet) çok az, alacakları ise pek çoktur»⁷.

3.13 — HALİFE ÖMER'İN TAVSİYELERE UYMASI

Bu bakımdan, yukarda Taberi'den metnini sunduğumuz Halife Ömer'in söz konusu mektubu bize göre, Hz. Peygamber'in «Sakın Türklere dokunmayınız!» hadisinin Hz. Ömer tarafından

⁶ Nuaym b. Hammad, *Fiten*, s. 122b.

تحذروا قوما وجوههم كالدرق واعينهم كالودع فاتر كوهم كما تر كواكم
(عدو شديد قليل سلبه كثير جليه)

⁷ el-Cahız, a.g.e., 1. s. 58.

«Cahız, Halife Ömer'in Türkler hakkındaki bu Veciz ifadesi ile ilgili olarak şu rivayeti nakletmektedir: Ömer, Ebû Zübeyt et-Tâi'yi arslanları tasvir etmekten yasaklamıştır. Zira, onun bu tasviri insan kalbinin titreyişini ve heyecanını arttırdığı gibi cesur kimselerin cesaretini kırarak onları daha korkak ve pısırık bir hale getirmektedir. Halbuki Ömer böyle demekle bizzat kendisi Türkleri, Ebû Zübeyd'ten daha etkin daha dehşetli bir şekilde tasvir etmiştir.»

Z. KİTAPÇI: HZ. PEYGAMBERİN HADİSLERİNDE TÜRKLER

bir bakıma en güzel şekilde yapılmış yorum ve uygulanmasından başka bir şey değildir. O da böylece bir başka ifade ile Türk yurtlarına tecavüz edilmemesini ve Türklere dokunulmamasını emretmiş oluyordu.

Bundan sonra ceryan eden olaylar. Hz. Ömer'in bu tutumunu ne dereceye kadar doğrulamıştır? Cevab verilmesi icab eden bir soru olsa gerektir. Şunu hemen ifade edelim ki daha sonra ceryan eden bir kısım olaylar, Halife Ömer'in Türk yurtlarına tecavüzü durdurmakla ne kadar uzak görüşlü ve hele Ahnef b. Kays'ın dikkatini çekmekte ne kadar isabetli ve haklı bir karar vermiş olduğunu kesin bir şekilde ortaya koymuştur. Şöyle ki :

Türk Hakanı, Türk kapılarını dözmeye başlayan bu Arap tehlikesine karşı koymak için derhal harekete geçmiş, Fergane Türkleri ve Soğdlularında katıldığı ordusunun başında ilerleyerek İran topraklarına girmiş ve Belh'e doğru yaklaşılmaya başlamıştır. Bu haber Kûfeli askerler arasında panik yaratmış ve derhal şehri terk ederek asıl karargahları olan Merv'e çekilmişlerdir. Türk Hakanının şaşılacak bir usratle ilerleyerek Merv önleğinde görünmesi, başta Ahnef olmak üzere bütün Arapları büyük bir şaşkınlık ve telaş içinde bırakmıştır. Ahnef b. Kays, stratejik mevki bakımından çok daha üstün olduğu halde O, Türklerle hiç bir zaman harbe girişmeyi göze alamamış ve üstelik Türklerle harbetmek niyetinde olmadığını adamları vasıtasıyla defalarca Türk Hakanına duyurmuştur. Ahnef, bu çok sıkışık durumdan ancak Türk Hakanının hiçte beklenmedik bir anda kararını değiştirmesi ve harb sahasını terketmesi ile kurtulabilmişti. Çünkü Onu, Çinlilerin bundan yararlanarak Türk yurtlarını istila etme hazırlıklarına başladıkları yolunda haberler geliyordu⁸.

3.14 — EMEVİLER DEVRİNDEKİ UYGULAMA

3.14.1 — Hz. Muaviye'nin Rivayet Ettiği Hadisler

Hulefa-i Raşidin'den sonra iktidara Emeviler hakim olmuşlardır. (661-749) Bu devirde ceryan eden bazı tarihli olaylar

⁸ Kitapçı. Z. a.g.mk. (Dip not no: 53).

Türklere dokunulmaması prensibine bir başka ifade ile, Türklere karşı tesbit edilen bu Peygamber politikasına daha ilk hicret asrından itibaren bir dereceye kadar uyulmak istenildiğini ortaya koymaktadır. Bunun en ilginç örneğini Emeviler Devletinin kurucularından bizzat Hz. Muaviye b. Ebi Süfyan vermiştir. Hz. Peygamberin vahy katibi, sekreterlerinden⁹, ve Peygamber okulunun yetenekli talebelerinden olan Hz. Muaviye'nin Türklere ilgili meselelerde yetişebildiği kadar teeni ile hareket edilmesini ve onların fazla kışkırtılmamalarını istediği anlaşılmaktadır.

Hz. Muaviye'nin Türklerin lehine olarak, takındığı bu kesin tavrını Hazar Türkleri ile Araplar arasında sürüp giden olaylara artık bir son vermek için ortaya koyduğu görülmektedir. Bilindiği gibi Hz. Ömer zamanında, Abdurrahman b. Rabia komutasında ilerleyen müslüman ordusu bütün mukavemetleri kırarak Belencer'e Hazar yurtlarına girmişti. (642)¹⁰ Fakat Araplar, Hazar Türklerine karşı pek fazla bir başarı sağlayamamışlardır. Hz. Osman zamanında tekrar derlenen toplanan Abdurrahman bir kere daha Hazar Türkleri üzerine yürümüştür. O'nun bu askeri hareketine Selmanı Farisi ve Ebu Hüreyre gibi sahabenin uluları da katılmışlardı¹¹. Belencer'i kuşatmaya kalkışan müslüman Araplarla Türkler arasında çok kanlı çarpışmalar olmuş ve neticede Abdurrahman'da dahil bir çok kimsenin şehid düştüğü bu harplerde bir avuç Hazar Türkü büyük bir zafer kazanmıştır. (652)¹²

Fakat Hazar Türkleri ile Araplar arasındaki bu kanlı boğuşmalar bundan sonrada devam etmiş ve Türk akıncıları Arapları büyük ölçüde taciz edip durmuşlardır. Çoğu kere müslüman valiler bu Türkler karşısında askeri bir hareket bakımından kesin bir tavır takınamamışlardı. İşte Hz. Muaviye bunlara bir son vermek ve Arapların olur olmaz anlarda Türklerin üzerine yürümelerini durdurmak için Hz. Peygamberin makul, bitaraf ve

⁹ Yakûbi, *Tarih*. Necef, 1385. 11. s. 46. Cerrahoğlu. I. *Tefsir usûlü*, Ankara 1971. s. 50.

¹⁰ et-Taberi, IV. s. 158.

¹¹ et-Taberi, IV. s. 305.

¹² et-Taberi, IV. s. 305.

Z. KİTAPÇI: HZ. PEYGAMBERİN HADİSLERİNDE TÜRKLER

musamahalı davranma politikasını izlemiş ve onlara Hz. Peygamberin dili ile konuşarak; «

لا تتبعوا الرابضين اتركوهم ما تركواكم التارك والحبشة

» -Siz kendi halinde yaşayan iki kavmi, Türkler ve Habeşlilerin üzerine yürümeyiniz! (Onları kışkırtmayınız). Onlar size dokunmadıkça sizde onlara dokunmayınız!» demiştir¹³. Bu ifade Hz. Peygamberin Türklere dokunmayınız, hadisinin Hz. Muaviye'nin dilinde yeniden uygulamaya konulması idi. Hz. Muaviye'nin buna açıklık getiren bir başka rivayeti daha vardır. Hz. Peygamberden esinlenerek söylediği bu rivayetlerde şöyle dediği kaydedilmektedir;

اتركوا الرابضة ماتركواكم فانهم سيخرجون حتى ينتهوا الى الفرات
فيشرب منه اولهم ويحيي اخرهم فيقول قد كان ما هنا ما

-O kendi halinde yaşayan (kavim) size dokunmadıkça sizde onlara dokunmayınız, onları kışkırtmayınız. Hem onlar yakında çıkacaklar. Fırat kenarına kadar gelecekler, ilk gelenler o, şehirden su içecekler, sonra gelenler ise burada su vardı (nerede o?) diyeceklerdir»¹⁴.

3.14.2 — Hazar Türkleri İçin Yazılan Mektub

Bunlar aynı zamanda yukarda da geçtiği gibi, Türk öncülerinin Fırat kenarına kadar ulaşacaklarını bildiren haberlerdir. Fakat bu uygulamanın en çarpıcı örneğini biz İbni Zil Kala'nın bize kadar ulaşan ayrı bir rivayetinden öğrenmekteyiz. Yine Hazar Türkleri ile ilgili olan bu rivayetinde İbni Zil Kala bize milli gururumuzu okşamaktan da geri kalmıyan şu haberleri bildirmektedir;

¹³ el-Hamavi, a.g.e., 11. s. 23. krş, el-Fiten, 122b.

¹⁴ el-Fiten. 122 b.

«Bir gün Muaviyenin yanında idim. Bu arada Ona Ermeniye vilayetinin valisinden posta geldi. Muaviye, Valinin yazmış olduğu mektubu okudu. Hiddetlenmekten kendi alamadı. Sonra katiblerin birini çağırdı. O na valinin yazısına karşı şöyle cevap yaz dedi:

«— İdarendeki araziye Türklerin akın ve yağmalarda bulduklarından, bunun üzerine onların arkalarından takib için (süvari birlikleri) sevkettiğinden ve bu takibcilerin yağma edilen şeyleri onların elinden geri almış olduklarından bahsedip duruyorsun. Anan sana matem tutsun! Sakın bir daha böyle bir harekette bulunma, Türkleri kendine karşı kışkırtma ve onlardan sakın bir şeyler almaya çalışma ben Allahın Elçisinden işittim. Buyurdular ki; «Türkler yavşan otu biten yerlere (yani Arabistanın aşağı kesimlerine) kadar ilerleyeceklerdir»¹⁵.

H. Peygamberin Türklerle ilgili hadislerine bir çok kimse-lerin aksine çok daha olumlu yönlerden yaklaşan Türk tarihçisi İ. H. Danişmend, H. Muaviye'nin yukarıda metnini verdiğimiz gerçekten de kıymetli mektubunu yorumlarken şöyle demektedir;

«Muaviye'nin bu rivayeti bize H. Peygamberin Türkler hakkındaki bu hadislerinin ilk hicret asrından itibaren resmi muhaberata geçip, İslâm devletinin siyâsi münasebetlerine muayyen bir istikamet vermekte en mühim esas ve düstur olarak göstermek itibariyle bilhassa dikkat edilecek bir mesele teşkil etmektedir»¹⁶.

3.15 — ABBASİLER DEVRİNDE UYGULAMA İLE İLGİLİ ÖRNEKLER

3.15.1 — Hamza b. Adrak el-Harici:

Emevilerden sonra iktidara kanlı bir şekilde Abbasiler ha-

¹⁵ el-Fiten, 122b. - 123a. Feyzu'l-Kadir. 110 nolu hadis, Danişment. İ. H. a.g.e., s. 143.

¹⁶ Danişment. İ. H. a.g.e., s. 143.

Z. KİTAPÇI: HZ. PEYGAMBERİN HADİSLERİNDE TÜRKLER

kim olmuşlardır. (749-1247) Hz. Peygamberin bitaraf politikası ve «Türklerle dokunmayınız» hadisinin bu devirde de ilginç uygulamalarına şahid olmaktayız. Bunlar arasında **Hamza b. Adrak el-Haricî de vardır.** Hamza, Abbasi halifelerinden Harun Reşid (786-808) isyan edip Sicistan ve Horasan'ı ele geçirmiştir. (795) Memun'un ilk devirlerine kadar yaşamış bir çok orduları bozguna uğratmıştır¹⁷.

Onun bu maceralı hayatı sırasında Türklerle de bir çok mücadeleleri olmuştur. Hatta bir defasında nereden çıktıkları belli olmıyan bir bölük Horasan havalisinde baskınlarda bulunmuşlar ve bir çok yerleri de yağmalamaya başlamışlardı. Halbuki Hamza'nın maiyyetinde bu akıncı Türkleri takib edecek ve onları kelayca çevirip yakalayacak yeteri kadar kalabalık askeri de vardı. Arkadaşları zaten Türk akıncılarını çevirmişlerdi. Fakat Hamza b. Adrak bütün bunlara rağmen bir karşı hareketten çekinmiş ve arkadaşlarına hitaben :

Onlar size dokunmadıkça sizde onlara yol verin, ve taarruz etmeyiniz. Zira Türkler hakkında '**Onlar size dokunmadıkça sizde onlara dokunmayınız onlarla dost geçiniz!**' buyrulmuştur, demiştir»¹⁸.

Türkler de böylece herhangi bir mukavemete uğramadan çekilip gitmişlerdir.

Bu ve buna benzer daha bir kısım olaylardan Hz. Peygamberin Türkler hakkındaki hadislerinin hafızalarda bütün canlılığı ile saklandığı daha heyecanını kaybetmediği ancak yeri ve sırası geldiği zaman bir uyarı niteliğinde hatırlatıldığı görülmektedir. Uygulamada bunun daha başka tipik örneklerini bulmamız da mümkündür.

Fakat Türklerle ilgili, bu hadisleri en cesaretle bir şekilde kullanan ve değerlendiren Abbasiler devrinde yetişmiş büyük Arap edibi el-Cahız olmuştur. (771-868) el-Cahız'ın Türklerle ilgili rivayet ettiği «Türklerle dokunmayınız! hadisini hangi maksat ve ne gibi şartlar altında kullandığını daha iyi anlayabilmek için, Onu, devrini ve o devrin özelliklerini yani, o devirde taht

¹⁷ el-Cahız, a.g.e., 1. s. 58. Şehristani el-Milel ve'n-Nihal, 11 s. 173. el-Mevakif, Kahire, 1356. s. 630.

¹⁸ el-Cahız, a.g.e., 1. s. 58.

ve baht şehri Bağdat'a gelen Türklerin durumunu belirli ölçüde bilmemiz gerekmektedir¹⁹. Aksi takdirde El-Cahız'ın Türklerle karşı gösterdiği bu aşırı ilgiyi anlamada birkısım Arap yazarlarının yaptığı gibi hem el-Cahız'a hemde Türklerle haksızlık edilmiş olacaktır²⁰. Bu bakımdan, konunun daha iyi bir şekilde anlaşılabilmesi için kısada olsa Abbasiler, özellikle Mutasım devrinde Türklerin sosyal ve askeri durumları üzerinde durmamız gerekmektedir.

3.15.2 — Mutasım ve Türkler

Abbasi halifelerinden özellikle M u t a s ı m devri (841-861) Türkler için izzet ve ikbal kapılarının açıldığı devirlerdir. Zira bu devirde yavaş yavaş çözülmeye başlayan Arap orduları deforme olmuş, İran birlikleri ise Halifelerin itimadını çoktan kaybetmişlerdi. İmparatorluğun sınırlarını korumak ve merkezi otoriteyi temin etmek için yeni muharip unsurlara ve zinde güçlere ihtiyaç vardı. Bu da o devirlerde kahramanlık ve şecaatları ile Hilâfet ülkelerinde haklı bir şöhrete sahip olan Türklerin orduya alınmaları ile mümkün olabilirdi. Zaten ana tarafından özbe öz Türk²¹ ve bedeni yapısı itibarı ile tamamen Türk hakanlarına benzeyen Mutasım²², bu gerçeği görmekte gecikmemiş ve dayızadelerine haberler göndererek onları Bağdat'a çağırması ve Türk büyüklerine her türlü izzet ve ikramda bulunmaktan bir an dahi geri kalmamıştır.

İşte Türklerden müteşekkil ordu birlikleri bu sayede kurulmuş ve Hilâfet ordusu büyük ölçüde Türkleştirilmiştir. Mutasım

¹⁹ Bu konularda çok geniş bilgi için bkz. Kitapçı. Z. *et-Türk Fi Müellefâtî'l-Cahız*. s. 122-163.

²⁰ Mısırlı yazar Ahmed Emin, el-Cahız'ı, *Fezailü'l-ettrak* adlı eserinden dolayı acı acı tenkit etmekte ve onun Türklerle karşı duyduğu derin sevgisini riya ve samimiyetsizlikle suçlamaktadır. *Zuhru'l-İslâm*, Kahire. 1962. 1. s. 14 at-Türk, 226.

²¹ Kitapçı. Z. *Ummehatü'l-Hulefa min Cevari'l-Etrak*, *Macallah Mecmaullügâtî'l-Arabiyye*. Şam. (Temmuz 1972) C. 74 sy. 3. s. 623 vd.

²² Arapça olarak yayımlanan bu çalışmamızda Abbasi saraylarındaki c a r i y e l e r ve anaları yönünden Türk olan halifeler üzerinde durulmuş ve Türk cariyeleri hakkında yeteri kadar bilgi verilmiş ve halifelerinde bir listesi yapılmıştır. (bkz. a.g.mk. s. 624 vd.)

Z. KİTAPÇI: HZ. PEYGAMBERİN HADİSLERİNDE TÜRKLER

bunlarla da yetinmemiştir. O, Türklerin kanlarının bozulmamasını istemiştir. Bunun içinde Asya Türk bölgelerinden özel bir kısım cariyeler getirterek bu Türklerle evlendirmiş ve onların isimleri divana kaydedilerek ayrı ayrı maaşlar bağlanmıştır. Hatta Mutasım daha da ileri giderek Türk asker ailelerinin boşanmalarını bile yasaklamıştır²³.

Mutasımın Türklere karşı gösterdiği bu aşırı ilgiyi bir türlü çekemeyen Araplar ve İranlılar, Başta Mutasım olmak üzere değerli Türk komutanları ve devlet adamları aleyhine büyük bir kampanya başlatmışlardır. Bunlar arasında O devrin büyük şairi Dibal-al-Huzâi de vardır. Alave şair Mutasım'a olan kin ve gayzını şu şekilde ifade etmiştir;

لقد ضاع امر الناس لاساس ملكهم - وصيف وشناس وقد عظم الكرب
وهمك تركي عليه مهانه - فانت له ام وانت له اب .

«Halkın işleri Vasif ve Eşnas * tarafından yürütüldüğü için (her şey) yüz üstü kaldı. (Üstelik) belâ ve musibetlerde çoğaldı».

(Artık) sen o hakir Türklerden başka hiç kimseyi düşünmez oldun. Sen onların sanki hem anası hemde babası (mısın)²⁴.

3.15.3 — El-Cahız'ın Hadisleri Anlayışı

El-Cahız'a gelince işte o böyle bir atmosferde yetişmiştir. Arap, Yunan, Fars kültürü yanında Türk sosyal hayatı ve kültürüne de önem vermiş ve bu hususta çok daha ileri giderek,

رسائل الاتراك «Türklerin Faziletleri» adında bugün bile elden düşmiyen bir kitap yazmıştır²⁵.

²³ el-Mesûdi, *Mürûc, Bulak*. 1383 h. 11. s. 272, bu konularda daha geniş bilgi için bkz. Kitapçı. Z. *et-Türk*, Beyrut 1972. s. 122-138.

²⁴ *Divan Di'bal el-Huzâi*, Dımışk, s. 234.

* Şiirde geçen Vasif ve Eşnas, Mutasım devrinin Türk asıllı büyük komutanlarından. Bir çok zaferler kazanmışlardır ve Mutasım adını yüceltmişlerdir. Bu konularda daha geniş bilgi için bkz. Kitapçı Z. a.g.e., s. 140. 147. 160.

²⁵ el-Cahız'ın bu eseri üzerinde çeşitli çalışmalar yapıldığı gibi bir çok yaban-

Mutasım'ın Türklere karşı olan bu aşırı ilgi ve sevgisi dolayısıyla hilâfet merkezinde havanın gittikçe elektiriklendiğini ve yüksek seviyeli Arap komutanlarının Mutasım'ı devirmek ve Türk varlığını ezmek için büyük komplolar hazırladıklarını gören devrin gerçekten de kudretli ve şöhretli yazarı el-Cahız bütün vargücü ile orta yeri yatıştırmaya ve gerginleşen havayı yumuşatmaya çalışmıştır. Onun bu hususta gösterdiği gayret ve samîmiyetin meyvesi bu gün bize kadar ulaşan o meşhur kitabı olmuştur. O, bu tutumu ile bu günün çok müessir gazetecisini baş makale yazarını andırmaktadır.

El-Cahız, ateşli uslûbu, kudretli kalemi ve kuvvetli mantığı ile bu fesad gürûhunun karşısına dikilmiş ve bütün gücü ile Türkleri müdafaa etmiş ve sonuna kadar da desteklemiştir. O üzerine yüklendiği bu mudafaada da Hz. Peygamberi yanında bulmuş ve Onun Hadisini en tesirli bir silah olarak kullanmıştır. O nun, diğer bir kısım müelliflerin aksine ifadesindeki canlılık, heyecan, üslûbundaki samîmiyet ve berraklık aynı zamanda bu hadislere olan sarsılmaz inanç ve güvencini de yansıtmaktadır. Bakınız, O, sanki çevresindeki Araplara meydan okurcasına ne diyor;

«Hadisde Türkler size dokunmadıkça sizde Türklere dokunmayınız» denilmiştir. Haddizatında bu hadis Hz. Peygamberin bütün Araplara bir nevi vasiyeti mahiyetindedir. Akli selim için yol, bizim, Türklerle mütareke içinde yaşamamızdır. Bir milletki, Z ü l k a r n e y n bile bütün yer yüzünü bir kasırğa gibi harb ve kılınçla hakim olduktan sonra onlarla harbetmekten çekinmiş ve Türkler için;

«— Onları bırakınız onlara Türk deyiniz!» diyerek Türklerle hiç dokunmamıştır. Şimdi siz böyle bir milleti

cı dillere de çevrilmiştir. Arapça bir çok baskıları olmasına rağmen en son ve mükemmel bir şekilde Abdü's-Selâm M. Harun tarafından 1964 yılında Resailü'l-Cahız serisinde (1.5-86) yayımlanmıştır. Bizim çalışmalarımızda esas aldığımız da eserin bu baskısıdır. Ayrıca bizim el-Cahız ve eserlerinde Türkler, konusunda yaptığımız doktora çalışmalarında da bu risale üzerinde yeteri kadar durulmuştur. Daha önce kısmen Türkçeye çevrilen bu eser, en son ve mükemmel bir şekilde R. Şeşen tarafından yeniden çevrilmiş ve 1967 yılında yayımlanmıştır.

Z. KİTAPÇI: HZ. PEYGAMBERİN HADİSLERİNDE TÜRKLER

ne zannediyorsunuz. (Onun için en doğru hareket bizim Türklerle sulh içinde geçinmemizdir)»²⁶.

Bunun dışında el-Cahız'ın Türk için söylenen hadislerin mana ve maksadı hakkında da bir Arap olmasına rağmen gerçek-tende cesaretli yorumları vardır. Bu yorumlar belki onun şah-sına münhasır olmakla beraber, olaylara sosyal ve siyâsî geliş-melerde uygun düşmektedir. O Türklerin Abbasi toplumundaki yerini, hilâfet ülkesini korumaktaki dinamik tutumlarını, Abba-sî Halifelerine yaptıkları büyük hizmetlerini nazarı itibara al-makta, bütün bunlara rağmen Arapların gerçeği görmeme ve anlamamalarında ısrarları karşısında hadisleri bir baz olarak kullanmakta ve şöyle demektedir;

وقد سمعتم ما جاء في سد بني قنطوراء و شان خيولهم تنحو السواد وانما
كان الحديث على وجه التهويل والتخويف بهم لجميع العرب فصاروا
للاسلام مادة وجندا كثيفا وللخلفاء وقاية وموثلا وجنة حصينة وشعارا
دون الدثار.

«Kantura oğulları Seddi ve onların Irak'a yürüyecek süvariler hakkındaki haberleri (herhalde duymuşsunuzdur. Hadis bütün Arapları Türklerden korkutmak ve çekindirmek için söylenilmiştir. Şimdi ise onlar İslâmın özü ve kalabalık bir ordu, halifelerin koruyucusu bir sığınağı (adeta) muhkem bir kalkan (nerede ise onların) bir iç gömleği imişçesine halifelere yakın olmuşlardır»²⁷.

El-Cahız aynı minval üzere konuşmakta ve Abbasi toplumundaki Türk varlığının durumu ve Türklerin meşhur askerlik ruhuna işaret ederek bir hakikatı dile getirmekte ve şöyle demek-

tedir; ولم يرعب قلوب اجناد العرب مثل الترك

(Hiç bir devirde) Arap ordularının kalblerini Türkler kadar titreten (başka bir millet) olmamıştır»²⁸.

²⁶ el-Cahız. a.g.e., 1. s. 76.

²⁷ el-Cahız, a.g.e., 1. s. 76.

²⁸ el-Cahız. a.g.e., 1. s. 76.

3.15.4 — İbni Kudame'nin Tesbiti :

Müslümanların, akıncı Türklere karşı bitaraf ve müsama-halı davranma telâkkileri nerede ise Türklerin İslâm Tarihi sahnesine çıkmalarına kadar devam etmiştir. Abbasilerin sonlarına doğru islâmiyet bir taraftan Türkler arasında yayılmaya başlamış; diğer taraftan da ilk fetih hareketlerinin verdiği baş döndürücü hareketler, emniyet ve huzursuzluk bir dereceye kadar sona erdiği için müslümanlar, Türk yurtlarının çok daha iç kısımlarına kadar uzanma ve nüfuz etme imkânı bulmuşlardı. Onların göçebe Türklerle sosyal ve ticari münasebetleri de bir hayli gelişmiştir.

Bu sıralarda daha ziyade aşağı Türkistan'dan (Maverü'n-Nehr) kaynaklanan yeni bir cihad ruhunun geliştiği ve Türk yurtlarına doğru hızla ilerlediği görülmektedir. Müslüman gaziler kış aylarını atları ile birlikte Aşağı Türkistan'ın büyük iskân bölgelerinde ve Anadolu kervansaraylarını andıran «ribat»larda geçirirler, ilkbahar ve yaz aylarında ise «Kafir Türklere» karşı gaza ve cihad hareketlerinde bulunurlardı. İç Asya ve Türklerin öz yurtlarına doğru yapılan bu gaza ve cihad hareketlerinde mücahitlerin yarı göçebe akıncı Türklere karşı Hz. Peygamberin «Türklere dokunmayınız» hadisi çevresinde hareket ettiklerine şahit olmaktayız.

Müslüman gaziler bu noktada ilk Arap fatihlerinden çok daha şuurlu ve olgun davranmışlardır. Onlar çok büyük bir zaruret olmadıkça durum İbni Kudame'nin gözündende kaçmamıştır.

Abbasi halifelerinden el-Müktefi (901-907) zamanında müslüman olan İbni Kudame²⁹, Kitabü'l-Haraç adındaki eserinde müslüman fatihlerinin ulaşamadığı bölgeler, Türk yurtları hakkında diğer müslüman coğrafyacılar nazaran daha realist değerlendirmeler yapmış ve bir çok kıymetli bilgiler vermiştir. Müslüman gaziler bu devirde Türklerin merkezi sayılan büyük ticaret şehri «Taraz»a kadar ulaşıyorlardı.

Fakat İbni Kudame bu müslümanların:

²⁹ Şeşen. R. İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler, Ankara, 1985, s. 13 İA. Kudame md.

Z. KİTAPÇI: HZ. PEYGAMBERİN HADİSLERİNDE TÜRKLER

«Hz. Peygamber: -Türkler size dokunmadıkça onlarla mütareke halinde olunuz. dediği için Türklerle hiç bir gaza yapmadıklarımı» bildirmektedir³⁰.

İbni Kudame'nin bu tesbiti bizim için son derece mühimdir. Zira Hz. Peygamberin bu hadisinin uzun bir süre belli ölçülerde de olsa müslümanlar arasında bir teamül haline geldiği ve Türklerle olan münasebetlerinde bir baz oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bu durum Türklerin İslâm tarihi sahnesine çıkmalarına kadar devam etmiştir.

* * *

Otantik hadis kitaplarının rivayetleri ve onların değerlendirilmesi ile ilgili olarak yaptığımız çalışmalar burada sona ermektedir. Ancak Türklerle ilgili hadisler sadece bundan ibaret değildir. Bu sahanın diğer muteber kitaplarında da bir çok hadisler vardır. Yekûnları da bir hayli kabarıktır. Kitabımızın bu son bölümünde Türklerle ilgili hadislerin umumi bir değerlendirilmesi yapılacak ve bu hadislerin ortaya koyduğu gerçekler başta Kaşgarî olmak üzere «Kantura-Oğulları» ile ilgili hadislerin bir tahlili yapılacaktır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKLERDEN BAHSEDEN DİĞER HADİSLER : Kaşgarî ve Kantura Oğulları

4.10 — I - TÜRKLERDEN BAHSEDEN HADİSLERİN UMUMİ DEĞERLENDİRİLMESİ :

4.10.1 — Türklerle İlgili Hadisler Fazla Nakledilmemiştir:

Yukarıdan buraya kadar olan araştırmalarımızda Otantik hadis kitaplarında yer alan Türklerle ilgili hadisler üzerinde durulmuştur. Biz şimdi bu bölümde konunun bir başka yönünü

³⁰ Kudame b. Cafer, **K. el-Haraç**, Leiden, 1967. s. 190.

araştırmak istiyoruz. O da Hz. Peygamberin Türkler hakkında ve onların özelliklerini beyan eden bir çok hadisleri ve onların makul ölçüler içinde değerlendirilmesidir. Otantik hadis kitapları incelendiğinde Türk kavminin Araplar nazarında pekte meçhul olmadığını, Hz. Peygamber devrinde bir çok vesilelerle Türklerden bahsedildiğini, hatta Türklerden en çok bahsedenin yine Hz. Peygamberin kendisi olduğu hayretle görülmektedir. Bu hadislerin başta Buhari ve Müslim olmak üzere Kütübü Sitte ve diğer muteber hadis kitaplarında yer alması onların gerçekte bir hayli kabarık olduğunu ispatlamaktadır.

Ancak onlardan cüzi bir kısmı hadis otoritelerine ulaşarak literatüre geçmiş, zamanımıza kadar ulaşmış, diğer bir kısmı da hafızalarda kalarak yok olup gitmiştir. Öyle tahmin ediyoruz ki, Türklerden bahseden bu hadisler, şu veya bu nedenle bize ulaşamayanlar, ulaşanlardan çok daha fazladır. Bununda çeşitli sebepleri vardır. Bunlardan en önemlisi böyle hadisler, muhtevaları itibarıyla çok özel ve fikhî meseleler gibi müslümanların günlük dinî hayatlarını pek fazla ilgilendirmediğinden daha sonraki nesiller tarafından ya üzerinde pek fazla durulmamış veya tamamıyla terkedilmiştir. Dolayısıyla bunlardan çok az bir kısmı intikal etmiştir.

Diğer taraftan otantik hadis kitaplarında Türklerle ilgili hadislerin çoğunun ashabin önçe gelen simalarından Ebû Hüreyre tarafından rivayet edilmiş olması ayrıca dikkatimizi çekmektedir. Zira Ebû-Hüreyre, diğer bir çok sahabenin aksine Hz. Peygamberden ne duymuş, ne görmüş ise onları mukaddes bir emanet olarak telakkî etmiş ve daha sonraki nesillere (**tabiîn ve tebea tabiîn**) ulaştırmayı mukaddes bir görev saymıştır. Bu bakımdan, ashab arasında, sayı bakımından en çok hadis rivayet edenlerden biridir¹.

Fakat bu büyük sahabenin bu durumunu yani Hz. Peygamberden duyduklarını nakletme ve yaymada gösterdiği gayret ve hassasiyetini başta **Ensar** ve **Muhacirin** olmak üzere, bir kısım

¹ Salih, S. a.g.e., S. 285. **Tecridi Sarih**, Ist. 1927, I, s. 26. Ebu Hüreyre, Hz. Peygamberden 5374 hadis rivayet etmiştir. Bunlardan 93'ü yalnız Buhari, ve 189'u ise yalnız Müslim tarafından zikredilmiştir. Geride kalanlar başka hadis kitaplarında yer almıştır.

Z. KİTAPÇI: HZ. PEYGAMBERİN HADİSLERİNDE TÜRKLER

sahâbiler, Hz. Peygamberin vefatından sonra çok ağır bir dille tenkid etmişlerdir. Bu kimseler arasında Hz. Ömer'de bulunmaktadır²⁾. Ebu Hüreyrenin bile tenkid edildiği nazarı itibara alınırsa, ahabdan ileri gelenlerin mücerred dini konuların dışında hadis nakletmekte ne kadar teenni ile hareket etmiş oldukları kendiliğinden ortaya çıkmaktadır*. Böylece Türklerle ilgili bir kısım hadisler mahiyetleri itibarıyla ayrı bir özellik arzettiklerinden pek tabii olarak bir kenara bırakılmış ve başkalarına ulaştırılmamıştır.

4.10.2 — Hz. Ömer'in Türklerle İlgili Hadisi :

Bu teenni ile hareket edenlerin başında Hz. Ömer gelmektedir. Onun Hz. Peygamberden rivayet ettiği hadislerin sayısı çok azdır. Bunlardan birisi de Türkler hakkındadır. Ne yazık ki Hz. Ömer Türklerle ilgili hadis ve kanaatlerini muzaffer Arap ordularının karşılıklarına dikilen Türk mukavemet ve barikatları ve buna bağlı endişeli haberler Medine'ye ulaştıktan sonra olayların zoruyla söylemeye başlamıştır. Hatta onu da Hz. Ali'nin ısrarı üzerine rivayet etmiştir. Nitekim Taberi'nin büyük bir tahlil eseri naklettiği bu karşılıklı konuşmalar, üzerinde durduğumuz konuları önemli ölçüde aydınlatmaktadır.

Hz. Ali'den rivayet edildiğine göre, Horasan'ın fethi ile ilgili zafer mektubu Hz. Ömer'e ulaştığında O, sevineceği yerde;

«— Keşke oralara bir ordu göndermemiş olsaydım! Keşke bizimle oralar arasında ateşten bir deniz olmasını ne kadar isterdim. (Bizde oralara gitmemiş olurduk.)» dedi. Bunun üzerine Hz. Ali,

²⁾ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, Mısır. 1313, II, s. 240, 274. İbni Hacer, *el-İsabe*, VII, s. 203. Salih, S. 286. Hz. Ömer hadis rivayet etmede gösterdiği titizlik sebebiyle Ebu Hüreyrenin çok hadis rivayet etmesini hoş görmüş ve bir defasında;

«— Ya «çok hadis rivayet etmeyi bırakırsın ya da Devs'e sürerim.» diye tehdit etmiştir.

* Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Zübeyr b. el-Avvam, Ebu Ubeyde, Hz. Abbas gibi daha bir nice büyük sahabenin rivayet ettikleri hadisler yok denecek kadar azdır.

«— Ey Müminlerin Emiri, Horasan'ın fethi ile neden sıkıntı içinde kaldınız? Halbuki bu çok sevindirici bir olaydır.» O zaman Hz. Ömer büyük bir endişe içinde dedi ki:

لان اهلها سينفضون منها ثلاث مرات فيجتاحون في الثالثة فكان ان يكون ذلك باملها احب الى من ان يكون بالمسلمين.

«Çünkü oraların ahalisi (Türkler) yerlerinden çıkacak ve üç defa dağılarak (yer yüzünü istilâ edeceklerdir.) Üçüncüsü onların son dağılmaları ve (istilâları olacaktır.) Buna göre bu (belâ ve müsibetlerin) müslümanlar üzerine çökeceğine, (bizimle onlar arasındaki o bölge) insanları üzerine gelmesi daha da evlâdır»³.

4.10.3 — Sahabenin Hadis Naklinde Çekingen Tutumu :

Haddizatında Hz. Ömer'in bu sözleri daha önce Ebü Davûd'un Sünen'inden naklettiğimiz ve Türk akıncılarının Orta Doğu'ya ayak basacaklarını, ancak bunun üç önemli merhaleden sonra mümkün olabileceğini haber veren ünlü hadisinin çok veciz ve anlamlı bir şekilde yorumundan başka bir şey değildir⁴. Her ne kadar, lafızları farklı ise de mana ve muhteva bakımından aynıdır. Halbuki Hadis alimleri, «nakli bil ma'na» (anlamlarının nakli) nin hadis rivayetinde caiz olduğunu söylemişlerdir⁵. Bu bakımdan Hz. Ömer'in bu rivayeti, bize göre bir hadistir. Mefhum itibariyle, Ebu Davud'un Sünen'inde Abdullah b. Büreyde'nin Hz. Peygamberden naklettiği hadisle hemen hemen aynıdır.

Ancak asıl mesele bu hadisi Hz. Ömer kendiliğinden değil, Hz. Peygamberin vefatından sonra seneler geçipte Türk-Arap münasebetleri bir kan ve ateş kasırgası haline gelmeye başladıktan sonra söylemiştir. O nu da Hz. Ali'nin ısrarı ve devam edip gitmesinden korktuğu harblerin kendisine yüklediği, manevi sorunluluk ve bir kısım sıkıntılar dolayısıyla bu açıklamaları yap-

³ et-Taberi, IV, s. 168.

⁴ bkz. dip not 80, 81.

⁵ el-Hatib el-Bağdadî, el-Kifâye, Haydarabad, 1357, s. 204, 205, 207. Tirmizî, XIII, 319. Koçyiğit, T. Hadis Usulü, Ankara, 1975, s. 76 vd.

Z. KİTAPÇI: HZ. PEYGAMBERİN HADİSLERİNDE TÜRKLER

mıştır. Nitekim Taberî'de bu haberi, Hz. Ömer'den değil Hz. Ali'den nakletmektedir. O zaman Hz. Ali'nin de Türklerin durumuna muttali olduğu ve bu husustaki hadisleri bildiği anlaşıl-
maktadır. Fakat, O, bu konularda sükût etmeyi tercih etmiştir.

Bütün bunlar bize dini konuların dışında hadis nakletmede sahabenin ne kadar teeni ile hareket ettiklerini göstermektedir. Hatta onlar, Hz. Peygamberin «Benim hakkımda yalan söyleyenler cehennemde yerini hazır bulsun!»⁶ meali'ndeki tehdid'ten sakındıkları için dini konularda bile hadis rivayet etmekte çok çekingen davranmışlardır. Dini konularda durum böyle olursa sosyal ve siyâsi konularda durumun dahada değişik bir mahiyet arzedeceği gayet tabiidir. Netice itibarıyla Türkler hakkındaki bir kısım hadisler bu dini mesuliyet duygusunun da bir tezahürü olarak bize kadar ulaşmamıştır. Çünkü bunlar avamı asıl ilgilendiren şeyler değildi.

4.11 — TÜRK MİLLİ ŞUURUNUN YAPICILIĞI

4.11.1 — Türklerin Aleyhine Olan Hadisler :

Konuya bu iyimser yönden yaklaşmamızla beraber, bu hadislerden bir çoğu hadis literatüründe mevzu, a p o g r i f dediğimiz aslı esası olmıyan uydurma hadislerdir. Hadis usulü ve bu konularda yazılan kitaplarda mevzu hadisler, bunların çeşitleri kimler tarafından ve niçin uydurulmuş oldukları hakkında geniş bilgiler verilmiştir⁷. Bu konularda, ilginç olaylar ve hikâyeler nakledilmektedir. Bu hadisler arasında Türklerin lehine olduğu kadar aleyhine de uydurulmuş çoğu kere hadis edeb ve ahlâkına aykırı ve fakat bu konularda yazılmış kitaplarda hadis olarak zikredilen metinlerde vardır. Meselâ bunlardan birinde;

اتركوا الترك ان احبوك اكلوك وان بغضوك قتلوك .

«Türkleri bırakınız! Eğer onlar seni severlerse yerler, öfke-

⁶ Sahihi Müslim, VIII, s. 229. Tecdîd: Sarîh, I, s. 39.

من كذب على معتمد اقليتبوا مقعده في النار .

⁷ Koçyiğit, T., a.g.e., S. 137, 144. Tecdîd, I, s. 275 vd. Salih, S., 210-219.

lenrulersede öldürürler!»⁸ denilmektedir. Bu ağır ve hadis adâ-
bıyla bağdaşmasına asla imkân olmıyan ifadelere daha bir çok
misaller bulmamız mümkündür.

4.11.2 — Arab ve Fars Milli Şuuru :

Bütün bunların altında yatan gerçek, İslâm dünyasında par-
layan gittikçe gelişen, kökleşen daha sonraları muhteşem bir
güç hâline gelen, Türk varlığına karşı derhal harekete geçen,
Arap Milli şuuru ile Fars Milli şuurunun gösterdiği reaksiyon
duygusundan başka bir şey değildir. Hatta Fars milli şuuru,
Türlere olduğu kadar müslüman Araplara çok daha isyankâr-
dır. Nitekim F i r d e v s i bir beytinde :

(ز شیر شتر خوردن و صوصمار - عرب رابجائی رسید دست کار که
تحت کیانی کنند ارزو - تفوای جرخ کرده تفو)

«Hele şu deve sütü içen ve çekirge yiyen Araplara
bakın! Onlar öyle bir yere ulaştılar ki artık Kiyân Tah-
tına göz diker oldular. Yazıklar olsun sana ey çarkı fe-
lek yazıklar olsun! diyerek bu isyan ve onları hor gör-
me duygusunu dile getirmiştir⁹.

4.11.3 — Türk Aristokrasisinin Durumu :

Fakat burada tesbit edilmesi gereken bir husus, vardır. Arap
ve Fars milli şuurunun hadisleri alet etmeye kadar varan bu
aşırı istismar duygusu ve tutumlarına karşı Türklerin, tarihi
şahsiyetlerine uygun olarak çok daha asil davranmalarıdır. Büt-
tür bu gelişmeler daha soğuk kanlı, daha realist bir şekilde de-
ğerlendirildiğinde, Türklerin bilakis daha mutedil, daha tole-
ranslı, daha onurlu dini fanatizm ve aşırılıklardan son derece
uzak oldukları görülür. Bu bakımdan Türkler, Kuranı Kerim'in
«biz sizleri dinde hiç bir aşırılığa kaçmayan orta bir millet kıl-

⁸ Feyzu'l-Kadir. 110 nolu hadis açıklaması.

⁹ Abul-Fazl Allâmi, Amı Akba'î, Çev. H. Blochmann, Calcutta, 1927, P. 34.
Yazar şehnamenin be kütasının Delhî Türk Sultanları, (Babur) sarayın-
da sık sık tekrar edildiğini yazmaktadır.

Z. KİTAPÇI: HZ. PEYGAMBERİN HADİSLERİNDE TÜRKLER

dık»¹⁰, ayetine en fazla uyum gösteren bir millet olmuşlardır. Hatta Türkler, mezhep olarak bile son derece hoşgörü ve dini hükümlerde daha da hümanistik davranmayı tercih eden H a n e f i l i k mezhebini seçmişler ve Ebû Hanife adında gayri Arap ve fakat çok büyük bir alim tarafından kurulan hanefilik, namına Türklerin milli bir mezhebi olmuş dolayısıyla çok geniş bir coğrafyaya yayılmıştır.

Konunun daha da ilginç yönü vardır. O da her vesile ile kaynayan kıpırdayan bu Arap ve Fars milli duygusu karşısında Türk milî duygusu hiç bir zaman yıkıcı olmadığı gibi bu yönde bir harekete de geçmemiştir. Türkler daha Abbasilerin ilk devirlerinde saray ve yakın çevrede **uleması, devlet adamı, asker ve yüksek rutbeli komutanları** ile son derece nüfuzlu bir entelektüel zümre oluşturmuşlardır¹¹. Başta Türk asıllı komutanlar devlet adamları, büyük alimler, daha sonraları ünü cihana yayılan Türk sultanları bunlara karışmadıkları gibi, bu yönde bir faaliyet ve temayül bile göstermemiş, bilakis bu aşırı davranışların karşısında olmuşlardır.

Onlar ne kendilerini Hadislerle yüceltme zafiyetini göstermişler ve nede muhalifleri gibi başkalarını bir kısım hadisler uydurarak zem ve kötöleme yoluna baş vurmuşlardır. Eğer Türk aristokrat tabakası az da olsa, bunlara iltifat etmiş olsalardı, Türk asıllı komutan ve devlet adamlarının ihsan ve lütüfları ile müreffeh bir hayat yaşayan bu kabil edip, şair ve alimler onların lehine hadis söylemede de yarışa girecek ve neticede cildlerle ifade edilebilecek bir malzeme yığını ortaya çıkacaktı. Buna uygulamadan bir misal verelim.

4.11.4 — El-Buhtürî, el-Cahız ve Feth b. Hakan

Feth b. Hakan, (? - 861) Abbasilerin ilk devirlerinde yetişen alim devlet adamlarından biridir. Mütevikkil'in veziridir. O devrin fikri manada aşırılıklarının karşısına dikilmiş, eski Yunan ve Lâtin felsefi eserlerinin de tesiriyle nerede ise bir fikir anarşisine dönüşen Abbasi toplumunun dizginlerini eline almış Türk

¹⁰ Kuramı Kerim, el-Bakara, 143. **وكذلك جعلناكم امة وسطا .**

¹¹ Kitapçı, Z. et-Türk, s. 194, 199, 260, 268.

asıllı bir devlet adamıdır.¹² Kendi devrindeki Arap ebid ve alimleri, Onun iltifat ve ihsanına nail olmak için nerede ise yarışa girmişlerdir. Bunlar arasında Arap edebiyatının abidevi şahsiyetlerinden, el-B u h t ü r i ile e-l- C a h ı z da vardı.

El-Buhtürî (-) nerede ise sultanü's-şuara unvanıyla anılacak kadar büyük bir şairdir. Şiir ve edeb ikliminin ulu sultanlarından. Bizim edebiyatımızla mukayese edersek o devrin bir N e d i m 'i kadar değerli bir şairdir. İşte böylesine büyük bir şair olan el-Buhtürî Feth b. Hakan hakkında otuz kaside yazmış ve bu kasidelerinin her birinde O nu göklere çıkarmıştır. O bu kasidelerinin birinde bakınız Feth b. Hakan hakkında ne diyor :

ان العرب قد انقادت اليك قلوبها - فقد جئت احسانا الى كل معرب
شكرتك عن قومي وقومك انى - لبيانهما فى كاشق ومغرب
وما انا الا عبد نصحتك التى - نسبت اليهما دون رمطى ومنصبى

«Eğer Araplar bütün kalpleri ile sana bağlanmışlarsa bunda şaşılacak ne var. Çünkü sen kapına gelen her Arabı ihsanıyla doyurdun!

Ben hem kendi milletim hemde senin milletin namına sana şükranlarımı sunuyorum. Zira ben yaşadığım sürece bu iki milletin doğuda ve batıda (güneşin aydınlattığı hilâfet ülkelerinde) onların diliyim.

Ben sadece nimetlerine boğulmuş adeta bir kölenim. Kabile şerefimi ve sosyal mevkiimi bile gözetmeden senin kölen oldum»¹³.

4.11.5 — El-Cahız'ın Fetih b. Hakan'a Övgüsü :

El-Buhtürî'nin bir kasidesinden aldığımız bu beyitler, aynı zamanda Arap entellektüelinin Fetih b. Hakan'ın şahsında Türk milletine duyduğu derin minnet duygusunun ifadeleridir. Aynı

¹² Kitapçı, Z., et-Türk, 288, 292.

¹³ Kitapçı, Z., el-Cahızu vel-Etrâk, Küveyt, June, 1981, s. 124. Divanü'l-Buhtürî, Kahire, 1963, I, s. 19.

Z. KİTAPÇI : HZ. PEYGAMBERİN HADİSLERİNDE TÜRKLER

durum el-Cahız için de mevzu bahistir. El-Cahız'ın edebî şahsiyetini, İslâmî ilimlerdeki nüfuz ve kudretini burada münakaşa edecek değiliz. Hemen her konuda kıymetli eserler vermiş ve başta Fazailü'l-Etrâk olmak üzere bir kısım eserlerini Feth b. Hakan'a takdim etmiştir. Bunlardan biride Onun K. et-Tâç fi Ahlâkı'l-Mülük, adındaki meşhur eseridir. O halde kitabına yazdığı uzun ve parlak bir ithaf yazısında bu Türk asıllı devlet adamı için aynen şöyle demektedir;

(ولنقل انالمر في صدر هذه الدولة المباركة العباسية ولا في تاريخها
رايامها الى هذه الغاية في اجتمعت له فضائل الملوك وادابها ومكارمها
ومعاقبها . . . الخ .

«Hemen şunu itiraf etmeliyiz ki, biz ne bu mübarek Abbasî devletinin başında, ne de geçmişinden bu güne kadar gelip geçenleri arasında hükümdarların faziletlerini, Onların yüksek ahlâkı meziyetlerini, nezih tabiatları ve övgü dolu menkıbelerini kendi şahsında toplamakta Feth b. Hakan kadar yüce mertebelere ulaşan bir başkasını görmedik...»¹⁴

Aynı müellif, Fezailü'l-Etrak adındaki meşhur eserinde ise Feth b. Hakan'a hitaben;

«... Sen itaatten ayrılmamak ve hakkı müdafaa etmek hususunda ne güzel yardımcıydın... Allah size çok daha uzun ömürler versin...»¹⁵

Bu hususlarda yine o devirlerde yetişmiş alim Türk asıllı devlet adamlarından İbrahim b. Abbas es-Sûlî'nin (792-857) de Abbasî toplumundaki çevresi alim ve ediblere karşı tutumu Feth b.

¹⁴ el-Cahız, et-Tâç, Beyrut, 1955, s. 302. Kitapçı, Z. el-Arabî, a.g.mk. s. 125. Feth b. Hakana bunlardan başka, Ebu Cafer Muhammed b. Hubeyb ve Muhammed b. el-Haris gibi o devrin daha bazı meşhurlarında eserlerini takdim etmişler ve büyük mükâfatlar almışlardır. Z. K.

¹⁵ el-Cahız, Fezailü'l-Etrak, I, s. 3. Feth b. Hakana, el-Cahız ve El-Buhtürî'den başka, Muhammed b. el-Haris ve Ebu Cafer Muhammed b. Hubeyb büyük meblağlar almışlardır.

Hakan'dan hiçte geri değildir. O da çevresindekilere ihsanları ile tanınmış ve kendisine bir çok kitablar ithaf edilmiştir ¹⁶.

4.12 — İSLAM ALİMLERİNİN BEKLENTİLERİ

Türk aristokrasisinin bu kadar onurlu davranmalarına rağmen Türklerin üstün meziyetleri hakkında belkide sıhhatinden şüphe edebileceğimiz hadisler de vardır. Bunlar Türklerin İslâm milletleri camiasındaki önemli yerlerini almaları ve bu büyük misyona sahip çıkmaları için onları teşvik ve müslüman toplumu içine düşmüş oldukları ümitsizlikten kurtarmak, onların moralini yükseltmek gibi bir iyi niyetin mahsülü olsa gerektir.

Belki de İslâm alimleri bir dereceye kadar bunda mazur idiler. Zira bizzat Kur'anı Kerim, müslümanların bir yeis ve ümitsizliğe kapılıp dinlerinden dönmeleri halinde Allah'ın müminlere karşı son derece alçak gönüllü, kafirlere karşı ise onurlu haysiyetli bir millet göndereceğinden bahsetmekte ve bu milletin hiç bir güç ve kuvvetten korkmadan çekinmeden Allah'ın yolunda cihad edecekleri bildirilmektedir ¹⁷. O zaman müslüman toplumun bu havaya girmeleri ve böyle bir kavim beklemeleri gayet tabii idi. Konunun bu özel, fakat önemli yönüne tarihi realiteler açısından bakmak ve bir kaç satırla da olsa temas etmek herhalde yerinde olacaktır.

X. asır ve XI. asrın ilk başlarında eski hilâfet ülkeleri, büyük sarsıntı, maddî manevî ızdırablar, siyasi ve dinî buhranlarla doludur. Merkezi otorite son derece zayıflamış, İslâm dünyası bölünerek parçalanmış, bundan daha kötüsü Şii Büveyhiler (Ahmed b. Büveyh), İslâm kültür ve medeniyetinin beşiği Sünnî devletin merkezi Bağdad'ı istila ederek İslâm dinine çok ağır darbeler vurmuşlardır. Şiilik bir asrı geçen bu süre zarfında devletin resmî olmuştur. Şiilerin özel günleri olan **Muharrem doğünmeleri**, devletin resmî bayramı olarak kutlanılması yanısıra ¹⁸ bü-

¹⁶ Kitapçı, Z. el-Arabî, a.g.m.k. s. 124. Bu cümleden olmak üzere el-Cahız, ez-Zer' ven-Nahî'ini İbrahim b. el-Abbas es-Sûliye takdim etmiş ve 5000 dinar mükafat almıştır. Yine bu devrin büyük komutanlarından Afşin'e bir çok parlak kasideler yazılmış ve Onun kazandığı parlak zaferler, İslâmın zaferi olarak alkışlanmıştır. Z.K.

¹⁷ Kur'anı Kerim, el-Maide, 54.

¹⁸ Mahmud, S. M., A Short History of Islam, London, 1960, s. 143.

Z. KİTAPÇI: HZ. PEYGAMBERİN HADİSLERİNDE TÜRKLER

yük ölçüde devlet desteği ve himayesine mazhar olan Şii doktrinini siyâsi, sosyal ve dini hayata tamamen hakim olmuştur. İşte İslâm dünyasının içine düşmüş olduğu bu feci durumdan çekib çıkaracak, Sünni doktrinini yeniden ihya edecek yeni bir kurtarıcılar ordusuna ihtiyaç vardı. Zira rekabeti, Şiiliğin temsilcisi olan İranlılar kazanmış, başta Abbasi Halifeleri (el-Müstekî 944-46) ve sonrakiler) olmak üzere, İslâm dünyası için oturup sızlamaktan başka yapabilecekleri pek fazla bir şey kalmamıştı. İslâm dünyasının tek ümidi artık doğuda idi. Zira o sıralarda, İslâm dini göçebe Türkler arasında baş döndürücü bir süratle yayılıyordu. İslâm dini Türklerin bütün maddi ve manevi varlıklarını doldurmuş adeta onları patlamaya hazır, kabına sığmaz bir güç ve kuvvet haline getirmişti. İslâm dünyasını, içine düşmüş olduğu ve bir asırdır devam eden bu siyâsi ve dini buhrandan ancak bu yeni ve zinde güçler yani T Ü R K L E R kurtarabilirlerdi.

İslâm alimleri bu devirde büyük bir basiret örneği vermişlerdir. Bir taraftan İslâm dünyasında günümüzün tabiri ile efkârı umumiyeyi hazırlamak, diğer taraftan Türklerin büyük misyona sahip çıkmalarını sağlamak için teşvik ve tahrik etme ihtiyacını duymuşlardır. Türkleri teşvik etmenin en güzel yolu, onlara göre ctantik hadis kitaplarında zaten mevcut olan ctantik hadislere bir nevi yorum mahiyetinde yenilerini ilâve etmektir. Bu bakımdan İslâm alimleri Türkler hakkında tamamen iyi niyetle Hz. Peygambere atfen bir kısım hadisler söylemekte veya bu söylenen hadisleri nakletmekte herhangi bir sakınca görmemişlerdir.

Kaşgarî ve onun naklettiği hadisler bu hadislerin senedlerinde yer alan kişiler, bu katagoride zikredebileceğimiz gelişmelerdir. Bu konularda Kaşgarî pek yalnızda değildir. Bu benzer ve Türkleri medh sadedinde söylenmiş başka hadislerde vardır. Ancak konuyu dağıtmamak için bu hadisler üzerinde durulmamıştır. Fakat bunlardan «Benî-Kantûra» ile ilgili hadisler ayrı bir özellik arz etmektedir. Bu hadisler üzerinde belirli ölçüde durmak konunun daha-iyi bir şekilde anlaşılmasına yardım edecektir.

Gerçekte kanaatimize göre, «Benî Kantura» mefhumu ile bir Türk tipi ortaya konulmak istenilmiştir. Bu haddizatında bizim

milli köken ve varlığımızda görülen Türk akıncı ve kahramanlık ruhunun gayri Türk ve fakat müslüman bir caima tarafından dile getirilmesinden başka bir şey değildir. Hadislerde genellikle bu ruh tasvir edilmiş ve bizi, Kaşgar, Semerkant, Buhara'dan alarak Bağdad, İstanbul Viyana'ya kadar götüren Türklerdeki cihangirlik ruhu ifade edilmek istenilmiştir. Beni Kantura denilen Türkleri, bir kere onlar harekete geçtikten sonra hiç bir güç ve kuvvetin durduramayacağı vurgulanmıştır. ki, bu bizim ancak lehimize olan bir gelişme, daha doyurucu ifadeyle, Türk milleti için bir mazhariyettir.

Mamafif Beni Kantura ile ilgili olarak muhtelif İslâmî kaynaklarda zikredilen ve yekûnu bir hayli kabarık olan bu hadisler tam anlamıyla daha ham bir malzeme yığını halindedir. Beni Kantura, böyle bir ırk veya kabile olmadığına göre, bu isim nasıl ortaya çıkmıştır? Bir kısım hadislerde Türk ırkı neden bu isimle zikredilmiştir? Beni Kantura imajıyla siyâsi ve idarî çalkantılar içinde çırpınıp duran İslâm toplumuna verilmek istenen mesaj nedir? Müslüman aydınlarını böyle bir vaziyet almaya iten sosyal ve dini etkenler nelerdir? Bütün bunlar bu konu çerçevesinde ele alınması gereken mübhem noktalardır. Bu hadisler üzerinde çok daha cesaretili bir şekilde durma ve Türk milletinin İslâm milletleri camiasındaki aktif durumları da nazarı itibara alınarak daha sağlıklı yorumlar yapma zamanı gelmiştir. Şimdi biz önce Kaşgarî hadisleri üzerinde duralım.

4.13 — KAŞGARİ HADİSLERİNE UMUMİ BİR BAKIŞ

4.13.1 — Türkler Allah'ın Askerleridir.

Türklerle ilgili hadislerde üzerinde önemle durulması gereken bir konuda büyük Türk bilgini Mahmud el-Kaşgarî'nin (öl. 487-1094) ölümsüz eseri ve Türk dil ve kültürünün en kıymetli hazinesinde zikretmiş olduğu hadislerdir. Türk olmanın gurur ve şuurunu duyan ve bunu eserinin bir çok yerlerinde çok çekici bir üslûbla ifade eden Kaşgarî, meşhur eserinde kendisine kadar ulaşan böyle hadislerden iki tanesini zikretmiştir. Hadisler şekil itibariyle klasik hadis kitaplarındaki forma uygundur. Yalnız isnad'da kopukluk olduğu için böyle hadislere «munkatı»

Z. KİTAPÇI: HZ. PEYGAMBERİN HADİSLERİNDE TÜRKLER

diyoruz. Hatta bunlardan biri hadis literatüründe «kudsi hadis» dediğimiz manası Allah'dan ve lafzı Peygamberden olan hadisler cinsindedir. Söz konusu Hadisi kudsinin muttasıl bir senedle Hz. Peygambere kadar ulaşan metni şöyledir;

اخبرنا به الشيخ الامام الزاهد الحسين بن خلف الكاشغري قال اخبرني
ابن الترقى قال حدثنا به الشيخ ابوبكر البفيد الجرجرائي عن المعروف
بابن ابي الدنيا في كتابه المؤلف في اخر الزمان باسناده عن رسول الله
صلى الله عليه وسلم انه قال (يقول الله جل وعز ان لي جنداً سميتهم
الترك واسكنتهم المشرق فاذا غضبت على قوم سلتهم عليهم

«Bize Kaşgarlı Halef oğlu İmamı zahid, Şeyh Hüseyin'in haber verdiği Onada, İbnü'l-Garî'nin, onada İbnü Ebi'd-dünya adıyla bilinen Şeyh Ebubekir el-Müfid el-Cerceraî'nin «Ahir zaman» üzerine yazmış olduğu kitabında kaydettiği ve Allahın Rasûlüne kadar varan bir senedle bildirdiğine göre çok yüce ve ulu olan Allah demiştirki;

«Benim bir ordum vardır, onlara Türk adını verdim ve doğu cihetine (ülkelerine) yerleştirdim. Herhangi bir kavme öfkelenmişim zaman işte bu Türkleri onların üzerine musallat ederim»¹⁹.

Görüldüğü gibi, Kaşgarî bu hadisi, önce mansubu olmakla iftihar ettiği milletin bu isme nasıl kavuştuğu yani Türk adının kökü ve geçmişi hakkında kendine has bir yaklaşım için zikretmektedir. Onun bu hususla ilgili başka rivayetleri de vardır. Ona göre; T ü r k, Cenabı Hakkın koyduğu bir isimdir²⁰. Hz. Nuh'un oğlunun adıdır. Fakat bunu Cenabı Hak. Hz. Nuh'un Türk soyundan gelen oğullarına özel olarak vermiştir²¹. Kaşgarî bununla da yetinmemektedir. Türk kelimesinin her geçtiği yerde heyecanlanan ve milli duyguları kabaran yazarımız, Türk Tarih ve Kültürü hakkındaki geniş bilgisiyle çok güzel bir şekil-

¹⁹ el-Kâşgarî, Mahmud, *Divanü Lüğat'it-Türk*, İst. 1333. s. 292.

²⁰ el-Kâşgarî, a.g.e., s. 292.

²¹ el-Kâşgarî, a.g.e., s. 292.

de onlara Tanrı tarafından niçin T ü r k isminin verildiğini yorumlamaya çalışmaktadır;

«Bu Allah'ın Türk milletine bütün insanlara karşı lutfetiği bir fazilettir. Çünkü Allah onlara ad vermeyi kendi üzerine almıştır. Onları yeryüzünün en yüksek yerinde havası en temiz, suyu en güzel ülkelerine yerleştirmiştir. Onlara kendi ordum demiştir. Bundan başka Türklerde beden güzelliği, tatlılık, yüz güzelliği, edâ büyüklere saygı, sözünde durma, sadelik, kahramanlık, mertlik gibi öğülmeye değer sayısız faziletler vardır»²².

4.13.2 — Türk Cihan Hakimiyeti Konusu

Hadise temas edilen bir değer konu da, geleneksel Türk cihan hakimiyeti mefküresinin bir başka tarzda ve çok veciz bir şekilde dile getirilmiş olmasıdır. Buna göre Türkler yer yüzünde Allah'ın askerleri mesabesinde dirler. Azgınlığın yatıştırılması, haksızlıkların giderilmesi, Allah'ın hüküm ve adaletinin yerine getirilmesi ancak bu askerler vasıta ile gerçekleştirilecektir. Bu hadisin ifade ettiği yüce misyona yaklaşabilmek için Kaşgari'yi çok iyi bir şekilde tanımak, Onun iç dünyasını, fikri şahsiyetini, milletine ve onun yüce meziyetlerine olan inanç ve bağlılığını nazarı itibara almak gerekmektedir. O bu haliyle Türk milliyetçiliğinin bayraktarlarından biridir. Kaşgari'nin milletine sonsuz bir güveni vardır. Onun bu imanı çok ulu bir çınarı andırmaktadır. Öyleki bu ulu çınarın altında dil, din, ırk ve kültür bakımından farklı ve çeşitli bir çok millet huzur ve emniyet içinde yaşayabilmeli idi. Onun bir heyecan dalgasını andıran bu coşkun duygusunu dile getiren haşmetli ifadeleri vardır. Nitekim kitabının daha ilk sayfalarında şöyle demektedir;

«Gördüm ki, Yüce Tanrı, devlet güneşini Türklerin burçlarından doğurmuş, göklerdeki burçları, onların devletleri çevresine döndürmüş. Onlara Türk adını kendisi vermiş. Mülk ve saltanatı onlara vererek, onla-

²² el-Kaşgari, a.g.e., s. 292.

Z. KİTAPÇI: HZ. PEYGAMBERİN HADİSLERİNDE TÜRKLER

rı asrın hükümdarı kılmış. Cihan halkının dizginlerini onların ellerine bırakmış ve onları bütün insanlardan üstün eylemiş. Doğrulukta onlara her zaman yardımcı olmuş, onlara intisab edenleri, onların hizmetinde bulunanları hep aziz kılmış ve bütün dileklerine erdirmiş kötülerin şerlerinden korumuş»²³.

Bu güzel ve canlı ifadeler bir bakıma Kaşgari'nin yukarıda zikri geçen hadise yaptığı en güzel yorum ve tefsirini oluşturmaktadır. O, bu haliyle sanki Türk milletinin tarihi şahsiyetinin ifade edilmek istenildiği *O r h u n A b i d e l e r i*'ndeki hitabenin müsveddesini kaleme alan Türk'ü hatırlatmaktadır.

4.13.3 — Türk Dilinin Önemini Açıklayan Hadis

Onun kitabında zikrettiği bir hadis daha vardır. O da Türk dili, **Türkçe** nin önemi ve Oğuz Türklerinin tarih sahnesine çıkışları ile ilgilidir. Türkçenin müslümanlar tarafından öğrenilmesini tavsiye ve teşvik edilmiş olduğunu gösteren bu hadisin metni şöyledir;

«Ben Buhara'nın sözüne güvenilir imamlarının birinden ve Nişaburlu bir diğer alimden işittim. İkiside Allah'ın rasulüne kadar varan bir senedle rivayet ettiklerine göre **H. Peygamber**, kıyamet alâmetleri, ahir zaman kargaşalıkları ve Oğuz Türklerinin ortaya çıkışlarını bildirdikten sonra şöyle buyurmuştur;

ولقد سمعت عن ثقة من أئمة بخارى وأمام آخر من أهل نيسابور كلاهما
رويا باسناد لهما عن رسول الله صلى الله عليه وسلم انه لما ذكر اشراط
الساعة وفتن آخر الزمان وخروج الترك ألترية فقال تعلموا لسان
الترك فان لهم ملكا طوالا .

«Türk dilini mutlaka öğreniniz. Zira mülk ve saltanat uzun süre onların ellerinde olacaktır»²⁴.

²³ el-Kaşgari, a.g.e., s. 2.

²⁴ el-Kaşgari, a.g.e., s. 3.

Kaşgarî'nin naklettiği bu hadiste iki önmeli konu üzerinde durulmaktadır. Bunlardan birincisinde «Türk dilinin önemi» vurgulanmakta ve müslümanların bu dili öğrenmeleri istenilmektedir. Kaşgarî bu hususta o kadar samimi ve bunun lüzumuna öylesine inanmıştır ki şayet hadislerde mevzu bahis edilmemiş olsa bile akıl mantık Türk dilini öğrenmeyi gerektirmektedir. Hatta o konuya çok rahat ve daha objektif olarak yaklaşmakta ve açıkça şöyle demektedir:

«Bu hadis eğer sahih ise, ona bağlanmak ve Türkçeyi öğrenmek vacib olur eğer sahih değilse akıl ve mantık Türk dilinin öğretilmesini gerektirmektedir»²⁵.

Böyle bir yaklaşım Kaşgarî'nin bazılarının iddia ettiği gibi hadisin sıhhatinden şüphe ettiğini görmekten ziyade, en az akıl ve mantığında onun kadar güçlü bir gerekçe olduğunu vurgulamak içindir.

Kaşgarî bu hususta bir çağlayanı andırmaktadır. Türk dilinin önemi ve öğretilmesinde daha da ileri gitmekte ve adeta coşmaktadır. Ona göre:

«İnsanların Türklere dertlerini dinletmek ve gö-nülleri kazanmak için onların kendi dilleri ile konuşmaktan daha güzel vasıta yoktur. Her kim onların diline yani onlara sığınırsa onu kendilerinden sayıp her türlü tehlikelerden korumaktadırlar. Bunun içindir ki Türk olmıyanlarda, Türk diline sığınmakta ve bu vesile ile zarar ve ziyandan kurtulmaktadırlar»²⁶.

Hadislerde zikredilen bir diğer hususta mülk ve saltanatın Türklerin eline geçeceği ve uzun süre onların elinde kalacağıdır. Nitekim Hz. Peygamberin bir başka hadisinde «Türkler size dokunmadıkça sizde onlara dokunmayınız. Zira Kantura oğulları (Soyundan gelen Türkler) ümmetime Allah'ın verdiği mülk ve saltanatı ellerinden çekip alacaklardır» buyurmuştur²⁷.

²⁵ el-Kaşgarî, a.g.e., s. 3.

²⁶ el-Kaşgarî, a.g.e., s. 3. ^{g.12}

²⁷ es-Suyûtî, el-Camiu's-Sağî, İst. I. s. 14. Delâilü'n-Nübüvve, 77b. Kitapçı, Z. et-Türk, s. 46.

Z. KİTAPÇI: HZ. PEYGAMBERİN HADİSLERİNDE TÜRKLER

Bütün bunlar bize Kaşgari'den çok daha önce İslam toplumunda bu olgunun çok kuvvetli bir şekilde teşekkül ettiğini göstermektedir.

Mamafih Kaşgari bu hadisleri ve mefhumlarını yorumlamakta pek de yalnız değildir. Nitekim Ebu Hüreyre Türklerle ilgili Kütübü's-Sitte'nin nerede ise tamamında yer alan meşhur harisini açıklanan müfessir sahabelerden İbni Abbas'da aynı şeyleri anlamış, yani Türklerin mülk ve saltanatı ellerine geçireceğini bildirmiş ve Hz. Peygambere «Yüzleri çekiçle dövülmüş gibi kırmızı çehreliler ellerine geçinceye kadar hakimiyet benim torunlarımda kalacaktır»²⁸. (anlamında) demiştir.

Kaşgari ve onunla ilgili rivayetleri buraya kaydetmekten asıl maksadımız, daha geniş bir münakaşa kapısı açarak konuyu olumsuz yönde dağıtmak değildir. Niyetimiz, Türk alimini güçlendirmek, onun bu sahada yalnız olmadığını göstermek ve rivayetlerindeki hakikat payını okuyucuların takdir ve izanına sunmak içindir.

4.14 — HADİSLERE TARİH OBJEKTİFİNDEN BİR BAKIŞ

Kaşgari'nin yukarıda kendine has yorumlarıyla birlikte metin ve çevirilerini sunduğumuz bu hadisler klâsik kitaplarda gördüğümüz hadis formuna uygun olmasına rağmen, İsnad hakkında hadis alimlerinin ortaya koyduğu kriterler açısından üzerinde durmak ve senedde geçen ricali tenkid etmek mümkündür. Fakat bu konuyu dağıtmak ve hadislerin ifade etmek istediği asıl espiriden uzaklaşmaktan başka bir şey değildir. Nitekim Divanü Lügat it-Türk'ün başına bozuk bir üslubla yazdığı önsözünde B. Atalay hadislere sadece seneddeki rical açısından yaklaşmakta ve muhtevalarının o devrin Abbasi toplumu için neler ifade ettiğinden sarfı nazar ederek çok yavan bir şekilde reddetmekte ve hiç bir yorum yapmamaktadır²⁹.

Halbuki bu hadislere o devrin özelliği sosyal ve siyasi gelişmeler, Bağdad'taki Türklerin durumu, müslüman entellektüelinin, yeni müslüman olmuş İslâm milletleri camiasına girmeye

²⁸ Ebu Zeyd el-Belhî, *K. el-Beđ, vet-Tarih*, II, s. 170.

²⁹ el-Kaşgari, *B. Atalay çevirisi*, Ankara, 1939, Önsöz, I, XVII ve XVIII.

hazırlanan zinde unsur. Türk milletinden neler beklediğini nazara almadan yaklaşmak mümkün değildir. Bu bir kaç kelime ile işaret etmek istediğimiz hususlar bir gerçektir. Hadisleri kuru kuruya reddetmek bu saydığımız gerçekleri inkâr belkide insafsızlık olur. Ayrıca akli ve nakli ilimlerde büyük bir mertebeye ulaşan³⁰, dini bütün Kaşgari'nin müslüman münevverler arasında dilden dile dolaşan söz konusu hadisleri Divan'ına kaydetmesi, bu büyük Türk aliminin bu hadislere ayrı bir değer verdiğini ve kitabında zikredilecek kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Zira büyük Türk Alimi Kaşgari bunları naklederken kendini hiç bir zaman zorlamamakta ve çok rahat görünmektedir. O kadarki, hiç çekinmeden ve adeta etrafına meydan okurcasına, **eğer bu hadisler doğru ise ona uymak vacib olur, değilse akıl ve mantık bunu gerektirmektedir**, diyebilmektedir. Bu diğer bir ifade ile Onun kendine duyduğu güven ve itimadı simgelemektedir. Ona göre bu hadislerin doğruluğunun münakaşa edilmesi yersiz bir konudur. Çünkü akıl mantık sosyal ve siyasi gelişmeler, Türklerin büyük misyona sahip çıkmaları meselesi bir gerçektir. Hadisler bu gerçekleri dile getirdiğine göre daha neyin münakaşası yapılacaktır.

Bilindiği gibi, Bağdad o devirlerde İslâm dünyasının en parlak ilim ve kültür merkezlerinden biri idi. Dünyanın dört bir tarafından gelmiş birçok şöhretli alimlerin uğrak yeri idi. İslâm alimlerinin bu hadisleri olduğu gibi kabul etmeleri, bu günün tabiri ile pek fazla bir söz düellosuna girmemeleri oldukça manalı bir davranıştır. Konunun bir diğer yönü daha vardır. O da bu büyük kitabın yazılmasında Türk Aliminin gösterdiği titizliktir.. Kitabın ilk müsveddeleri derlenip toparlanarak (1072 - 1074) seneleri arasında yani el-Kaim zamanında ancak tamamlanabilmiş ve «dört kez gözden geçirildikten ve iyice süzüldükten»³¹ gerekli ilâve ve düzeltmeler yapıldıktan sonra Abbasi Halifelerinden el-M u k t e d i 'ye takdir edilmiştir. Çok güzel bir üslûbla kaleme aldığı bu veciz ihtar yazısında bakınız Kaşgari ne diyor;

³⁰ Türk Ansiklopedisi Kaşgari Mahmud md. XXI. s: 390.

³¹ el-Kaşgari, B. Atalay çevirisi, I, XIV. Ayrıca Krş. Türk Ansiklopedisi, XXI, s. 400.

Z. KİTAPÇI: HZ. PEYGAMBERİN HADİSLERİNDE TÜRKLER

«Ben Divanü Lügât it-Türk adını verdiğim, bu kitabımı ebedî bir hatıra, tükenmez bir ahîret azığı olması ümidiyle yazdım, ve Müminlerin Emiri, Alemlerin Rabbinin yer yüzünde halifesi, ve mukaddes nübüvvet makamının temsilcisi... Yüce efendimiz el-Muktadî ve Emrillah'a takdim ettim... Allah, Onun hilâfetteki süresini uzun, mülk ve saltanatını daim kılsın! Onun kudret ve azametini müslümanlar üzerinden eksik etmesin! (Amin)»³².

Şimdi başta İslâmın adil Halifesi olmak üzere, şeri ve nakli ilimleri bilen ve Bağdad gibi ilim irfan merkezi, binlerce büyük alimlerin bulunduğu veya uğrak yeri olduğu bir muhitte kaleme alınan ve içinde söz konusu hadisleri hâvi böyle bir kitaba bu çevrelerden, hele hele Halifeden Hadisler hakkında herhangi bir tepki gelmemesi ve sükût ile karşılanarak bir nevi kabul edilmesinin ayrı bir anlamı olması gerekmektedir. Çünkü hadisler gerçekleri dile getirdiği için Halifenin saray ve yakın çevresindeki ulemâ tarafından bile fazla bir ses çıkarılmamıştır. Yoksa ilim meydanlarının büyük pehlivanları bizim Kaşgari'yi yerden yere çalarlardı.

4.15 — MÜSTEŞRİKLER NE DİYOR

Nitekim bu konulara çok tenni ile temas eden Z. V. Toğan hocamızda Kaşgari'yi desteklemekte ve şöyle demektedir;

«Yedinci asrın Arapları da o zaman şarktan geleceklerini bildikleri Türkler hakkında mübalağalı tavırlarda bulunmuş olmaları pek tabiidir. Onun için Şarktan Türklerin geleceği hakkında Peygambere atfedilen hadisler de doğru olabilirdi»³³.

Onuncu asırda, İslâm dünyasındaki bu beklenmedik başdöndürücü değişme ve gelişmelere işaret eden W. Barthold çok daha cesur yorumlar yapmaktadır. Ona göre; Müslümanların

³² el-Kaşgari, İst. 1333, s. 3-4.

³³ Toğan, Z. V., a.g.e., s. 73.

kendi aralarında bile, İslâm âlemine Türklerin zuhurunu bekleyen ve onları kendilerine dost bilen bazı parti ve gurublar mevcut idi. Türkler, İslâmiyeti yeni kabul etmiş bir kavim olduklarından. Batı Asya vilâyetlerindeki İslâm hükümdarlarına göre daha bağlı ve samîmi idiler. Hatta onuncu yüzyılda bile İslâm dininin koruyucuları, o zaman Bağdad'ta bütün idareyi ellerine geçirmiş olan Şii Büveyhî oğullarının hakimiyetine son vermek için doğu tarafından gerçek İslâm Fatihlerinin ortaya çıkmasını bekliyorlardı³⁴.

Nihayet doğudan kopan bu ilâhî fırtına batıya İslâm dünyasına yönelmiştir. Cihangir Asya ordularının (Hunlar ve Atilla gibi), bir başka öncüleri olan Selçuklular çok geçmeden Bağdad önlerinde, İslâmın taht ve baht şehrinde görülmüşlerdir. Selçuklu Türkleri, İslâm dünyasının üstüne karabulutlar gibi çöken Şii Büveyhî saltanatına son vermekle kalmadıkları gibi, başta Bağdad olmak üzere, İmparatorluğun daha ziyade Şii ağırlıklı büyük şehirlerine N i z a m i y e M e d r e s e l e r i n i kurarak onların fikrî manada belini kırmışlar ve S ü n n i doktrinini de ihya etmişlerdir. Dolayısıyla Kaşgarî hadislerinde haber verilen hususlar bir gerçek olmuş, mülk ve saltanat Türklerin eline geçmiştir.

4.16 — KANTURA OĞULLARI: Hadislerin Ortaya koyduğu Yeni Türk Tipi,

4.16.1 — Genel Olarak Kantura Oğulları:

Türklerden bahseden hadislerden büyük bir bölümünde بنوا قنطورا -Kanturaoğulları» ile ilgili hadislerdir. Bu hususlardaki çalışmamızda daha ziyade Nuaym b. Hammad'ın henüz neşredilmemiş olan «Kitabü'l-Fiten» adındaki yazma eseri esas olarak alınmıştır. Bu konulardaki bir kısım hadislerin metin ve çevirilerini belli açıdan yorumuna geçmeden önce, Beni Kantura ve kaynaklardaki bununla ilgili bilgilere bir göz atmamız herhalde yararlı olacaktır. Beni Kantura veya Kantura oğulları bir çok hadislerde Türklerin bir diğer adı olarak geçmekte-

³⁴ Barthold, W., a.g.e., s. 114.

Z. KİTAPÇI: HZ. PEYGAMBERİN HADİSLERİNDE TÜRKLER

dir. İslâmî kaynaklarda istikbale müteallik Türklerle ilgili siyâsî gelişmeleri ihtiva eden Kantura hakkında bir çok hadisler zikredilmiştir. Ancak bu kabil hadislere temel kaynak olarak kabul ettiğimiz kitaplarda meselâ 'Kütübü Sitte'de, hiç bir şekilde yer verilmediği için bu araştırmamızda üzerinde fazla durulmayacaktır. Fakat öyle inanıyoruz ki, bu hadisler ve etrafında söylenilen şeylerin müslüman aydınının yaratıcı gücü, Türk mefhumunun mitolojik yönü ve Türklerin müslüman toplumda kazanacağı yeni boyutları göstermesi bakımından bir kere daha gözden geçirilmesi ve geniş bir şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir. Elde edilecek sonuçlar öyle tahmin ediyoruz ki her halükarda bizim lehimize olacaktır.

Genellikle bu hadislerde destânî Türk varlığı, hiç bir güç ve kuvvetin yenemediği, zaman ve mekân mefhumunu aşan Türk gücü ve kuvveti dile getirilmiştir. Hadislerin İslâmî fetihler veya kan ve ateş kasırgası içinde başlayan Türk Arap münasebetlerinin hemen gelişmesinden sonra (Hz. Ömer ve Hz. Muaviye'de görüldüğü gibi) İslam aydınları arasında dile getirilmeye başlanmış olması gerçekten de dikkatimizi çekmektedir.

Beni Kantura hadislerde Türklerin bir diğer adı olarak zikredilmektedir. Çok yaygın olan ve İbni Haldûn gibi daha bir nice alimlerin kabul ettiğine göre Türkler, Hz. Nuh'un büyük oğlu Yafes'in Türk adındaki oğlunun soyundan gelerek çoğalmışlar ve dünyaya yayılmışlardır³⁵. Diğer taraftan İslâmî kaynakların daha ziyade, Tefsir ve Hadis kitaplarının kabul ettiği bir başka rivayete göre, Türkler Kantura soyundan gelmişlerdir. O halde, Kantura kimdir? Önce bu sâalin cevaplandırılması gerekmektedir.

Mevcut kaynakların hususlardaki dağılık rivayetlerinden anlaşıldığına göre, 'O, Hz. İbrahim'in bu isimle anılan cariyelelerinden biri idi. Onun Hz. İbrahim'den bir çok erkek evladı olmuş ve bunlardan birinin neslinden de Türkler gelmiştir³⁶. Yine bu izahlardan anlaşıldığına göre O bir Arap idi. M a f t u n a adında birinin kızıdır.

³⁵ İbni Haldun, *Tarih*, I. s. 8. *İbnü'l-esî'*, *el-Kâmil*, I. s. 78. İslâm, tarih ve coğrafyacılarının bu görüşünün esası Tavrata dayanmaktadır. bkz. *el-Kitabü'l-Mukaddes*, *el-Tekvin*, *el-Ashah*, s. 807.

³⁶ Aynı, *Umdetü'l-Kârî*, VI, s. 50., Ebi Davûd, *Sunen*, IV. s. 161.

Bu ise bir diğer ifade ile, Arapların Türklerin kendi soyundan geldiklerini ve onların aslen Arap olduklarını gösterme çabalarından başka bir şey değildir. Böylece Araplar, güçlü, kuvvetli, kahraman, yiğit bir millet olan Türkleri kendi saflarına katarak onların şerefli mazi ve haldeki üstünlüklerini paylaşarak kendilerini çok daha güçlü ve asil göstermek istemişlerdir. İşte, Benî Kantura folkloru altında yatan gerçek birazda bu olsa gerektir. Bunu Arap entellektüelinin bir zafiyeti olarak kabul etmemiz daha doğru olacaktır.

4.16.2 — El-Cahızın Görüşleri :

Nitekim yukarda bir çok vesilelerle kendisinden sitayiş ve hayranlıkla bahsettiğimiz El-Cahız'da, aynı zaafiyeti göstermektedir. Büyük Arap edibi, kudretli yazar Türklerin aslen Arap olduklarını iddia etmekte ve kendine göre Türklerle bir de soy kütüğü (şecere) icad etmektedir. Abbasi toplumundaki Türk varlığından büyük ölçüde etkilenen el-Cahız'a göre, Hz. İbrahim'in Kıp t i olan cariyesi H a c r 'dan İsmail, S ü r y â n i olan karısı S a r a 'dan ise İshak adındaki oğulları dünyaya gelmişti. Geri kalan altı oğlunun anası ise asıl Araplardan Kantura binti Maftun'dur. Kahtanilerden olan bir kimsenin»,

«— Anamızın soyu sizi ananızın soyundan daha şereflidir!» demesinin sebebi, Kantura'nın asıl Araplardan olmasıdır. İşte bu altı oğlundan dördü Horasan'da yerleşip Horasan Türklerini meydana getirmişlerdir³⁷.

Hatta Araplardan Türklerin atalarının «Mazhiç» kabilesine mensüb olduğunu iddia edenler olmuştur. Müellifimiz el-Cahız bu hususlarda da ayrıntılı bilgiler vermektedir. Abbasilerin ilk devirlerindeki bir kısım aydınların temayülünü yansıtan bu fikirlere göre Türkler, bu kabil görüşlere pek fazla rağbet etmemişler ve Mazhiç kabilesinden olduklarını reddederek şöyle demişlerdir;

«— Babamız İbrahim amcamız İsmail'dir, İsmail ile olan yakınlığımız tıpkı sizinki gibidir.»

³⁷ el-Cahız, a.g.e., I. s. 74.

Z. KİTAPÇI: HZ. PEYGAMBERİN HADİSLERİNDE TÜRKLER

Yine el-Cahız'dan öğrendiğimize göre, Abbasilerin ilk devirlerinde yetişmiş Türk asıllı büyük komutanlar silsilesinin ilkini teşkil eden, H a m m a d e t - T ü r k i ile M ü b a r a t e t - T ü r k i bir defasında aynı mealde:

«— Siz Mazhiç kabilesinden misiniz?» diye bir soruya muhatab olmuşlardır. Türk komutanlarının bu soruya verdikleri cevap çok manidar, saray ve hakim çevrelerin temayülüne de son derece uygundur. Onlar manasız bir çekişmeye yol açacak bu süale;

«— Mazhiç kabileside kim oluyormuş? Biz önce İbrahim Halilullah ve sonra Halife (el-Mansur) dan başka hiç kimsəyi tanımıyoruz, diyerek bu lüzumsuz ve tehlikeli münakaşayı kesip atmışlardır³⁸. Hatta bu münakaşalara katılan bir şair de şöyle demiştir :

(متى كان الأتراك أبناء مدحج - إلا ان في الدنيا لمن عجب)

«Türkler ne vakit Mazhiç çocukları oldular? İnsanlar sizde duyunuz, dünyada hayret etmek isteyenler için ne de tuhaf şeyler vardır»³⁹.

Kantura hakkında bizim bu açıklamalarımızın dışında daha iyimser boyanlarda bulunanlar da olmuştur. Bu beyanlar arasında Kantura'nın, Hz. İbrahim'in, cariyesi değilde bir Türk Prensesi olduğu zikredildiği gibi, Onun tam aksini savunarak bir erkek hatta Türk ırkının en büyük atası olduğunu savunanlar da vardır. Kantura kelimesinin, «Hân-ı Tûran» yani Türk Hakanı kelimesinin bozulmuş olduğu da ileri sürülmüştür⁴⁰.

³⁸ el-Cahız, a.g.e., I. 76. Mübarek ve Hammad et-Türki, Abbasiler devrinde yetişmiş Türk komutanlar halkasının ilkleridir. Mübarek; Halife, el-Mansur'un komutanlarından olup Kazvin yakınlarında bir kale yaptırmış ve yanında bulunan Türk askerlerini de buraya yerleştirmiştir. Daha sonraları buraya Medînetü'l-Mübarek denilmiştir.

Hammad da el-Mansur'un büyük komutanlarındandır. Saray ve yakın çevrelerin hürmet ve saygısını kazanmıştır. Ağır başlılığı ve ciddiyeti dolayısıyla Halifenin devlet sırlarını emanet edebilecek kadar güven ve itimad gösterdiği kimselerden biridir.

³⁹ el-Cahız, a.g.e., I. s. 75.

⁴⁰ Remz, M. M. a.g.e., I. s. 22. Danişmend, İ. H., a.g.e., s 141

Bunlar elbette isbat edilmesi çok zor iddialardır ve ilmi bir kıymeti de yoktur. Ancak Türkler hakkındaki Arap folkloru ve bu toplumun efsânevi Türk kahramanlığı hakkındaki duygu ve düşüncelerinin bir başka varyantını aksettirmesi bakımından üzerinde durulması gerekmektedir. Bunları halk muhayyalesinde çizilmesi istenilen Türk tipinin önemli unsurları arasında mü-talea edilmesi çok daha uygun ve yerinde olacaktır. Kantura hakkında yaptığımız bu umumi açıklamalardan sonra şimdi de konu ile ilgili önemli gördüğümüz bir kaç hadisnin herhangi bir yorum yapmadan metin ve çevirisini verelim. Öyle tahmin ediyoruz ki bu hadisler efsânevi Türk kahramanlığı imajı hakkında daha da yeterli bilgiler verecektir.

4.17 — KANTURA İLE İLGİLİ HADİSLERİN METİN
ve ÇEVİRİLERİ :

4.17.1 — Kantura Oğullarının Irak'a Gelişleri :

عن عبد الله عمرو بن العاص ، اوشك بنوقنطوراء ان يخرجكم من ارض
العراق قال قلت ثم نعود قال وذلك احب اليكم ؟ قلت نعم قال ثم نعودون
ويكون لكم سلوة من عبش .

«Abdulah b. Amr el-As;

«— Pek yakında Kantura oğulları sizi Irak topraklarından sürüp çıkaracaklardır» dedi. Bunun üzerine:

«— Bundan sonra dönecek (değil) miyiz?», dedim.
O da bana :

«— Bunu arzu ediyormusunuz?» diye sordu. Bende :

«— Evet» dedim. Bunun üzerine Amr b. el-As:

«— Sonra (elbette) döneceksiniz. Orada size gönül rahatlığı ile yaşayacak bir hayatınız olacaktır»⁴¹.

⁴¹ K. el-Fiten, 122 b. 123 a. İbni Ebi Şeybe, el-Masannaf, (Murad Molla Kütübhanesi, nr. 600) VIII, 216 b..

4.17.2 — Kantura Oğullarının Orta Doğuyu İstila Etmeleri :

عن عبد الله بن عمرو واتيناه فقال ممن؟ فقلنا من اهل العراق والله الذي لا اله الا هو ليسوقنكم بنوقنطوراء من خرسان وسجستان سوقا عنيفا حتى ينزلوا بالابلة ولا يدعوا بها نخلة الا ربطوا بها فرسا ثم يبعثون الى اهل البصرة اما ان يخرجوا من بلادنا واما ان ينزل عليكم قال فيفترقون ثلاث فرق فرقة تلحق بالكوفة وفرقة بالحجاز وفرقة بارض العرب البادية . ثم يدخلون البصرة فيقيمون بها سنة ثم يبعثون الى الكوفة اما ان تخلو لنا عن بلادنا واما ان نزل عليكم فيفترقون ثلاث فرق فرقة تلحق بالشام وفرقة بالحجاز وفرقة بالبادية ارض العرب ويبقى العراق لا يجد احد فيها درهما قال وذلك اذا كانت امارة الصبيان فوادره ليكونن تردها ثلاث مرات.

«Abdullah b. Ömer'in rivayet etiğine göre :

«— Biz (bir gün Amr. As'ın) yanına gittik. O:

«— Kimlerdensiniz ya?» dedi. Bizde:

«— Kimden olacak Irak ehlindeniz» dedik. Bunun üzerine O,

«— Kendisinden başka ilah olmıyan Allah'a yemin ederim ki, Kantura Oğulları, sizleri Horasan ve Sicistan'dan önlerine katıp şiddetle sürecekle, hatta Ubul-la'ya kadar ulaşacaklardır. Oradaki hurma ağaçlarına atlarını bağlayıp (yerleştikten) sonra, Basra halkına bir haber göndererek: «Ya memleketimizden çıkıp gidersiniz, ya da üzerinize (kuşlar gibi) ineriz» diyeceklerdir. Abdullah b. Ömer sözlerine devam ederek şöyle dedi :

«— Onlar üç kola ayrılacak, bir kolu Kûfe'ye, bir kolu Hicaz'a, bir koluda çöldeki Araplara katılacaklardır. Daha sonra (bu) Kantura Oğulları, Basra'ya girecekler, orada bir sene kalacaklar, sonra da Kûfe halkına bir haber göndererek: «Ya memleketimizi bize bi-

rakırsınız veya gelip üzerinize çullanırız» diyecekler-
lerdir. Bunun üzerine şehir ahalisi üçe ayrılmak duru-
munda kalırlar. Bir kısmı Şam'a, bir kısmı Hicaz'a, bir
kısmı da çöldeki Araplara katılmak üzere çekib gi-
derler. Hiç bir kimse Irak'ta bir dirhem bile para bu-
lamaz hale gelir. (İşte bütün bunlar) bu çocukların
(yani Kantura Oğullarının) hükümranlığı zamanında-
dır. Allaha yemin ederim ki bu olay üç defa tekerrür
edecektir.» dedi ⁴².

4.17.3 — Kantura Oğullarının Dicle'ye İnişleri

عن النبي صلى الله عليه وسلم قال ارض يقال لها البصرة او البصرة
ياتيهم بنو قنطوراء حتى ينزلوا بنهر يقال له دجلة ذى نخيل فيفتقرو
الناس ثلاث فرق فرقة تلحق باصلها فهلكوا وفرقة تاخذ على انفسها
فكفروا وفرقة تجعل عيالها خلف ظهورها فيقاتلونهم فيفتح الله على بقيتهم

«Hz. Peygamber buyurmuşlardır ki:

«— Yer yüzünde Basra veya Busayra denilen bir yer var-
dır. İşte Kantura Oğulları buralara kadar gelip Dicle nehri ke-
narındaki hurmalık bir yerde konaklayacaklardır. Bunun üzeri-
ne orasının ahalisi üç kısma ayrılacaklar, bir kısım kimseler asıl
kendi kabilelerine gidecekler, fakat mahvolacaklar, yine bir kıs-
mı canlarının derdine düşüp onlarda dininden döneceklerdir. Fa-
kat bunlardan bir kısmı ise aile ve çocuklarını alıp onlara karşı
savaşacaklar, işte Allah onlardan geride kalanlara (mutlaka)
bir çıkış yolu gösterecektir» ⁴³.

⁴² K. el-Fiten, 122 b. 121 a., el-Musannaf, VIII, 213 a.

⁴³ el-Fiten, 122 a. Delâilü'n-Nübüvve, III, 85.

Mansur, Ali Nasıbı et-mâc Kahire, v. s. 297.

4.17.4 — Kantura Oğulları ve Arapların Direnişi

عن النبي صلى الله عليه وسلم ينزل اناس على امتي بغائط يسمونه البصرة عند نهر يقال دجلة يكون عليه جسر يكثر اهلها وتكون من امصار المسلمين فاذا كانوا في اخر الزمان جاء بنو قنطوراء عراض الوجوه صغار الاعين حتى ينزلوا على نهر فيفترق اهلها ثلاث فرق فرقة ياخذوك الى اذنان البقر والبرية وملكوا وفرقة ياخذوك لانفسهم وكفروا وفرقة يجعلون خلف ظهورهم ويقاتلونهم الشهداء .

«Hz. Peygamber Buyurmuşlardır ki:

«— Ümmetinden bir kısmı Dicle denilen ve üzerinde bir de köprüsü bulunan bir nehrin kıyısında Basra adı verilen bir ova-da konaklayacaklardır. Sonra halk çoğalacak ve burası da müslüman şehirlerinden biri olacaktır. Ahır zaman olduğunda, geniş yüzlü, küçük gözlü, Kantura Oğulları, (çıkacaklar) ve gelip nehrin diğer bir yerine konaklayacaklardır. Bunun üzerine şehir halkı üç kısma ayrılacak, bir kısmı öküzlerinin peşine takılarak kırlara kaçacak fakat mahvolacaklar, bir kısmı da kendi canlarının derdine düşüp dinlerinden döneceklerdir. Üçüncü kısma gelince: ehl ve evladlarını arkalarına alıp onlara karşı harbedecekler, işte bunlar şehid'dirler»⁴⁴.

4.17.5 — Mülk ve Saltanatın Kantura Oğullarına Geçişi

قال النبي صلى الله عليه وسلم اتركوا الترك ماتركواكم فان اول من يسلب امتي ملكهم وماخولهم الله بنو قنطوراء .

«Hz. Peygamber buyurmuşlardır ki:

Türkler size dokunmadıkça sizde onlara dokunmayınız. Zira, Kantura Oğulları (soyundan gelen bu

⁴⁴ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, Kahire, 1313, V. 45. Müttaki el-Hindî, Kenzü'l-Ummal, Haydarabad, 1314, VII, nr. 173 b. Ebi Davûd, IV. s. 161.

Türkler) Allah'ın ümmetime verdiği mülk ve saltanatı ellerinden çekib alacaklardır»⁴⁵.

Bu hadis daha önce «Türlere dokunmayınız!» hadisinin çeşitli raviler tarafından nasıl nakledildiğini tesbit sadedinde zikredilmişti. Halbuki hadis, muhtevâsından da anlaşılacağı üzere, **K a n t u r a O ğ u l l a r ı** hakkında ve onların Orta doğu ve İslâm milletleri camiası liderliği misyonunu en veciz bir şekilde dile getirmektedir. Bu bakımdan söz konusu hadisin burada da yer alması uygun görülmüştür.

Bunlar, Benu Kantura ile ilgili olarak çeşitli kaynaklarda bulunan ve bizim tarih içinde zikredebileceğimiz en muhtevalı ve en uygun hadislerdir. Bunlar hakkında daha fazla yorumlarda bulunmak konuyu dağıtmak olur. Ancak, Türklerle ilgili bütün bu hadisler gözden geçirildiğinde, üç ana unsur etrafında dönüp dolaştığı görülmektedir. Bunlar dünyanın en stratejik bölgesi olan **Orta-Doğu'nun dini siyâsi liderliği, Türk Milleti, ve bütün bu beklenmedik sosyal ve siyâsi gelişmeler karşısında Arapların durumudur.** Bu bakımdan hadislerde işlenen bu ortak tema üzerinde umûmî bir değerlendirmenin yapılması herhalde uygun olacaktır.

5. — S O N U Ç : H A D İ S L E R , O R T A D O Ğ U G E R Ç E Ğ İ ve TÜRKLER

Temel kaynaklara dayanarak ilk defa yaptığımız Türklerle ilgili hadisler ve onların tarih objektifinde değerlendirilmesini konu olarak ele alan araştırmamız burada sona ermektedir. Ancak bu konuya bir son vermeden önce, **h a d i s l e r , O r t a D o ğ u g e r ç e ğ i** ve bu gerçekler karşısında **T ü r k l e r i n t a r i h i m i s y o n l a r ı**'nın kısa da olsa umûmî bir muhasebesini yapmamız herhalde yararlı olacaktır. Böylece hadislerde ısrarla vurgulanan Türklerin Orta Doğuya hakim olmaları ve bunun İslâm Dini ve Müslüman milletler için ifade ettiği derin mana bir kere daha çok iyi bir şekilde anlaşılmuş olacaktır.

⁴⁵ es-Süyûtî, el-Camiu's-Sahih, I, s. 14. Delâilü'n-Nübüvve, 77 b. 78 a. Fey-zu'l-Kadir, no. 110.

Z. KİTAPÇI: HZ. PEYGAMBERİN HADİSLERİNDE TÜRKLER

Diyebiliriz ki dünyanın kalbi, insanlığın kendisini idrak ettiği tarihlerden beri Orta Doğu'da atmaya başlamıştır. Doğu Akdeniz'in Nil vadisinden başlayarak Mezopotamya'ya kadar yayılan ve Arabistan'ın kuzey kesimlerini bir hilâl gibi çevreleyen bu bereketli topraklar ilk çağlardan beri yalnız büyük kültür ve medeniyetlerin beşiği olarak kalmamış, aynı zamanda insanları doğru yola götürmek için Allah tarafından gönderilen bir çok hak «Peygamber»lerin de faaliyet gösterdikleri topraklar olmuştur. Kitabı Mukaddes bir bakıma buraların ansiklopadik coğrafi bir eseri olduğu gibi, Kur'anı Kerim'in büyük bir bölümü de yine bu geniş coğrafi bölgelerde geçen baş döndürücü siyasî ve sosyal olayları açıklamakta, sonunda insanlığı sık sık ibretler almaya çağırmaktadır.

Son Peygamber Hz. Muhammed'de dahil, Kur'anı Kerim'de adı geçen büyük peygamberlerin hemen hepsi, ilâhî tebliğ, insanlığı barış ve kurtuluşa davet görevini bu geniş topraklarda ifa etmeye çalışmışlardır. Bunun yanı sıra yine dünyanın Mekke, Medine ve Kudüs gibi en önemli dini merkezlerinin bu bölgede olması bu topraklarda ilk çağlardan beri yoğun bir insan selinin akmasına sebep olmuştur. Bu beklenmedik gelişmeler bir seri siyasî ve sosyal buhranları da beraberinde getirmiş ve bir çok dini çatışmalara yol açmıştır. Ne garibdir ki dünyanın hiç bir bölgesi, Orta Doğu kadar inanç ve din uğruna yapılan büyük harblere sahne olmamıştır. Bu topraklarda tâ ilk çağlardan beri yüzbinlerce insan kendi inanç ve dini uğruna birbirlerini boğazlayıp durmuşlardır. Bu dün olduğu kadar bu gün de böyle, şüphesiz yarın da böyle olacaktır. Bu bakımlardan Orta Doğu siyasî yönden çok büyük stratejik önemi haiz olduğu gibi dini yönlerden de dünyanın en önemli stratejik bölgelerinden birini teşkil etmektedir.

İnsanlık için böylesine önemli olan Orta-Doğudaki otorite ve hakimiyet mefhumu hadislerde de vurgulandığı gibi hemen hemen her devirde aranılan ve kendini hissettiren hayati bir faktör olmuştur. Orta Doğu'da otorite temin edildiği sürece bu topraklarda emniyet ve huzur yerleşmiş, dil, din ve ırk bakımından tamamen farklı olan bir çok millet barış ve sükun içinde yaşama imkânına kavuşmuşlardır. Belkide tarih boyunca bir çok Peygamberin bu topraklarda zuhur etmesi, her

devirde büyük bir ihtiyaç duyulan bu otorite boşluğunun en uygun bir şekilde doldurulması için ilâhî kaderin bir cilvesi olsa gerektir. Aksi takdirde, Orta Doğu özellikle otoriteden yoksun olduğu dönemlerde milletleri yutan bir mezar olmuş, ve bu topraklarda birinin enkazı üzerinde diğer bir devlet kurulmuş, neticede birbiri peşinden gelen bu milletler insanlık denizinde boğulup gitmişlerdir. Başka bir ifade ile, dünyanın hiç bir yeri için bu topraklar kadar kan dökülmemiş veya bu yerler belki de dünyanın en fazla kan pahası ödenen toprakları olmuştur.

Bu umumî bir hükümdür. Bu hüküm sadece milletler ve devletler için değil **dinler** için de geçerlidir. Değil ilkel dinler, ilâhî dinlerden bile meselâ **J u d a i z m i** (Müsevilik) Hristiyanlık yıktığı gibi; Hristiyanlığı da **M ü s l ü m a n l ı k** silip süpürmüş ve önceleri Hristiyanlığın hakim olduğu bu geniş coğrafyada İslâm dini süratle yayılmış, ve bu topraklarda insanlığın hayrına büyük bir medeniyet **İslâm Medeniyeti ve Kültür**'ü doğmuştur.

Orta Doğu'nun bir nevi milletler ve devletler mezarı olmaktan çıkarılışı Hz. Peygamberin bir çok vesilelerle davetiyesine mazhar olan Türklerin bir kurtarıcılar ordusu olarak İslâm Dünyasına ayak basmaları ve buralara tamamiyle hakim olmaları ile mümkün olabilmıştır. Türklerin bölgedeki bu büyük misyonları, **S e l ç u k l u** Türkleri ile başlamış ve bu durum bütün talihsizliklere yani tahrik ve kışkırtmalara rağmen Birinci Dünya Harbine kadar devam etmiştir. Selçuklulardan sonra devreye **O s m a n l ı** Türkleri girmiş **k ı l ı n ç** ve **s a n c a k** diğer ifade ile **e m a n e t** Osmanlı Türklerine intikal etmiştir. Osmanlılar bir taraftan Avrupa'da Hristiyan topraklar üzerinde büyük bir cihan imparatorluğunun temellerin atarken, diğer taraftan İslâm dünyası ile ilk defa gerçek manada bütünleşerek bu camianın hem dini hem de siyasi mümessili olmuşlardır.

Osmanlı Türklerinin İslâm dünyası ve Orta Doğu'daki bu haşmetli durumuna işaret eden **B. Lewis** şöyle demektedir:

«Osmanlı Türklerine gelince onların kurmaya muvaffak oldukları cihan imparatorluğu, İslâm'ın bizzat kiblegâhı olan mukaddes yerleri de içine alıyordu. Osmanlı imparatorluğunun sınırları içinde kalan toprak-

Z. KİTAPÇI: HZ. PEYGAMBERİN HADİSLERİNDE TÜRKLER

lara «darul-islâm» denilirdi. İmparatorluğun-Sultânı, bütün islâm dünyasının hükümdarı, imparatorluğun askerleri ise Allah'ın yeryüzündeki askerleri olarak telâkkî edilirdi. İmparatorluğun dini liderine ise, bütün İslâm dünyasını «Şeyhul-İslâmı» gözü ile bakılırdı. Daha ilginç olanı İmparatorluğun geniş hudutları içinde yaşayan insanlar kendilerini İslâma adanmış en kuvvetli müslümanlar olarak bilirdilerdi⁴⁶.

Şurası şükranla kaydedilmelidir ki, Hz. Peygamberin davetiyesine mazhar olan Türklerin bu hakimiyetleri sayesinde, eski hilâfet ülkelerinde, özellikle Orta Doğu'da belkide insanlığın kendisini idrak ettiği zamandan beri özlemini çektiği otorite boşluğu doldurulmuş ve bölge sakinleri ilk defa yüzlerce sene devam etmiş olan bir sulh ve huzur ortamı içinde yaşama mutluluğuna kavuşmuşlardır. Böylece bu topraklar, istikrarlı bir düzenin sağladığı bütün imkân ve nimetlerden yararlanarak büyük İslâm kültür ve medeniyetinin beşiği olmuştur. Aksi takdirde Hz. Peygamberin;

«İslâm garib olarak başladı ve yine eski garibliğine tekrar dönecektir.»⁴⁷

sözü çok daha önce gerçekleşmiş olacak, İslâm dini ilk yurdu olan Arabistan sınırları içine çekilip gidecekti.

Bütün bu gelişmeler Kur'anı Kerim'in :

«Bu Kur'an'ı biz indirdik biz! Onu kıyamete kadar muhafaza edecek olan da biziz.»⁴⁸

mealindeki ayeti ile de de büyük bir uyum sağlamaktadır. Kur'anı Kerim'in yani İslâm dininin kıyamete kadar muhafaza yolundaki vadi ilâhisi uzun asırlar Türklerin bu dine kendilerini vakfetmeleri ve emanete sahip çıkmaları ile mümkün olmuştur.

⁴⁶ Kitapçı, Z. *Türklerin İslâm Medeniyetindeki Yeri*, Ankara, 1973, s. 20.

⁴⁷ el-Hatib el-Bağdadi, a.g.e., s. 23.

⁴⁸ *Kur'anı Kerim*, el-Hicr, 9.

Türkler için bu belki de bir nevi kaderi ilâhının hükmü ve Türklerle ilgili hadisler ise bu hükmün kendi şartları içinde açıklanması idi.

İşte hadislerde, kanaatimize göre Araplar da dahil bütün müslümanlara verilmek istenen asıl mesaj budur. Yani, Orta Doğu'da Türk faktörünün İslâm, özellikle Araplar için ne kadar önem taşıdığıdır. Başka bir delil olmasa bile Türklerle ilgili bu hadisleri, Hz. Peygamberin bir devlet adamı olarak ne kadar uzak görüşlü olduğunu göstermesi bakımından çok kâfi bir delildir. Orta Doğu'nun, Türklerin hakimiyetinden çıktıktan hemen sonra daha bir yarım asır bile geçmeden tekrar bir kan ve barut fıçısı haline gelmesi, müslümanların birbirlerini insafsızca boğazlamaları neticede yok yere öldürülen insanlar, yakılan yuvalar, yok olan evler, mülteci kamplarında yarım asırdır sürenen bedbaht aileler, hiçbir coğrafi özelliği olmıyan ve sadece aile hakimiyeti üzerine kurulan devletcikler ve ardı arkası gelmiyen ihtiras ve kaprislerle dolu devlet başkanları... işte Orta Doğu'nun feci manzarası budur. Diğer taraftan büyük Atatürk'ün «Yurtta sulh, cihanda sulh» prensibini azimle savunarak heybetle büyüyen Türk milleti ve gelişen Türkiye, düşmanlarını kahretmekte dostlarına ümid ve heyecan kaynağı olmaktadır.

Öyle tahmin ediyoruz ki insanlığın ve hele hele Arapların dünden fazla bu gün Hz. Peygamberin böyle bir mesajına yani Orta Doğu'da Türk faktörünün iyi anlaşılması ve değerlendirilmesi mesajına çok daha büyük ihtiyacı olduğunu bu hazin tablo bütün dehşetiyle bir daha ortaya koymaktadır.

UMUMİ BİBLİYOGRAFYA

- Abdullah b. Y. Ali, *The Glorius Quran*, United Kingdom, 1975.
- Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, Mısır, 1313.
- Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, İstanbul.
- Barthold, W., *Turkestan Down to Mongol Invasion*, London, 1968.
- , *Orta Asya Türk Tarihi*, Ankara, 1975.
- Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvveh*, Köprülü Kütb. No. 287. İstanbul.
- el-Belâzuri, *Ensabü'l-Eşraf*, Kahire, 1959.
- el-Buharî, *Sahih-u Buharî*, Mekke, 1376.
- *Sahih-i Buharî*, (Tecrid) çev. Kamil Miras, Ankara, 1969.
- el-Buhtürî, *Divanü'l-Buhtürî*, Kahire, 1963.
- el-Cahız, *Fezailü'l-Etrâk*, Tah. A. M. Harûn, Kahire, 1964.
- , *Türklerin Faziletleri*, çev. R. Şeşen Ankara, 1967.
- , *el-Cahız, K. el-Buhalâ*, Kahire, 1947.
- , *el-Beyân vet-Tebyîn*, Kahire, 1947.
- , *Kitabü'l-Hayavan*, Kahire, 1958.
- , *et-Tâc fi Ahlâk el-Mülûk*, Beyrut, 1955.
- Çağatay, N., *İslâmiyet Öncesi Arap Tarihi*, Ankara, 1971.
- Dânişmend, İ. H., *Türklük ve Müslümanlık*, İstanbul, 1959.
- , *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İst. 1947-1955.
- Dinevarî, *Ahba'ru't-Tivâl*, Leiden,
- Eberhard, W., *Çin Tarihi*, Ankara, 1974.
- Ebi Dâvud, *Sünen*, Tah. M. M. Abdü'l-Hamid, Mısır 1950.
- Emin Ahmed, *Fecru'l-İslâm*, Kahire, 1961.
- , *Zuhru'l-İslâm*, Kahire, 1961.
- İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Ğabe*, Mısır, 1280.
- İbni Hacer., *el-İsabe*, Calcutta, 1856-1866.
- el-Hamavî, *Mucemü'l-Büldan*, Beyrut, 1955.

TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI Ağustos 1986

- Hamîdullah, M. **İslâm Peygamberi**, İst. 1972.
- , **Çin İle İlk Devir Müslüman Ülkeleri Temasları**, **İ. Ü. İslâm TED.** VI, No.: 1-2. st. 1975.
- el-Hatîb el-Bağdadî, **el-Kâfiye**, Haydarabad, 1357.
- İbni Hişam, **es-Sîre**, Mısır, 1955.
- Kafesoğlu, İ., **Türk Millî Kültürü**, Ankara, 1977.
- el-Kaşgarî, Mahmud, **Divanü Lügât-it-Türk**, İstanbul, 1333.
- el-Kaşgarî, Mahmud, **Divanü Lügât-it-Türk**, çev. B. Atalay, Ankara, 1939.
- Kitapçı, Z., **et-Türk fi Müellefâtî'l-Cahız**, Beyrut, 1972.
- , **The Early Turks in the Muslim Countries**, **T. Okıç Armağanı**, Ankara, 1978.
- , **The First Challenge of the Turks Against the Arabs**, **Tarih Dergisi**, nr. XXXII, İstanbul, 1979.
- , **Arapları Türk Yurtlarını Fethe Zorlayan Amiler**, **Diyanet Dergisi**, XVII, No. 6. Ankara, 1979.
- , **Buhara'da İslâmiyetin Yayılışı**, **Millî Kültür**, I. no. 2. Ankara, 1977.
- , **Semerkant'da İslâmiyetin Yayılışı**, **Türk Dünyası Araştırmaları**, No. 25. İstanbul, 1963.
- , **Tarih Objektifinde Hz. Peygamberin Hadisleri ve Türkler**, **Belle-ten**, XLVIII, No. 191-192. Ankara, 1984.
- , **Türklerin İslam Medeniyetindeki Yeri**. Ankara, 1973.
- Mansur, Ali Nasîf. **et-Tâc**, Kahire, ikinci baskı I. V. Cild.
- Müslim, **Sahihi Müslim ve Şerhi**, çevr. A. Davudoğlu, İstanbul, 1977.
- , **Sahihi Müslim bi Şerhi'n-Nevevî**, 1972. Beyrut.
- Müttakî el-Hindî, **Kenzü'l-Ummal**, Haydarabad, 1314.
- el-Mesûdî, **Mürûc**, Bulak, 1383.
- Nuaym b. Hammad, **K. el-Fiten**, Atıf Efendi Kütüphanesi, No. 602. İst.
- Nurbakî, H. **Anadolu Mucizesi**, Ankara, 1984.
- Pakalın, M. Z. **Osmanlı Tarih Deyimler Sözlüğü**, İstanbul. 1971.
- Remzî, M. M. **Telfiku'l-Ahbar**, Urenberg, 1908.
- es-Salih, Subhî, **Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları**, çev. Y. Kandemir, Ankara, 1971.

Z. KİTAPÇI: HZ. PEYGAMBERİN HADİSLERİNDE TÜRKLER

- es-Sealibî, *Ğurer el-Mülûki'l-Acem*, Tahran, 1369.
- Şeşen, R., *İlâm Coğrafyacılarına Göre Türkler*, Ankara, 1985.
- es-Sehimî, Eb'l-Kasım Hamza b. Yusuf. *Tarihu Cürcan*, Haydarabad, 1950, s. 194.
- es-Süyûti, *el-Camius ' Sahih*, İstanbul.
- Şeşen, R., Eski Arap'lara Göre Türkler, *Türkiyat Mecmuası*, XV. İstanbul, 1969.
- İbn Ebî Şeybe, *el-Musannaf*, Murad Molla Kütüphanesi, No. 600. İst.
- et-Taberi, *Tarihu'l-Ümem vel-Mülûk*, tah. Ebul-Fazl, Beyrut, 1967.
- Toğan, Z. V., *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1981.
- Turan, O., *Türk Cihan Hakimiyeti*, İst. 1969.
- Yıldız, H. D. *İslâmiyet ve Türkler*, İstanbul, 1967.